A hiker is walking away from the camera on a dirt path that winds through a dense forest. The trees are tall and leafy, with a thick mist or fog filling the air, creating a soft, ethereal atmosphere. The hiker is wearing a dark jacket and blue pants, and is using a walking stick. The path is made of dirt and small stones, and there are some wooden posts or a fence on the left side. The overall scene is peaceful and scenic.

**Actes de la XV Jornada d'Onomàstica
Toponímia i excursionisme.
Toponímia de l'Alcoià i del Comtat
Alcoi 2022**

Actes de la XV Jornada d'Onomàstica
Toponímia i excursionisme.
Toponímia de l'Alcoià i del Comtat
Alcoi 2022

COL·LECCIÓ ACTES, 25

© dels textos i de les fotografies: els autors
© de l'edició: ACADEMIA VALENCIANA DE LA LENGUA

Edita: Publicacions de l'ACADEMIA VALENCIANA DE LA LENGUA
Avinguda de la Constitució, 284. 46019 València
avl@gva.es - www.avl.gva.es

Disseny i maquetació: Espirelius
Fotografia de la portada: Xavi Terol

ISBN: 978-84-482-6899-2
Depòsit legal: V-2841-2023

Actes de la XV Jornada d'Onomàstica Toponímia i excursionisme. Toponímia de l'Alcoià i del Comtat Alcoi 2022

Índex

Presentació

VERÒNICA CANTÓ DOMÉNECH XV Jornada d'Onomàstica de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.....	9
--	---

Treballs

JESÚS BERNAT Sobre retolacions senderistes i turístiques	13
VICENT BROTONS El laberint orogràfic meridional d'Enric Valor en BTT	21
JAUME BRU Espeleologia i toponímia a Alacant	41
VICENT CABANES Contribució del Centre Excursionista d'Alcoi a la divulgació de topònims valencians.....	59
JORDI COLOMINA De l'antic <i>barranc del Cint</i> al modern <i>barranc del Cinc</i> . Canvi i continuïtat en l'antroponímia i la toponímia alcoiana.....	83
FRANCESC FERRE DOMÍNGUEZ Antroponímia i toponímia de la vall de Perputxent a principi del segle XVII	97
CÈSAR MATEU El cas del CIM Penyagolosa Xodos. La toponímia tradicional posada en valor des dels clubs esportius de muntanya.....	107
ESTEVE RIBERA Territori, una app per a explorar la toponímia i geografia del País Valencià a través dels mapes	121

Presentació

XV JORNADA D'ONOMÀSTICA DE L'ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA

Verònica Cantó Doménech
[Presidenta de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua]

És un goig per a mi presentar-vos les actes de la XV Jornada d'Onomàstica de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, celebrada a Alcoi els dies 18 i 19 de novembre del 2022, una jornada dedicada a l'onomàstica de les comarques de l'Alcoià i el Comtat i a la inseparable relació de la toponímia amb l'excursionisme, temes que, com es va posar de manifest en aquella trobada, susciten un gran interès i ens desperten la curiositat.

En aquella ocasió, ens va rebre acollidora la mítica i màgica serra de Mariola, juntament amb la mirada mil·lenària del Benicadell, el Montcabrer, l'Aitana i la Font Roja, per a mostrar-nos que la relació entre la toponímia i l'excursionisme és un festeig que ve de lluny, perquè practicar l'excursionisme, visitar i recórrer els nostres paratges és una activitat que ens obri la porta a conèixer els noms dels pobles, dels barrancs, dels rius, de les partides, dels masos, de les fonts, de les penyes, de les coves..., és a dir, de tots els elements del nostre paisatge que tenen ànima, que ens parlen de la nostra història i que fan que els estimem.

Tots nosaltres som caminants, reals i figurats: tots caminem sobre camins antics que han contribuït a forjar la nostra identitat individual i col·lectiva, i tantes passes ens han precedit que fins i tot podem pensar que caminem amb la història sota els peus.

Un dels objectius de la Jornada era conèixer què pot aportar l'excursionisme a la toponímia i saber què és el que hi ha aportat tradicionalment des del punt de vista del coneixement del territori i de la fixació i la georeferenciació de la toponímia.

Es tracta de dos mons amb lligams ben estrets, i per això precisament aprofundir en la relació de complementarietat entre els excursionistes —que aporten els seus coneixements a peu del terreny— i els toponomistes —que fan de la toponímia la seua preocupació i ocupació— contribuïx a fixar, normalitzar i divulgar la toponímia valenciana.

Tots els llocs de la nostra geografia tenen un nom, un nom que no es pot perdre, un nom que forma part d'un patrimoni important per als valencians, per a tots nosaltres, els que hem nascut o hem vingut ací, els que vivim i treballem en la nostra terra. Però eixos noms no es poden malmetre o deturpar, sinó que tenim l'obligació de cuidar-los i d'allunyar-los del perill de la deformació, la banalització i la substitució, perquè cada topònim, testimoni i sediment de la història, ens situa en un període i en un espai concret i determinat. Per això l'estudi de la toponímia i l'antroponímia sempre han ocupat un espai central de la tasca de l'AVL.

En esta publicació trobareu les aportacions dels diferents especialistes que van participar en aquella XV Jornada d'Onomàstica, les intervencions dels quals van contribuir a obrir noves perspectives d'estudi i vies d'investigació. I així, Jesús Bernat Agut, en «Sobre retolacions senderistes i turístiques», posa el focus en els errors toponímics i lingüístics que s'observen en diverses iniciatives i campanyes institucionals centrades en el turisme al nostre territori. Vicent Brotons Rico, en «El laberint orogràfic meridional d'Enric Valor en BTT», ens

mostra, a través d'unes rutes paradigmàtiques, la relació entre l'exercici físic, l'amor pel paisatge, la literatura d'Enric Valor i els topònims.

Per la seua part, Jaume Bru i Sansano, en «Espeleologia i toponímia a Alacant», fa una aproximació a l'estudi de la metàfora i la metonímia aplicades al camp de la toponímia càrstica de la zona valencianoparlant alacantina i ens introdueix en el concepte d'*espeleonímia*. Vicent Cabanes Fitor, en «Contribució del Centre Excursionista d'Alcoi a la divulgació de topònims valencians», ens enumera i explica els materials dels anys 1951-1964 trobats en una de les prestatgeries de la Secretaria del CEA. Jordi Colomina i Castanyer, en «De l'antic *barranc del Cint* al modern *barranc del Cinc*. Canvi i continuïtat en l'antroponímia i la toponímia alcoiana», ens fa un passeig per les variacions formals de cognoms i topònims alcoians. Francesc Ferre Domínguez, en «Antroponímia i toponímia de la vall de Perputxent a principi del segle XVII», ens endinsa en l'estudi dels establiments de l'any 1611 de la vall de Perputxent, és a dir, dels manuscrits notariais on figura el repartiment entre els nous pobladors cristians de les cases i terres dels anteriors vassalls moriscos expulsats d'aquells llocs l'any 1609, documents que detallen la localització precisa dels béns adjudicats, cosa que permet a l'autor recollir un total de 160 topònims.

Cèsar Mateu i Beltran, en «El cas del CIM Penyagolosa Xodos. La toponímia tradicional posada en valor des dels

clubs esportius de muntanya», incidix en la importància de la tasca que fan els clubs de muntanya per al manteniment de la toponímia tradicional. I, finalment, Esteve Ribera Torró, en «Territori, una app per a explorar la toponímia i geografia del País Valencià a través dels mapes», ens presenta l'aplicació mòbil Territori v2.0, que permet als usuaris conèixer i explorar el paisatge, la toponímia i la geografia valenciana (especialment de l'entorn immediat a la posició de l'usuari) mitjançant l'ús de mapes i dades actualitzades i rigoroses.

Amb el tast temàtic que vos he presentat, espere haver aconseguit despertar la vostra curiositat per saber i conèixer més sobre la relació de la toponímia amb l'excursionisme i, particularment, sobre la toponímia de les comarques de l'Alcoià i el Comtat, una part important de la geografia de la mítica Mariola tantes vegades cantada per l'extraordinari poeta alcoià Joan Valls, l'autor dels versos amb què he volgut acabar esta presentació:

Mariola és un matern
encís d'eterna fragància.
Amb ella s'oblida el pes
de la gran cadena humana,
i sols un respir d'olor
en l'espígol o en la sàlvia
pot donar-me el paradís
menut d'un minut de gràcia.

Treballs

SOBRE RETOLACIONS SENDERISTES I TURÍSTIQUES

Jesús Bernat

INTRODUCCIÓ

No és la primera vegada que anunciem i denunciem qüestions relacionades amb les retolacions de la nostra toponímia en cartells i mapes. En la I Jornada d'Onomàstica de l'AVL (Sant Mateu, 2006) vam presentar una comunicació sobre la «Cartografia de Vistabella del Maestrat entre 1911 i 2005», on analitzàvem la castellanització generalitzada i l'alt percentatge d'errades en les successives còpies de les primeres planimetries. Dins la V Jornada (Dénia, 2011) denunciàvem en «Barcelona-Dénia. La toponímia a l'A-7» el maltracte dels nostres noms de lloc (sobretot, hidrònims) a l'autopista. El mateix any, dins el XIV Congrés Internacional de l'ICOS celebrat a Barcelona, ens referíem a l'estat toponímic de les altres carreteres amb «Retolacions viàries al nord del País Valencià». La poca sensibilitat toponímica de la Conselleria d'Obres Públiques la mostràvem en «De Castelló a Penyagolosa, la retolació oficial» (2017) i un any després, dins la VI Jornada de la Societat d'Onomàstica ens centràvem en «Els miradors toponímics», importantíssims punts de divulgació toponímica.

Que encetem aquest article amb un repàs bibliogràfic és pertinent pel fet que avui ha crescut la presència de les retolacions arreu del territori (camins, rutes cicloturístiques, cartells urbans, miradors...) i, malgrat l'esforç de l'Institut Cartogràfic Valencià, també han crescut les errades amb el menysteniment de la nostra llengua en les retolacions i la correcta anotació dels topònims.

Imatge 1. Panell informatiu al pla d'en Balaguer (els Ports).

La imatge 1 ens mostra un exemple que ens explica la poca consideració que li mereix a l'Administració aquest tipus d'inversions. El magnífic faristol amb el peu de pedra seca explica un seguit de topònims de la comarca dels Ports. El localitzàvem damunt del pla d'en Balaguer i guaitant cap a l'Aragó. Tot i la bellesa del suport i del paisatge que contemplàvem, aquell cartell informava sobre una realitat que no teníem al davant, tampoc darrere; calia caminar algun quilòmetre més per trobar la talaia on, tot mirant a llevant i no a mestral, prenia sentit aquell altar.

Imatge 2. Plaques informatives a Atzeneta del Maestrat.

Imatge 3. Plafons informatius al jaciment del Mortórum, a Cabanes.

Imatge 4. Placa informativa trilingüe a Alcossebre.

SOBRE ALGUNES INICIATIVES INSTITUCIONALS

No cal dir que tota iniciativa a favor de reviscolar els nostres pobles és ben acollida; caldria, però, posar-hi una mica de seny. En nom de «la España vaciada» s'han produït un seguit d'errades històriques que desvirtuen la realitat dels nostres pobles i del seu passat. Potser *el Camino del Cid* per pobles on mai no ha passat l'heroi castellà o viles sense presència significativa dels templers amb retolacions en esglésies del segle XVIII siguen dues mostres que tothom coneix; Atzeneta del Maestrat n'és un exemple. Altrament, realitats tan contundents com els més de 500 anys de pertinença a la Setena de Culla i la consciència popular d'aquest fet resta sense cap retolació ni campanya divulgativa que ho palese.

SOBRE EL RESPECTE LINGÜÍSTIC

En la imatge 2 podeu comprovar que hom parla del *Camino* i del *Territorio*, monolingüisme espanyol en terres valencianoparlants. Hi ha exemples, però, on el bilingüisme i el trilingüisme són presents. Al terme de Cabanes, amb el patrocini de la Generalitat, la Diputació, l'Ajuntament de Cabanes i la Conselleria de Turisme, entre d'altres, localitzem un magnífic faristol amb belles imatges i precisa informació bilingüe; això sí, en espanyol i anglès: *Mortórum – Yacimiento arqueológico / Mortorum – Archaeological site* (imatge 3). Ens trobem al Pla de l'Arc, però la nostra llengua no hi és.

A Alcossebre (Alcalà de Xivert) fins i tot el trilingüisme s'empra en algunes retolacions municipals (imatge 4). Heus ací, però, que tampoc el valencià hi té cabuda; només en el topònim mal retolat i en una mena de llengua emblemàtica (*Playa Las Fuentes / Platja Les Fonts*, *Historia / Història*). La informació que ens parla de les característiques del paratge, però, no s'expressa en la llengua d'Alcalà: espanyol, anglès i francès ens descriuen el paisatge tot partint del topònim en castellà (*playa de Las Fuentes / Las Fuentes Beach / plage de Las Fuentes*).

ONDA, SENDERISME I CICLOTURISME

L'Ajuntament d'Onda i Onda Turisme són dues institucions valencianes que obliden el valencià en els cartells informatius de les diverses rutes senderistes i cicloturístiques

del terme i dels pobles veïns de Suera i Tales, també valencià-noparlants (imatge 5). A més de la informació sobre les *Normas de uso turístico y recreativo* empran un mapa totalment castellanitzat (base de l'IGN) i amb la toponímia traduïda (*Las Clochas, Las Cuevas, Peña Negra, Azud de Tales, Barranco...* quan no apareixen errades gràfiques, com ara *El Bovolalar* al costat de *Bobalar*).

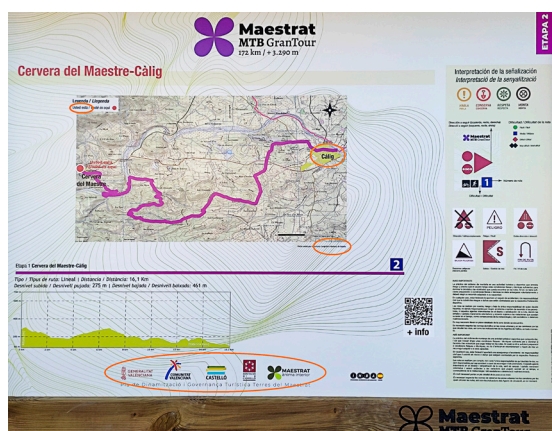
L'EXEMPLE DE CERVERA DEL MAESTRAT

El magnífic poble del Maestrat, que encara diu ser del *Maestre*, ens ofereix una ruta cicloturística compartida amb *Càlig / Càlig* (imatge 6). Un mapa de Maestrat MTB Gran-Tour, patrocinat, dins el Pla de Dinamització i Governança Turística Terres del Maestrat, per la Generalitat Valenciana, la Conselleria de Turisme, la Diputació, Turisme de Castelló i Maestrat, Ànima Interior, ens ofereix una informació bilingüe amb nombroses deficiències, com ara el mateix poble veí amb una doble accentuació en el mateix cartell (dins el mapa i en el títol). Sobta també la *Leyenda / Llegendas* que, al costat de l'habitual «Vosté és aquí», mostra una traducció al castellà sense ubicació «Usted està», que ja és prou, diríem. En aquest cas sí que ens fan saber que la cartografia pertany a l'IGN. Ens trobem, doncs, amb una toponímia que, malgrat haver estat revisada i normalitzada, mostra un «Camí del Pou d'en Bonet [a la vora d'un] Camino Fondo» i d'un «Camino de Cervera-Càlig [que arriba a] Càlig». Castro Sorlí, estudiós local, ens fa saber d'altres errades toponímiques, com ara «Enborrot [per] En Barrot», «Lo Lifrago [per] Alifrago», «Mas d'en Ramón» (accentuat), «La Llosa [per] Mas de la Lloba», «Pla de Raquel per Pla Raqué» o «Mas de Quixala [per] Mas de na Quixala». Pel recorregut trobarem diverses indicacions amb informació monolingüe: «¡Atención! Tramo compartido con vehículos a motor».

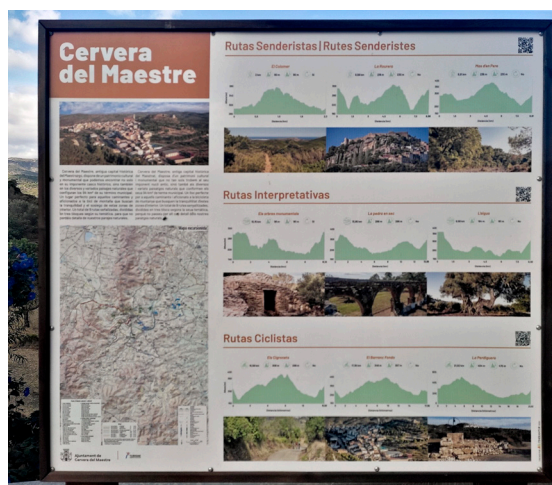
Un altre cartell, patrocini de l'Ajuntament i de la Conselleria de Turisme, ens mostra una informació bilingüe que es perd pel camí. Si bé la informació sobre el poble es presenta en castellà i valencià, i «Rutas Senderistas» s'acompanya de «Rutas Interpretativas», no passa així amb «Rutas Interpretativas i Rutas Ciclistas», que semblen no ser mereixedores d'aital consideració (imatge 7).

Imatge 5. Rutes senderistes en un cartell informatiu a Onda.

Imatge 6. Ruta cicloturística entre Cervera del Maestrat i Càlig.

Imatge 7. Rutes a Cervera del Maestrat.

Imatge 8. Rutes de la Jana.

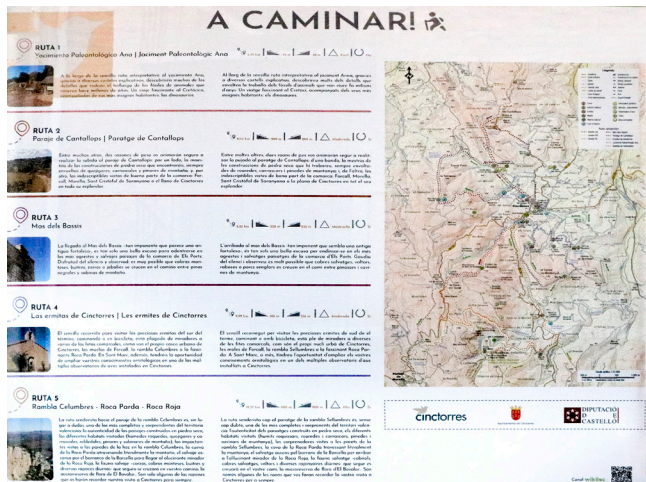
LA JANA I LES OLIVERES MIL·LENÀRIES

La Mancomunitat Taula de la Sénia acull vint-i-set pobles de parla catalana que conflueixen al nord i sud d'aquest riu. Un dels trets d'aquest territori és la ubicació del major nombre d'oliveres centenàries (dir que són mil·lenàries potser és excessiu) del territori. La Jana i l'indret conegut com a *Pou del Mas* n'és una excel·lent mostra. Un cartell amb informació bilingüe ens mostra el mapa dels diversos recorreguts amb una toponímia respectada (imatge 8).

CINCTORRES, DOS PROJECTES

Una altra iniciativa historicoturística ha estat Els Ports - Camí de Conquesta, quinze etapes que recorren els Ports per antics camins carregats d'història, paisatge i cultura, però sense cap relació amb la *Conquesta*. La informació és trilingüe (català-espanyol-anglès). En aquest cas, però, a diferència d'Alcossebre, el valencià hi és. El mapa és de «l'IGN d'Espanya» (com diu el peu de l'ortofoto); la toponímia és escassa però correcta. A més de la Generalitat, de la Conselleria de Turisme i la Diputació (Castellón Mediterraneo, Patronato Provincial de Turismo) també hi és la Mancomunitat Comarcal Els Ports.

«A Caminar!» és la segona proposta que compta amb un mapa farcit de toponímia ben ubicada i normalitzada (només un parell d'errades gràfiques i algun doblat *Celumbres-Sellumbres*). El cartell bilingüe ha estat patrocinat per l'*Ayuntamiento* de Cinctorres, la Diputació i un logo que respon a Cinctorres Natural. No apareix la font del mapa, però hem de recordar que el toponimista Ferran Guardiola se n'ocupa des de fa dècades (imatge 9).

Imatge 9. Rutes senderistes a Cinctorres.

AL VOLTANT DE PENYAGOLOSA

- Vistabella està en un alto,
- Benafigos al collet,
- Xodos damunt la Rocca
- i Atzeneta en un planet.

Vistabella del Maestrat, Benafigos, Atzeneta del Maestrat i Xodos són quatre pobles fins fa ben poc pertanyents a la comarca de l'Alcalatén, tot i que històricament només Xodos en formaria part. La realitat econòmica, cultural i vial fan que a la vida real hom pugui parlar d'una subcomarca que té Penyagolosa com a fita visible des dels quatre pobles, i Atzeneta

com a pas obligat. En els darrers anys el turisme esportiu i el seguit de competicions com les curses de muntanya han revitalitzat l'espai, que s'ha acompanyat de nombroses (potser massa) campanyes de retolació i cartografia dels recorreguts.

Atzeneta del Maestrat disposa d'un mapa toponímic des de 1997, i l'any 1994 estrenava la col·lecció Toponímia dels Pobles Valencians. L'Institut Cartogràfic Valencià també fa molts anys que té normalitzada la toponímia de la zona. Tot i això, hom ha preferit recórrer a antics mapes de l'IGN farcits d'errades ortogràfiques, de castellanitzacions, d'ubicacions incorrectes i d'invençons toponímiques.

Una de les campanyes, amb el patrocini de la Conselleria de Turisme, l'Ajuntament i el Club de Muntanya AT-Zenet, aporta un mapa amb més errades que encerts (imatge 10). Només per esmentar alguns exemples més cridaners, i sense entrar en les grafies o les castellanitzacions sistemàtiques dels genèrics: la Pallissera esdevé *Masía de Ballisera*, els Freginals són *Freixinals* (com si el topònim tinguera res a veure amb els freixes), la Roca Tomata és *Tomala*, el molí de les Piques s'omple de blat en retolar-se *Molino Espigues*, un del masos de Cabrera apareix com a *Masía de la Cabeza* i el mas de Cotna es converteix en *Masía Cuná*.

Algunes campanyes més, que no mostrem per manca d'espai, mantenen, si fa no fa, aquest nivell. La nova Mancomunitat de Penyagolosa fa uns anys que ha engegat una campanya amb un seguit de cartells que il·lustren, amb precioses imatges i fragments cartogràfics, el recorregut pels quatre termes esmentats (imatge 11).

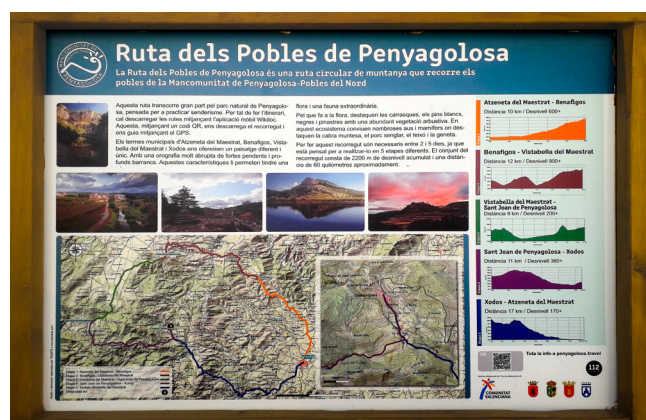
«Ruta dels Pobles de Penyagolosa» és el lema que, en cinc etapes, recorre la subcomarca: Atzeneta del Maestrat - Benafigos, Benafigos - Vistabella del Maestrat, Vistabella - Sant Joan de Penyagolosa, Sant Joan - Xodos i Xodos - Atzeneta. A més dels quatre ajuntaments, compta amb la col·laboració de la Conselleria de Turisme.

Tot i l'excel·lència del projecte i la magnífica realització visual, la cartografia és, si se'm permet l'expressió, una malesa. Hom ha tornat a la cartografia tantes vegades corregida, també per l'ICV.

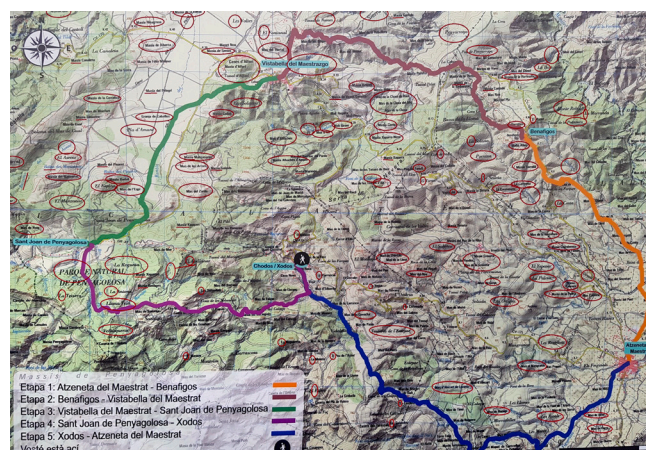
Els cercles rojos de la imatge 12 corresponen a les formes incorrectes en el mapa de la Ruta dels Pobles de Penyagolosa, unes vegades per la castellanització gràfica (Zur-

Imatge 10. Rutes senderistes a Atzeneta del Maestrat.

Imatge 11. Ruta dels Pobles de Penyagolosa.

Imatge 12. Detall cartogràfic de la Ruta dels Pobles de Penyagolosa.

Imatge 13. Placa informativa relativa a l'església de Sant Miquel de l'aldea de la Saranyana (fotografia de Ferran Guardiola).

Imatge 14. Panell informatiu sobre la Ruta de l'Aigua a Faura.

do, Albachés, Covacha, Pedreñera...) o dels genèrics (*masía, cañada, ventisqueras...*), d'altres per la invenció de topònims (*Las Ortigas, La Regunta, El Yepasar, etc.*); mostres que desmereixen un projecte costós i públic que desinforma els usuaris sobre la realitat dels noms de lloc d'un paisatge valencià tan emblemàtic.

OBSERVACIONS FINALS

Vaja per endavant el ferm convenciment que en l'elaboració dels diversos projectes de molts pobles hi ha la necessitat i la urgència. Trobar solucions al manteniment de les poblacions d'interior necessita un enginy que moltes vegades aboca a la promoció turística de l'indret a través de fórmules que no sempre tenen a veure amb el seu passat històric. El Cid, la Conquesta, sant Jaume o els templers han estat emprats com a motius d'interès, potser pel que tenen d'herois i filmics. Les contradiccions apareixen després a l'hora de trobar un lligam entre una església del segle XVIII i el món del Temple o en voler justificar una proposta turística d'un seguit de pobles amb l'empremta d'un camí que mai no ha existit. La bona voluntat d'aquests ajuntaments necessitats topa, però, amb el meninfotisme d'entitats majors com ara la Diputació o la Conselleria de Turisme, que no *aconsella* ni assessora degudament sobre aquesta realitat sinó que, sovint, és la promotora constant de nous projectes sense base històrica.

La construcció de miradors que s'acompanyen d'una imatge amb la retolació toponímica ben revisada ens sembla una opció molt útil per a la necessària difusió paisatgística (Bernat 2019). Cal, però, un punt d'exigència a l'hora de fixar el faristol... L'exemple de la imatge 1 no és l'únic que il·lustra la ubicació incorrecta dels plafons informatius. Des de la Saranyana (la Todolella) ens arriba una darrera mostra inclosa en el projecte «Camí de Conquesta» que inclou un cartell informatiu de cul a l'església que descriu (imatge 13). L'església es troba a un centenar de metres del cartell.

Un altre element que caldria millorar és el de la conservació material dels rètols. Molts cartells, miradors i plaques informatives es troben en mal estat i, sovint, il·legibles. El faristol que ens informa del magnífic projecte de Faura (les Valls) sobre la Ruta de l'Aigua n'és un boirós exemple (imatge 14).

Són aquestes, en som conscients, unes observacions d'usuari senderista. Més adients a aquestes pàgines, però, hi ha conclusions de tipus cartogràfic i onomàstic:

- El valencià apareix de vegades com a mera llengua emblemàtica, unes voltes en el títol del projecte i d'altres només en la denominació de les institucions.
- Alguns exemples mostren el bilingüisme i el trilingüisme informatiu sense comptar amb la llengua del país.
- El maltracte toponímic que semblava haver-se corregit dins l'IGN des de fa dècades es perpetua en molts cartells que no tenen en compte la font cartogràfica emprada. Recordem que, a més de la cartografia institucional, hi ha editorials cartogràfiques nostrades que respecten i tenen cura de la correcció toponímica.
- «El Cartogràfic, un institut menystingut». Aquesta és una dolorosa conclusió que només vol posar en alerta el fet que l'enorme tasca d'aquesta institució, que ha recollit entre altres activitats l'esforç de desenes de toponimistes a través de l'AVL, no es reflecteix en gran part de les accions de la mateixa administració valenciana. La COPUT, Conselleria de Turisme, diputacions, ajuntaments i moltes iniciatives institucionals o privades subvencionades per estaments públics no tenen l'ICV com a referent necessari, tot i que: «L'Institut Cartogràfic Valencià és un organisme autònom de la Generalitat creat l'any 1997 al qual li correspon, d'acord amb la Llei 2/2020, de 2 de desembre, de la Generalitat, de la informació geogràfica i de l'Institut Cartogràfic Valencià, l'exercici de les activitats geomàtiques que siguen necessàries per a l'exercici de qualsevol competència pròpia de la Generalitat. En l'àmbit de les seues funcions, té la condició de mig (*sic*) propi instrumental i de servei tècnic de l'administració de la Generalitat i dels seus ens, organismes i entitats dependents». Així ho trobareu al web de l'ICV.
- Per últim, les noves tecnologies. En molts dels cartells trobem la presència de codi QR que repeteixen o eixamplen la informació mostrada. Wikiloc, Open Street o noves aplicacions aparegudes en aquesta mateixa jornada són eines amb major índex d'ús que els tradicionals rètols gràfics. Caldrà, per tant, supervisar la toponímia emprada si creiem que els noms de lloc formen part del valuós patrimoni paisatgístic del qual són notaris.

BIBLIOGRAFIA RELACIONADA

- BERNAT, J. (2007) «Toponímia a la cartografia de Vistabella entre 1911 i 2005», dins *Actes de la I Jornada d'Onomàstica. Sant Mateu 2006*, col·lecció Actes, 1, València: AVL.
- (2012): «Barcelona-Dènia. La toponímia a l'A-7», dins *Actes de la V Jornada d'Onomàstica. Dènia 2011*, col·lecció Actes, 8, València: AVL.
- (2012): «Retolacions viàries al nord del país Valencià», en *Actes del XXIV Congrés Internacional de l'ICOS*, Barcelona.
- (2017): «De Castelló a Penyalosa, la retolació oficial», en Juan A. Garcia (ed.), *Paisatge, etnografia i rituals a Penyalosa*, Biblioteca de la Universitat Jaume I.
- (2019): «Els miradors toponímics», dins *Noms de lloc i de persona de les terres de Penyalosa i altres estudis d'onomàstica*, L'Estrella, 3, Barcelona: Societat d'Onomàstica.

EL LABERINT OROGRÀFIC MERIDIONAL D'ENRIC VALOR EN BTT

Vicent Brotons
[Universitat d'Alacant]

0. INTRODUCCIÓ

Quan l'acadèmic i amic Brauli Montoya, en nom del comitè organitzador, em proposà presentar una ponència a la XV Jornada d'Onomàstica de l'AVL —dedicada a la toponímia i a l'excursionisme i, concretament, a la toponímia de l'Alcoià i el Comtat— sobre toponímia i bicicleta de muntanya, em va sorprendre molt gratament, tant per l'honor que em feien l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i el Centre Excursionista d'Alcoi com pel fet de demanar-me que parlara en una prestigiosa reunió científica d'àmbit nacional d'una afició que m'apassiona i que ocupa bona part del meu temps lliure. No cal dir que em va costar ben poc comprometre'm a fer-la i presentar-la.

Aquest primer compromís, mogut per l'entusiasme, es va transformar en una certa preocupació perquè havia de decidir l'enfocament exacte. No volia caure en una perspectiva científicotècnica, que no tinc —ni pel que fa al ciclisme ni pel que fa a la toponímia—, ni tampoc en un relat entre literari i aventurer, que m'allunyaria del concepte de ponència i m'acostaria més aviat a un article de *divertimento*, per més atractiu que em poguera semblar a mi.

Per això vaig optar per fer una ponència sense allunyar-me dels motius que durien un filòleg orientat a la didàctica de la llengua —que és al cap i a la fi el que soc, o pretenc ser modestament— a trescar per rutes, mai millor dit, que lligaren polinòmicament l'exercici físic, l'amor pel paisatge, el compromís en la seua defensa, la literatura d'Enric Valor —de qui sí no?—, les emocions de l'activitat esportiva exigent físicament i mentalment, l'activitat en colla que apel·la tant a la

competitivitat com a la solidaritat i els topònims que donen sentit, que nomenen eixe marc d'emocions, sensacions i espais físics ben concrets.

Quan puge en la bicicleta soc, sobretot, un excursionista del ciclisme —de fet quan faig excursionisme caminat use la frase «he canviat els pedals per les botes» per deixar clar que l'esforç, els sentiments, els patiments i els plaers són gairebé els mateixos— i, com a tal, he volgut escriure les paraules que segueixen: no deixar de transmetre la passió ciclista muntanyenca, el gust literari per Enric Valor i les emocions mentre que m'acoste amb un to divulgatiu i científic senzill al paisatge nomenat: emocions i rigor en dosis equilibrades. Això és el que he intentat.

Demane disculpes si algunes idees no les he expressades amb eixe rigor ortodox que demana l'onomàstica. L'estima per l'agre de la terra, tan valorià, i certs coneixements que em duen a pensar que la gent ja té en poden ser la causa. Ho exemplifique amb l'anècdota del dia que vaig donar el títol de la meua ponència al doctor Montoya:

—Sí, ja tinc el títol, «El laberint orogràfic meridional d'Enric Valor en beteté».

—Com dius, Vicent, en *beteté*? Què és això?

—Perdó, Brauli, en «bicicleta tot terreny», BTT.

Vos invite a recórrer amb mi a colp de pedalades «El laberint orogràfic meridional d'Enric Valor en bicicleta tot terreny (BTT)»: la verdadera terra mítica del nostre estimat sud profusament i emotivament nominat.

1. LA BICICLETA TOT TERRENY: ELS PRIVILEGIS TOPONÍMICS D'UN *BIKER*

Deia Arthur Conan Doyle que «quan el dia se't faça fosc, quan la faena et sembla monòtona, quan resulte difícil conservar l'esperança, simplement puja en una bicicleta i fes un passeig per carreteres i camins, sense pensar en res». Això va ser el que un dia, allà pels inicis de la dècada del 90 vam començar a fer una colla d'amics —diversa i canviant— i jo mateix. Eixe dia ha arribat fins hui, trenta anys després. Llavors vaig pujar en un *ferro* comprat en una gran superfície local i he passat per mitja dotzena de *cabres* —un *ferro* és, en l'argot ciclista, una bicicleta de muntanya, o d'altra modalitat, de baixa qualitat; i *cabra*, una de les moltes denominacions que donem a la bicicleta de muntanya o bicicleta tot terreny (BTT, d'ara en avant)— i he acabat recorrent cent mil quilòmetres, si fa no fa.

Jo era un d'eixos de trenta-tants, amb moltes hores d'estudi, classes i treball sedentari, a més d'un fill petit; amb una colla d'amics que practicàvem moderadament handbol (vam arribar, inclús, a guanyar un campionat local); una panxa considerable i dos cames ben primes. Per acabar-ho d'adobar, els amics vam abandonar l'handbol —«massa vells per a rebre llenya i massa jòvens per a retirar-nos de l'esport»—. Un bon dia, un dels membres més inquiets de la colla, entre canya i canya de cervesa, ens va proposar de passar-nos a l'esport de moda: el ciclisme. Convé recordar que eren els temps apoteòsics de Perico Delgado i Induráin. La seua proposta era *moderada*: res de carretera, bicicleta de muntanya, que era la que acabava d'arribar d'Estat Units i s'estenia entre els *jòvens madurs* de manera exponencial. Els caps de setmana s'omplia el poble i els camins de panxudets *disfressats* amb *culotte*, *maillot* i casc damunt unes bicicletes amb manillars rectes, alguns amb *banyes* —acoblements, se'n diuen tècnicament—, rodes grosses i molts pinyons i plats per fer canvis i alleugerir l'esforç pedalejador. A més, en el cas de la meua colla, que acabava d'abandonar l'handbol, hi havia una mena de nostàlgia per eixir al camp, com quan érem adolescents. Ara, però, canviaríem les botes per les rodes, les modernes rodes. Entre quinze i vint mil pessetes —entre cent i cent vint euros actuals— tenien la *culpa* de poder encetar l'afició.

Aquella primavera va ser de bojós —ciclistes folls, per a ser més precisos—. No podíem ni pujar les costeres del poble (una bona part de Petrer —les Valls del Vinalopó—, el meu poble, és costeruda). Les rutes s'eternitzaven: lentitud, punxades, avàries, esgotament, incapacitat, frustració... A poc a poc, però, li vam agafar gustet. Allargàvem més les rutes, passàvem més trams muntats sense haver-ne de baixar per la rostària o dificultat del camí; els bacs, per sort, eren bastant divertits, no passaven de ser uns ensurts. I, a poc a poc, ampliàvem horitzons contínuament. L'*experiment* inicial s'havia convertit en un *petit vici*: érem *bikers*, *globeros* però *bikers*! En l'argot ciclista un *glober* o *globero* és un passerell, novençà o inexpert.

Va arribar el moment d'allargar i endurir les rutes: més distància, més ascensos, més camins difícils i sendes. «Més lluny, sempre molt més lluny dels arbres caiguts que ara ens empresonen», que cantava aquell.

El cos se'ns enduria. Estalviàvem diners per a fer-nos amb bicicletes més bones. Mai no he gaudit més amb un objecte que quan vaig trencar la vidriola per a comprar dos precioses BTT: una per al meu fill de set anys —una Specialized infantil— i altra per a mi: una Pacific d'acer últim model. Vam esportellar vora mil euros, una fortuna en les pessetes de l'època.

I ara sí, ara s'enceta la fase exploradora. Comencen les rutes de descoberta i en aquells moments d'autoexigència esportiva es fan palesos tres interessos:

- La descoberta comarcal i intercomarcal, la connexió de camins, paratges, muntanyes, indrets entre ells i la possibilitat de gaudir-los en comunió amb ells i entre nosaltres
- L'aproximació a certs llocs valorians mítics (jo era lector d'Enric Valor des de principis dels 80, el vaig conèixer personalment a Castalla, l'any 1983; estava enamorat dels indrets pròxims al meu poble que descrivia en les rondalles i novel·les, i ara, per fi, hi podia arribar èpicament, gràcies a esforçades pedalades: un luxe valorià). Efectivament, els indrets que vaig conèixer per primera vegada muntant i patint la BTT van ser l'alt de Guisop i Planisses en una jornada memorable dissenyada estrafolàriament per un amic que ens va tenir set

BTT, paisatges, toponímia, rutes meridionals i Enric Valor

hores vagant per camins i serres, baixant de la bicicleta, caminant i espentant la màquina sovint més que pedalant i acabant meravellosament esgotats i satisfets com a bons valorians.

- L'interés per llocs, els paisatges i els seus noms —els topònims— i el significat i l'accés a tota mena de cartografia.
- Ens havíem convertit no tant en uns esportistes preocupats per les marques i l'acumulació d'esforços sinó en uns exploradors obligats a mantenir una bona forma física i mental per arribar als indrets més màgics i recòndits, si més no per a arribar-hi muntats damunt les nostres estimades *cabres*.

Al cap de dos anys d'encetar aquella aventura ciclista —cal dir que la meua vida ciclista anterior va durar dels

huit als catorze anys i mai més vaig tornar a muntar en una bicicleta o en un ciclomotor— ja sabia o intuïa que no em baixaria de la BTT. El període més llarg sense muntar-hi va ser un desventurat mes d'agost que per una *crisi existencial* la vaig deixar. El *mono* no em va permetre més que aguantar això, trenta dies sense.

Podem dir que ja tenim el pentàgon que configura la ponència.

El nostre interès per les rutes ens va dur a informar-nos boca-orella per altres *bikers* més avesats que nosaltres. Partíem del coneixement excursionista a peu: qui més qui menys de la colla havia recorregut una bona part del terme municipal per camins i sendes, o en vehicle motoritzat. L'entorn local i comarcal el coneixíem bastat bé, però per asfalt!, com és lògic. Així que concertàvem eixides amb altres penyes

o comprometíem amics, coneguts o saludats perquè ens feren de guies.

Ens servíem dels mapes de l'exèrcit i de croquis casolans fets a mà. Ben prompte, però, vam descobrir les guies de rutes. Inicialment en castellà i referides a entorns llunyans, que ens obligaven a transportar les bicicletes (un obstacle important que no sempre es podia resoldre o que s'havia de resoldre amb un increment considerable de temps i de les despeses personals).

En aquells temps jo era lector del diari *Avui*, que adquiria amb un o dos dies de retard en un quiosc de la localitat o bé l'obtenia, amb més retard encara, d'un amic subscriptor que, una vegada cada quinze dies, em passava els exemplars endarrerits. En aquest diari barceloní va ser on vaig descobrir els primers articles sobre l'activitat excursionista rodada a què estava començant a aficionar-me.

A mitjans dels anys 90, ja encetada l'afició BTT, però encara en fase inicial, descobrí dues guies de bicicleta de muntanya de les comarques centrals, amb predomini de les de l'Alcoià i el Comtat. La primera me la fa a mans l'any 92 la senyora Verònica Cantó, actual presidenta de l'AVL i llavors coneguda editora amb qui jo col·laborava com a autor de llibres de text per a l'ensenyament de l'idioma. A un dels redactors de la guia el coneixia per dos motius: havíem col·laborat fent cursos al CEP d'Alcoi (equivalent de l'actual CEFIRE) i era tota una promesa de la literatura infantil, en haver encetat una col·lecció de narracions per a l'educació primària, «La Carrasca». Efectivament es tractava de Jordi Raül Verdú. L'altre autor era Salvador Sellés i Juan. Un parell d'anys més tard serà el mateix Jordi Raül Verdú qui, en unes jornades per a pares i mares d'escolars a Petrer, em proporcionà el segon lliurament. El primer es deia *Bicicleta de muntanya. Serra amunt, serra avall pels voltants d'Alcoi* (1992) i el segon *Bicicleta de muntanya 2. Rutes rurals & Guia de la muntanya* (1994). Cal dir que, malgrat el llarg quart de segle transcorregut, totes dues guies de rutes són exemplars en molts sentits i caldria tenir-les en compte per a l'elaboració de futurs materials d'aquesta mena.

Per altra banda, seguia llegint aquelles rutes i articles apareguts setmanalment al diari *Avui* des de finals de 1991, que eren breus, de mitja plana amb foto i il·lustració del plànol o croquis de ruta. Es titulaven genèricament «Mountain

Bike», és a dir, amb l'anglicisme sense concessions. Duien títol i subtítol. Per exemple «Pel voltant del Puigsacalm» i «Més de 13 quilòmetres a colp de pedal». Exactament així s'encapçalava el primer que vaig llegir, el 6 de desembre de 1991. L'autor era Joan Portell, pedagog, escriptor de literatura infantil i juvenil i divulgador de rutes excursionistes. El text s'encetava d'aquesta manera: «Avui comencem un nou espai de rutes en bicicleta. L'itinerari que proposem transcorre pels voltants del Puigmal». Contenia set referències toponímiques i díhuit termes geogràfics. És evident que per a entendre un text sobre rutes de bicicleta, i sobretot si és de BTT, cal tenir coneixements bàsics de geografia. Estarem tothom d'acord que no és el mateix una carretera, una pista, un camí o un corriol, per exemple. Les llegia pràcticament totes, les del senyor Portell i les de la senyora Leonor Sesén, que també en publicava. Estàvem molt ben redactades i, per què negar-ho?, em proporcionaven una certa satisfacció i orgull de *normalitat* en trobar-les en la meua llengua. Tenia clar que desplaçar-me a Catalunya per a fer-les era una miqueta complicat. Certament, no he estat mai a Catalunya fent rutes BTT, però sí que n'he fet d'altres fora del meu entorn: la *serranía* d'Albacete (tant per riu Mundo com per Balazote i Alcaraz, les llacunes de Ruidera i Alcalá del Júcar, el nostre Xúquer), les contrades murcianes de la serra de la Pila; Tobarra, Montealegre del Castillo, Iecla, Jumella (ací no incloc les planes del Carxe o el mateix Carxe perquè geogràficament i culturalment les considere nostres, tot i que no ho són administrativament), Cabdet (de Castellalla Manxa), Menorca i, per descomptat, la doble aventura del Camí de Sant Jaume des de Roncesvalls.

Els dos llibres de Verdú & Sellés contenien deu rutes cada un i algunes orientacions tècniques i físiques. Estaven dissenyats per a dur a la motxilla. Totes les rutes es complementaven amb una foto en color, el perfil gràfic d'altitud i el croquis de la ruta. La profusió d'informació paisatgística i toponímica hi és molt rica. La ruta 5 del primer volum, per exemple, de poc més de vint-i-un quilòmetres, té vint-i-quatre referents toponímics per explicar l'itinerari.

Des de llavors, durant els darrers trenta anys, no he deixat d'accedir a llibres i revistes amb rutes tant de les nostres comarques i del nostre entorn geogràficocultural com de tota Europa i en especial de l'Estat espanyol. Aquesta curio-

sitat, no exempta d'afany de recerca, ha fet possible la realització de moltes interessants i espectaculars rutes de BTT individualment i, sobretot, amb les meues colles d'aficionats petrerins i elders. Jo mateix vaig col·laborar amb el meu fill adolescent en una revista local, *Petrer Mensual*, publicant senzilles rutes del meu poble.

En aquell inici de dècada em passaren coses importants que m'enamoraren encara més de la bicicleta. A simple vista semblen desconnectades, però no: vaig fer una certa amistat amb Enric Valor, del qual feia temps que havia llegit tota la seua obra —i estudiat la gramàtica—. Tots dos, el senyor Valor —a qui vaig conèixer a Castalla el 1983— i jo passem pel paratge de Puça i la Foia Falsa, de Petrer, el 1990; la primavera de 1991 em va concedir una entrevista de tres hores, que encara conserve gravada, on parlava de l'entorn petrerí i comarcal, entre altres coses, amb un amor profund. A més a més, en una de les més exigents eixides ciclistes, com ja he comentat, vaig anar a Planisses, la foieta muntanyenca de «Contalles de la boira» i de *Temps de batuda*, on és denominada amb un excel·lent recurs literari com el poètic *Almussai*: n'hem fet referència anteriorment.

Ja no va haver-hi marxa arrere —amb la bicicleta no es pot anar cap arrere—, la bicicleta de muntanya, la *mountain bike* —en pedant i persistent anglicisme—, la bicicleta tot terreny —BTT— es va convertir en la meua gran passió esportiva, excursionista, mediambiental, d'amistat, d'amor pel país, pel paisatge i pel paisanatge. Per a mi és molt més que un esport per al temps lliure.

Ja es veu, l'esport, el risc i l'esforç extrems, la naturalesa i els paisatges, els noms grans i petits d'aquests paisatges —els topònims—, l'Enric Valor lligat a l'agre de la terra, com deia al principi, es conjuminen dialècticament per fer-me un ciclista de muntanya empedreït. Físicament soc l'antiatleta, intel·lectualment pose voluntat, socialment coexistisc, convisc. Però damunt la *cabra* soc un heroi, un *atleta del pensament*, com diria Lluís Llach, i un romànticament enamorat del país pedalat.

2. «EL LABERINT OROGRÀFIC MERIDIONAL»

D'ENRIC VALOR: UN ESPAI PER A LA BTT

Enric Valor definia el territori sud del País Valencià que se situa entre Agost, Castalla, Saix, Petrer i Tibi com

Un dels molts indicadors del paisatge protegit de la serra del Maigmó i de la serra del Sit, amb la Cilla del Sit al fons

el «grandiós laberint orogràfic meridional». Actualment, i d'acord amb la terminologia *qualificatòria* dels espais protegits, se'l denomina Paisatge Protegit de la Serra del Maigmó i de la Serra del Sit.¹

1. El conjunt de muntanyes del Maigmó, el Sit, el Despenyador, l'Arguenya, la serra de Castalla, la serra del Frare i la serra del Cavall, situat entre les comarques de l'Alt Vinalopó, el Vinalopó Mitjà, l'Alacantí i l'Alcoià, forma un espai natural de vital importància tant per al conjunt natural dels ecosistemes com per a l'esplai social de les poblacions de les comarques que les rodegen. El conjunt d'aquestes serres, la fita més emblemàtica del qual és el Maigmó, amb 1.296 metres d'altitud, formen un nucli natural de gran importància per als nombrosos hàbitats i espècies de flora i fauna que són propis d'aquests paisatges de l'interior de la muntanya mediterrània. Entre les serres diàniques del nord i les serres i altiplans del sud d'Alacant que connecta, hi ha un ampli i contrastat espectre de flora i fauna que són elevats índexs de biodiversitat, i d'un paisatge contrastat d'una gran bellesa. La intervenció humana, tant tradicional com moderna, ha estat intensa i ha generat una progressiva desaparició d'espais agrícoles, boscosos i ramaders.

Aquest entorn, més els termes municipals de Monòver, Saix, Salines, Villena, Biar emmarcaran la nostra ponència, que posa en relació les rutes ciclistes de BTT, l'obra d'Enric Valor i els paisatges que integrarem en les esmentades rutes, tot i que n'enumerarem moltes altres d'inspiració valoriana que, en un futur, podrien ser objecte de treballs semblants al d'aquesta ponència.

Parlarem dels paisatges de Valor, els de la seua literatura i la seua nominació, partint d'un epicentre que és el muntanyam de Castalla i que pren tot l'entorn geogràfic, paisatgístic i toponímic per fer-lo present en l'obra: al Cicle de Cassana (especialment en *Sense la terra promesa* i *Temps de batuda*), en les narracions i contalles (en «Contalles de la boira», de *Narracions perennes*; en «Un fonamentalista del Vinalopó», «Salut!» i «Compañeros», d'*Un fonamentalista del Vinalopó i altres contarelles*) i en les *Rondalles valencianes* («El jugador de Petrer», «El rei Astoret», «Les velletes de la pena Roja», «Els guants de la felicitat», «El xiquet que va nàixer de peus», «La llegenda del palleter», «Les animetes», «Els tres plets de Pasqua Granada», «Joan Ratot», «La rabosa i el corb»).

Aquest entorn ha coincidit àmpliament amb el que he trepitjat en les meues rutes ciclistes, tot i que ha predominat el del conjunt paisatgístic del Maigmo i el Sit (Paisatge Protegit Maigmo-Sit) que vincula Agost, Castalla, Petrer, Saix i Tibi. També cal afegir l'Alt Vinalopó i les terres de la Mariola del sud de l'Alcoià i el Comtat (Agres, Banyeres, Biar, i els pobles de la plana, és a dir, Beneixama, el Camp de Mirra i la Canyada de

Les restes de masos, pous de neu, etc., en són un testimoni. Situat a pocs quilòmetres de la ciutat d'Alacant, Agost i Sant Vicent del Raspeig i dels nuclis poblacionals d'Elda-Petrer, Montfort, Novelda, Saix, Villena i la Foia de Castalla, aquest conjunt natural representa el centre més important d'acollida de l'oci d'aquestes localitats, com també de molts visitants de fora d'aquestes comarques. Destaca la presència d'una ruta senderista de gran recorregut (GR-7) i diverses senderes de xicotet recorregut (PR). El paisatge que ofereix aquest conjunt natural és mereixedor de ser objecte de protecció i ordenació. El muntanyisme ha sigut i és una activitat esportiva que s'ha practicat tradicionalment en aquestes serres. S'ha triat la figura de Paisatge Protegit per considerar que els seus valors naturals i paisatgístics són mereixedors d'una protecció especial, tant per la relació harmoniosa entre l'home i el medi natural com pels valors estètics o culturals. És per això que aquest espai ha de ser preservat d'aquells elements i actuacions que trenquen aquesta harmonia, ja que aquest és el fonament de l'objecte de protecció. La iniciativa per a preservar els rellevants valors ambientals, paisatgístics i culturals de la zona ha de basar-se en la premissa de compatibilitzar-la amb el desenvolupament d'aquelles activitats i usos que han contribuït a configurar aquests valors, o que per les seues característiques resulten coherents amb aquests.

Biar). La zona del Menejador, Font Roja i Aitana les he sovintejat menys, però també les he integrades en les meues rutes.

Seguint l'obra d'Enric Valor: el Cicle de Cassana, les dues novel·les curtes aitàniques, les narracions breus i contarelles i les rondalles valencianes (a partir del catàleg de l'exposició «Paisatges de Valor», de Borja & Brotons) podríem constituir molts itineraris paisatgístics, toponímics i valorians que anirien de Sagunt a les Salines d'Elda i els palmerars d'Elx.

Per les limitacions pròpies de la ponència n'explicaré amb més detall tres, com una mena de paradigmes de les possibilitats del quintet interactiu BTT, paisatges, toponímia, rutes meridionals i Enric Valor.

3. TRES RUTES PARADIGMÀTIQUES

Aquestes rutes em serviran per a mostrar la riquesa toponímica² que ens acompanya als ciclistes de muntanya en les nostres rutes per aquest petit món valorian. Hi farà referència a tot el que denoten i connoten, tant des del rigor geogràfic com del lingüístic, miticollegendari i literari.

3.1. DESCOBRINT PETRER I ELDA AMB ENRIC VALOR

La vinculació d'Enric Valor a aquest doble entorn municipal, en l'actualitat una autèntica conurbació urbana de més de 90.000 habitants (55.000 empadronats a **Elda** i 35.000 a **Petrer**) i amb 150 Km² de superfície territorial (104 Km² a Petrer, especialment muntanyencs, i 46 Km² a Elda, molt poc muntanyenca, situada fonamentalment a la plana en terrassa del riu **Vinalopó**).

L'adolescent Valor potser ja coneixia alguna part del terme municipal de Petrer quan vivia a **Castalla**, la que fitava amb el seu terme municipal (**Catí, Puça, l'Avaiol, Caprala...**). Quan per motius econòmics emigra amb tota la seua família, l'any 1926, ho fa a Elda, on va viure set anys.

No hi ha cap dubte que la seua vida a Elda el va marcar personalment i literàriament. Elda va ser la població residencial, hi mantenia una relació agredolça amb la ciutat per l'agressió que percebia contra el seu idioma —eixa era la part agra— i pel *cosmopolitisme* modern de ciutat industrial: la part *dolça*. Petrer era la població veïna, amb un petit nucli de

2. Tota la toponímia que aparega en les tres rutes que referiré a continuació la destacaré en **negreta** quan la cite per primera vegada.

població llunyà encara d'Elda. Evocadora de la seua estimada Castalla, porta de les seues estimades valls i muntanyes, amb carrers antics i moriscos plens d'encant per a passejar, amb gent que responia «bon dia» quan ell els saludava amb un sonor i eufòric «bon dia!».

Totes dues poblacions, la vila petita —Petrer— i la ciutat menuda —Elda—, van estar presents en la seua obra. Els topònims urbans, rurals i agrests.

Muntarem a la BTT i els recorrerem, com tantes i tantes voltes hem fet. Vinga, a escalfar i a rodar:

Eixim de sa casa a Elda, la moderna *Idella*, procedent de *Ello* de l'*Itinerari Antoni*, coneguda en l'Edat Mitjana com a *Etla*:

El pare [...] visità Elda, un centre industrial llavors en expansió, pròsper amb la seua indústria del calcer, ja en terra de parla castellana una mica barrejada. (*Temps de batuda* [TB], p. 29)

Arranquem d'enfront de la *calle Nueva*, de la **casa de las Beltranas**, o del **Médico Beltrán**, que donava nom al carrer on vivia Frederic Genovard, el personatge principal de *Temps de batuda*. Passem per la **porta del Sol** o de **Sant Francesc / puerta del Sol** o de **San Francisco**, que apareix com a *puerta del Sol* en TB i que en l'actualitat és la cantonada de **Pepe Cuatro Esquinas**. Des d'allí fem cap a Petrer com feia el senyor Genovard, pare del jove Frederic: «plàcides passejades [...] al poble de Petrer, a tres quarts, entre sembrats i plantats de garrofers» (no oblideu la referència al *garrofer* molt significativa en la rondalla «El jugador de Petrer»).

La nostra no és una plàcida passejada sinó un prudent i suau ascens pel **carrer Jaime Balmes** i l'**avinguda d'Elda**: és en realitat la **carretera d'Elda-Petrer**, on està marcada la **Frontera**, topònim del populós barri que, unit al nucli urbà d'Elda, defineix la unió conurbacional dels dos municipis. Ens haguera agradat fer l'ascens pel **camí Vell d'Elda**, que seria el recordat per Enric Valor, el que tindria probablement algun garrofer, però ara és direcció prohibida i cal recordar que la BTT és un vehicle.

Tant se val, quan es tanca una porta s'obri una finestra i per l'avinguda d'Elda trobem, a la vora de l'**església parroquial de la Santa Creu**, la **plaça d'Enric Valor**: una bella plaça de ceràmica ens parla de l'escriptor, que el 1990 la va inaugurar

al costat de l'alcalde Vicent Maestre. Cal recordar que va ser un dels primers indrets urbans del **País Valencià** que van rebre aquest nom. Podem dir que, per a nosaltres, és un *metatopònim*, si em permeteu la paraula, valoria petrerí. Travessem l'eixample de la vila petrerina i ens endinsem a la part vella de regust morisc. Ho fem per la costereta del **carrer Prim**, l'antic **portal de Sant Roc**. Som al Petrer històric. El nom del municipi deriva del llatí *Petraria*, 'de pedra'. Té a veure amb l'antiga vila **Petraria**, que des de fa alguns anys està sent objecte d'interessants descobertes arqueològiques (en l'actualitat s'està excavant a la **plaça de Baix**, enfront mateix de l'ajuntament). El primer que va documentar el nom del municipi va ser el mestre Sanchis Guarnier en emetre el 1980 un informe sobre el nom del municipi, amb la finalitat d'oficialitzar-lo, canviar el castellanitzat fonèticament **Petrel** per l'absolutament viu en la parla local i comarcal de *Petrer*, pronunciat [petré] amb caiguda de *-r* en posició final, característica fonètica bastant comuna en els parlars locals de la comarca.

Arribem al **carrer Major**, topònim urbà ben destacat en la rondallística valoriana. Llegim en «El jugador de Petrer» de les *Rondalles valencianes* [RV]: «En el carrer Major de Petrer, en una casa noble i gran com un convent, vivia tot sol».

La referència a l'allargassat i estret carrer petrerí que uneix la **plaça de Dalt** pel primer tram del **carrer Sant Rafael** amb la portada primitiva de l'**església de Sant Bertomeu**, ens du als ciclistes a imaginar el casalot on vivia don Pere Mestre (dues o tres cases actuals podrien respondre ara a la descripció valoriana, en una d'elles va nàixer —açò ja no és *rondalla*, açò és microhistòria local— la mare de l'escriptor monover Azorín.

Seguim la ruta i per darrere de l'església passem al **carrer del Salitre**, d'on davallem a l'**Algoleja**, primer topònim no urbà, tot i que ara ja defineix un espai de la perifèria urbana local ('el meandre', en àrab). Ens endinsem a la rambla o riu de Petrer. La pedalabilitat es complica en el **pas de l'Estret**, sovint amb aigua corrent i d'una certa bellesa feréstega.

Teníem altres alternatives amb vistes a la **vall d'Elda** (o de Petrer i Elda), però hem triat aquest trajecte. L'enlairada va per la carretera de Catí cap a Castalla. L'alternativa ens permet citar els dos delicats microtextos descriptius que encapçalen «El jugador de Petrer»: «Era en el pintoresc poble

El naixement del riu de Petrer al Pantanet del mateix municipi (reproducció del cartell de l'exposició «Paisatges de Valor», del Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant)

de Petrer, aquell que es reclina graciosament en un enlairat tossal, entre les dues grans muntanyes del **Cavall** i la **Cilla**».

El topònim *Cilla* formalment emparentat amb el municipi *Silla* i amb la forma masculina *Cill*, que és, segons Coromines, evolució deformada de *single*. Ens inclinem a pensar en la feminització d'aquesta última opció, atés que descriu la part més abrupta i plena de penya-segats de la **serra del Sit**). La **serra del Cavall** i la serra del Sit, dos cims, de 800 i 1.100 m, respectivament, que ens ho posem molt difícil als *bikers*, però genials per a fer bones excursions.

Les referències toponímiques inviten a noves excursions de BTT: «l'arredonida vall d'Elda», **Monòver** «de pujols empolegats», «i la serra de la Safra, pinosa i solitària». Nosaltres, però, hem optat per la ruta de la rambla. Trobarem el **molí de l'Assut** —les restes—, que ens parla d'un passat de molins d'aigua al llarg dels tres quilòmetres de rambla. Per això alguns «prohòmens petrersins», des del seu bondadós i ingenu autodidactisme, van proposar dir-li **rambla del Molins**. La cosa va tenir les seues conseqüències escolars: uns mestres ben poc il·lustrats i «massa *quijotescos*» van representar en la façana de l'escola pública Rambla del Molins els suposats artefactes amb un molí de vent. Vaja, ensenyants arrelats i arreladors al medi, ai!

La ruta per la rambla travessa per davall de la **canal de Ferro**, en l'actualitat restaurada. S'endinsa en un camí de

terra deixant a la seua dreta la **costera de l'Almadrava**, dur tram que anuncia una atractiva ruta interior cap a **Agost**, **Sant Vicent del Raspeig** i **Alacant** amb algun topònim polèmic: un **Racó del Xoli** mutat modernament en *Rincón Bello* i, en una estrofolària maniobra de traducció de despatx, **Racó Bell**. Deixem-ho córrer.

Ara passem per davant de l'antic **molí del Pinxe**, malnom del qui fora propietari, i **la Calera**, antiga pedrera d'extracció de calç. Ens endinsem dins del **barranc Fort**, que és el nom que rep el riu de Petrer en un tram hui dia no pedalable en la seua major part: recorrem un paisatge intensament degradat i tornem a trobar-nos amb les restes de quatre molins: conduccions, parets, canonades, cacaos o carcaus. Són el de la **Pólvora** i el del **Turc**, el del **Salt** i el del **Comte**.

I ja en eixir del llit de la rambla, el **molí de la Reixa**. Valor s'hi refereix en «El jugador de Petrer» amb una poètica descripció:

Aquell delitós Molí de les Reixes, sempre acomboiat, enmig de les aspres muntanyes, pels reïls dels rossinyols, dels oriols o de les merles, i per la remor de les aigües que s'esmunyen gojoses de la cacau, per caure riu avall en saltants vertiginosos.

Reixa fa referència a un porxo del mas o casa de camp absolutament enreixat on tancaven els sacs de gra quan acabaven la batuda abans de moldre el gra i convertir-lo en farina. D'aquell conjunt ferrat només queden un parell de fines tres enreixades que ens evoquen el porxo als qui passem la seixantena d'anys.

Hui, habitatge i molí són un reputat restaurant de muntanya a la vora de les **cases de la Senyora**, en la partida de **Puça** (del llatí *PUTEUS*, 'pou'), que s'estén fins al terme municipal de Castalla per l'heretat de la **casa de Castalla** i les de **l'Esquinal** (topònim tradicional de difícil explicació en català, en castellà fa referència a una cantonada d'una casa feta amb carreus). Fent honor a la seua etimologia de *pou*, la partida és rica amb aigua i té una mina d'aigües cavalleres que, durant molt de temps, va proporcionar aigua als molins i al poble i els horts de Petrer. En l'actualitat fa possible el cabal ecològic del riu de Petrer que, en aquest tram, es denomina **rambla de Puça**.

El 1986, Valor li dedicà una evocació que va ser publicada en la revista municipal *Festa-1986*:

Els darrers anys de la meua adolescència vaig passar-los en la contrada en què es troba la pintoresca vila de Petrer, que jo mirava des de la població veïna com la porta de la vertadera muntanya, aqueix enlairat i laberíntic alçament orogràfic que es parteix entre els termes de Castalla, Petrer i Agost. Excursions diumengeres sovintejades, caceres de tardor amb amics de més edat que jo que anaren mostrant-me el territori, em feren gaudir dels racons plens de solitud i belleses inimaginables en els crestalls, els turons, les barrancades, els elevats cims, els precipicis paorosos, els rierols... que enclou el terme de Petrer entre les seues serres del Cavall i la Cilla i l'enlairat Catí on fita amb el terme de Castalla. El Pantanet, la Foia Falsa, el riu saltador del Molí de les Reixes, un curiós amfiteatre de penya viva fet sols per la mare Natura, les fontetes de l'Almadrava al peu d'enormes espadats de roca vermellosa poblats de soliguers i falcilles...

La ruta d'«El jugador...» segueix en ascens per la **foia Falsa**, una heretat que també descriu l'escriptor: «Aquella beneïda casa de la foia Falsa, amb el seu bassó voltat de pins gegantins on sempre nien les tórtoraes».

Una foia *falsa*, potser perquè és costeruda, que fita amb l'**Algurrama**, altra delitosa heretat del paratge ('el riuuet', en àrab dialectal, segons la recordada doctora Rubiera, prestigiosa arabista) i el **Pantanet**, que trobem descrit en la rondalla «El rei Astoret»: «i topà amb el naixement del riu de Petrer, entre altes llomes que feien temor per aspres i solitàries».

La ruta, cap al **Catxuli** (topònim mossàrab que, segons Coromines, fa referència a un contenidor, geogràficament, potser, una petita foia) i el **Calafate**, deixa a la seua esquerra la carretera de Catí i s'endinsa cap a **Rabosa** (topònim que ens fa pensar en l'animal mamífer, però que crida l'atenció perquè no té cap article al davant. Alguns autors sostenen que podria estar connectat amb el cognom morisc Rabasa o Rabosa) i **Mirabons** (topònim modern castellanitzat en *Mirabuenos*: fa referència a les bones vistes que s'hi tenen), tot i que no pren

cap dels camins, sinó el de Catí per la **solana Matada**, prop de la **mina de Sofre**. En amable i poc exigent ascens arribem a l'ermita de Catí.

Si a aquest fragment afegim la vista que es contempla des de l'ermita, tenim el paisatge protegit del Sit i del Maigmó, és a dir, la serra del Sit, la **serra del Maigmó**, els **rasos de Catí**, el **cim del Palomaret**, l'**estret d'Agost**, el **Maigmonet**, l'**alt de Guisop** (o l'**Hisop**), el **Carrascalet**, la **Cresteria**, l'**Empenyador**, el **portell de Catí**.

Toca tornar a Petrer i Elda. Si seguim, entràriem al terme municipal de Castalla, és a dir, el nord de Catí. Regresem per les restes d'un petit pou de neu, l'únic de Petrer, i el que fora la **casa o mas de l'Administració**, hui enderrocada absolutament.

Tornem per la carretera Castalla-Catí-Petrer, traquem la propietat de l'Algurrama i ens endinsem a la casa de Castalla, des d'on davallarem travessant Puça i acostant-nos a la serra del Cavall. Encarem la **costera Llaurí**, fem cap a la cruïlla l'Avaiol, la **Costa i alt de Càrdenes** i en divertit descens, passant per l'heretat de l'Avaiol (nom controvertit en la seua forma escrita que Joan Coromines documenta en diversos indrets i prenent formes diverses: *Navallol*, *Lavajol*, etc., i que habitualment estan lligats a rambles humides), arribem a **Caprala** ('terra de cabres'). El topònim no hi apareix en cap rondalla d'Enric Valor, però sí el gentilici: *Capralenc el Fi* es diu l'antagonista de Pere Mestre en «El jugador de Petrer», un dimoni que vivia a Caprala i que tot i ser vell i deixeble de Llucifer, i per culpa de viure a la delitosa Caprala precisament, tenia uns dèficits quant als coneixements agrícoles que li van costar la seua prestigiosa i malvada carrera de colidor d'ànimes humanes. Parem en el celebrat naixement d'aigua del paratge i, molt a prop d'allí, comprovem amb els nostres propis ulls la ignorància del dimoni Capralenc en aturar-nos davant d'un frondós garrofer. Efectivament, els garrofers de Caprala no es comporten igual que els de Petrer. I com que això ho sabia Valor, va poder bastir versemblantment l'argument d'«El jugador de Petrer».

Seguim la ruta: llogaret de Caprala —**casa del Rellotge**, **casa de l'Esperança**, **porta de l'Aigua**—; **casa de Marcos** (en ruïnes), **arenal de l'Almorxó** —enfront s'albiren les penyes de l'altre arenal, el de **Pruna**—, **costera de San-**

ta Bàrbera. Recorrem la part alta del **Guirnei**, ens deixem a l'esquerra la partida d'**Aigua-rius** (nom hiperbòlic per indicar que fa molt de temps es va obtenir aigua amb unes perforacions) i arribem a Petrer. Passem pel **Barxell**, segons Coromines pot fer referència a una alqueria musulmana situada en alt, on s'assenten unes instal·lacions esportives i un conegut centre comercial, prop d'un altre que fins fa poc es denominava la **bassa del Moro**, i ens permet evocar la gran quantitat de basses de reg que envoltaven Petrer; travessem el barri del Guirnei d'on eixim per un pont que passa per damunt del riu de Petrer, voregem la **pinada de Villaplana** i ens n'anem cap a Elda pel camí Vell d'Elda, on Valor situa un dels moments més importants d'«El jugador de Petrer»: «eixirem al camí d'Elda. A l'esquerra, en totes les carenes dels bancals, s'alçaven uns garrofers com a esglésies». Ja ens hi hem referit, als garrofers. Cal comparar els de Petrer i els pocs de Caprala que són, i eren, bords.

El camí Vell d'Elda —nom d'un important carrer del barri de la Frontera, de Petrer— s'obri en una bifurcació marcada per la **creu coberta de Mollà**, recuperada per l'Ajuntament democràtic de Petrer, en la dècada dels 80.

Ja a Elda, per la **Tafalera**, ens endinsem al llit de riu Vinalopó i tornem al Valor novel·lista:

A insistent petició meua, el meu pare aconseguí un lloc de treball per a mi en una fàbrica. Era un edifici paral·lelogràmic —dues navades— llargues i altres dues més curtes que les unien pels extrems tot deixant enmig un gran pati—. Era als afores, a ponent de la vila. Per anar-hi s'eixia del poble vora les ruïnes d'un castell medieval i es baixava vora el riu Vinalopó: passat un pont, es pujava la costa que menava a l'estació de ferrocarril d'M.Z.A. [Companyia Ferroviària de Madrid a Saragossa i a Alacant], i a mitjan costera hi havia una fàbrica, prop d'algunes cases soltes i velles, polsoses. Uns jardinetes escafits amenitzaven una miqueta l'adustesa del suburbi.

Aquest fragment de *Temps de batuda* ens mostra l'Elda dels anys vint. Tot és perfectament localitzable hui dia i ho recorrem amb les nostres BTT: les ruïnes del castell, la riba del riu Vinalopó —molt freqüentada per esportistes, gossos

amb els amos, xiquets i ciclistes—; el pont dit **de l'Estació**; un destartat i mig ruïnós polígon industrial amb «navades», com diu l'escriptor; el barri de la **Huerta Nueva** o de l'Estació originat per aquelles «cases soltes i velles». Tornem al curs del riu i passem per sota del **pont de Monòver**. Abandonem el riu, travessem la via del tren i, faldejant la llometa de **Bolón**, ens enfilem cap al **Campo Alto**, partida que alberga un gran polígon industrial. Fem cap a **les Barranques**, que l'ascendim amb un cert esforç al final i vorejant la cara nord de **Camara**, topònim relacionat amb les gramínies o la lluna. Així s'hi refereix el novel·lista castellut en «El rei Astoret»:

[El mag] Jeremies de Camara relativament prop de la llacuna de Salines, en una alta i negra muntanya de la banda de llevant de l'estany, que se'n diu l'alt de Camara.

És la mateixa serra de Camara que trobem en «El jugador de Petrer»: es torna a repetir el motiu de la negritud paisatgística: «Un llamp esqueixà els núvols des dels pics negres com ales de mocigaló de les Penyes de Camara».

Més avant tornarem a aquest entorn en la ruta que passa per la **llacuna de Salines**.

Voltem aquesta serra misteriosa eldera i davallem cap al «portijol» o **portet de la Torreta**, la fita muntanyenca més reconeixible entre Elda i Saix. Tornem al riu Vinalopó i des de la Tafalera accedim al barri antic d'Elda: carrerons, ajuntament, **església de Santa Anna** i... casa de les Beltranas: circuit valorià, elder i petrerí completat. Una cerveseta o un vermut en el jardinet del **Casino Eldense**, institució de la burgesia local per excel·lència, que recordava perfectament Enric Valor vinculat a la proclamació de la Segona República, ens ve de meravella per a seguir comentant la primera *ciclovaloriana*: quilòmetres —quaranta, si fa no fa—, incidents, sorpreses, els *piques* o reptes en alguns trams, les anècdotes, les petites avaries, el paisatge... I a pensar en la propera eixida.

3.1. UN VINALOPÓ BEN VALORIÀ

La bella Margarida Blanca ja fa alguns dies que camina des d'**Agullent**, enllà la Terra Blanca —**la Vall d'Albaida**, «la blanca»— per arribar a trobar-se amb el seu enamorat, el rei Astoret, que llangueix en una penosa i estranya malaltia allà

al petit regne muntanyenc de **la Safra**, a prop de Monòver. Així ho conta «El rei Astoret».

La nostra colla BTT se n'ha assabentat i ha eixit a trobar-se amb ella pel camí. Ens han dit que arribarà a Petrer procedent de Castalla a mig matí. Els cavallers de la pedalada potent i decidida no volem que les «altes llomes» que fan «temor per aspres i solitàries» —com explica Enric Valor en la rondalla—, omplin de por serval el seu sensible i enamoradís cor, malgrat que sabem també que ella és una dona valenta. Des de **l'Esplanda**, de Petrer —antic passeig tradicional de poble que es denomina així per emulació entre coenta i humorística de l'Esplanada alacantina; antigament es deia el **camí dels Passos** en referència als passos cristians que hi ha representats en la façana d'algunes cases i que drecen a l'**ermita del Santíssim Crist**, en una lloma del poble—, partim per la ja coneguda carretera local Petrer-Catí-Castalla a esperar-la al «naixement del riu de Petrer». Si especulem una miqueta amb el nom podem pensar que es tracta del Pantanet de Petrer, que arranca de la **rambla del Badallet**, on es localitza el primer naixement d'aigua que nodreix la rambla de Puça que esdevindrà rierol petreri. Allí, efectivament, com diu Valor, hi ha unes llomes que podrien escenificar la descripció rondallística.

Margarida s'alegra molt de trobar-se amb nosaltres, però cortesament i discreta ens demana que la deixem sola, que vol atendre els seus treballs d'amor sense cap ajut. Hi accedim, no sense preocupació.

Tot i això, decidim fer per davant la ruta que recorrerà ella per si descobrim algun perill per a la bella dama agullentina. I el rondaller Valor ja ens marca el camí: travessem Petrer i Elda per camins i indrets ja coneguts. En arribar al paratge elder de **Campo Alto** fem cap a **Monòver** (i de nou Coromines, de *Munawwir*, és a dir, paraula àrab que significa aproximadament 'florit'), que en els temps mítics del rei Astoret era un «petit i alegre llogaret dalt un suau tossal», així el descriu Enric Valor. Entrem pel **carrer Salamanca**, on és la **casa museu d'Azorín**, el senyor Josep Martínez Ruiz, a qui Joan Fuster professava una certa admiració agredolça.

En suau ascens ens acostem a **Xinorla** (del llatí CAENOSUDA, relacionat amb aigües fangoses, etimologia resolta de manera força complexa per Coromines). Un pocs quilò-

metres més a ponent existeix també un **Xinorlet**. La partida monovera de Xinorla ens endinsa al camí rural del **collado o coll de Victorià**, batejat olfactivament pels *bikers* com a **les Cabres**. Aquest camí voreja la **rambla del Bull**, per on, amb una miqueta de perícia i risc també es pot anar en bicicleta. Com Margarida Blanca, ens fiquem «per aquells interminables sequerals i rambles per abastar la pinosa Safra», així ho descriu Enric Valor. Ara tenim dos opcions, o deixem les bicicletes camuflades i encadenades al peu del cim i ascendim caminant o voltem la serra per ascendir en exigent escalada al peu de la penya. Optem per la segona opció: pel **Derramador** fent cap al **collado de l'Ametler** i seguint el camí cap a **la Romana de Tarafa** (de *rummana*, nom d'arbre en àrab, i *tarafa*, denominació també àrab del tamariu) trenquem a la dreta i encetem el dur ascens per **la Gralla** fins al mateix peu de la **penya de la Safra**, que en àrab vol dir això mateix, 'penya'. L'ascens final al castell del regne safraner —la penya que va fer imaginar a Valor un castell— s'ha de fer a peu. Gaudim, des d'una posició central i elevada, dels paisatges de les **Valls del Vinalopó** que se n'albiren i tornem a les BTT. Per un camí que sovint és senda, no exempta de perillositat, fem cap a les cases de la Safra i des d'allí a la **pinada del Civil** travessant la rambla del Bull i el camí del collado de Victorià. Volem visitar el bonhomiós mag Jeremies de Camara, personatge esotèric de la rondalla, que habita l'alt de Camara, i que ajudarà amb les seues arts Margarida Blanca en el combat meravellós que l'enfronta a la bruixa Safranera per desencisar el rei Astoret: estem davant d'una versió feminitzada de «la bella dorment». L'escriptor de rondalles ens proposa d'anar per la llacuna: «Jeremies de Camara habitava relativament prop de la llacuna de Salines, en una alta i negra muntanya de la banda de llevant de l'estany, que se'n diu l'alt de Camara».

Des de la pinada del Civil baixem, travessant la carretera Monòver - el Pinós, al **fondó de Monòver** o **Fondonet** (*fondó* és la forma peculiar que utilitzem a la comarca de les Valls del Vinalopó per a referir-nos a les fondalades més o menys arrodonides, forma de moltes de les valls que configuren la comarca), llogaret habitat de gran interès, on predomina la vinya vinatera, i que és imprescindible per a reconstruir la memòria dels últims dies de la Segona República perquè va ser des d'un aeròdrom que hi havia que va partir el darrer

El castell de Vilian, és a dir, Villena (reproducció del cartell de l'exposició «Paisatges de Valor», del Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant)

govern republicà, amb el seu president, Juan Negrín. Voregem el **pi de la Pasionaria** i travessem la plana fonda que ens du al **collado de Salines** o, modernament, **d'Azorín**. Eixim de la fondalada i fem cap a l'esquerra per visitar el llogaret on va passar alguns estius l'escriptor monover de la Generació del 98. L'entorn habitat és agradable. Retornem per una senda, travessem la carretera Monòver - (les) Salines i ens endinsem al camí que volta la llacuna dessecada entre els anys 1920 i 1965 per a extraure'n la sal, tal com em va explicar el meu avi Juan, que era d'aquest agradable poblet castellanoparlant de **l'Alt Vinalopó** i que va pertànyer a Elda fins a 1837; per això el nom tradicional de **les Salines d'Elda**. És un bon lloc per a fer un mosset ciclista, diminutiu carregat d'ironia, per cert.

Si l'aventura d'«alliberament d'un bell dorment» viscuda per l'extraordinària Margarida d'Agullent ens pot resultar encisadora, la d'«Els guants de la felicitat» també conté peripècies i personatges semblants. Totes dues són rondalles amb llargs itineraris: d'Agullent a més enllà de Monòver, «El rei Astoret», i de **Vilian** a **l'Alcoleja (el Comtat)**. Però, on és Vilian? Vilian és la fantàpolis de la castellana **Villena**: ciutat de l'Alt Vinalopó, dins la província administrativa d'Alacant.

Acabats els colpets de *l'herbero* nacional, decidim planejar per trobar-nos amb la formosa Brunilda, la princesa de Vilian, que s'enamora del rei enemic de son pare. Agafem el

camí asfaltat de (les) Salines a Villena i en suau ascens arribem al **collado de Arriba**, seguim pel **camí de Carboneras**, enllacem amb el **camí de Saix a Cabdet/Caudete**, travessem la **rambla de la Boquera**, enmig d'un paisatge agrícola esguitat de petites construccions de pous d'extracció d'aigua dels anys 50/60, creuem la carretera general Villena-leclá i un quilòmetre abans d'arribar a la partida de **les Virtudes**, on es troba el santuari de la Mare de Déu que li dona nom, i de la qual té recollida Joan Amades una llegenda en el *Costumari català*, enllacem a la dreta amb la via verda de l'antic tren *Chicharra*, admirable camí de vianants i ciclistes cuidat amorosament per l'administració pública. Travessem la **séquia del Rei** i passem a la vora de les **salines de Peñalba**, encara en explotació. En un tres i no res som a Vilian. De la ciutat limítrof amb **l'Alcoià**, per **Biar** i **la Canyada** al senyor Enric Valor li va interessar la «tranquil·la, extensa i lluminosa població», la «dilatada i fèrtil plana que s'estenia cap a migjorn i ponent» —nosaltres hi havíem accedit pel sud-oest—, fer-li *secretament* un homenatge a la seua esposa villenera, Mercedes Hernández i el castell:

...damunt una Muntanyola a l'acabament d'un serrat aspre que l'arredossava dels vents de dalt [amb] altes i sòlides torres, grosses i llargues muralles, un pati d'armes, grans portes ferrades, merlets i defenses [que] constitueixen un reducte formidable d'aspecte purament guerrer.

Els *bikers* el fem objecte de la nostra visita obligada i, ara sí, investits cavallers de casc, automàtics, *culotte* i *maillot* emprenem el retorn cap al punt de partida, Petrer. Ens enfilem pels molts camins que voregen el riu Vinalopó i arribem a la partida de **la Colònia Santa Eulalia**, una antiga colònia agrícola i d'indústria alimentària en ruïnes, on només es mantenen en bon estat les cases particular —dels fills i dels nets dels antics colons i d'algun propietari de certes operacions fosques—, l'ermita i poca cosa més. La resta de les edificacions (palauet dels senyors, alcoholera, almàssera, teatre, fàbrica de farines, administració, etc.) cada any es deterioren més i van caient a trossos. Va ser ideada i construïda pel comte d'Alcúdia i el vescomte d'Alzira, i es diu, no sense polèmica, que es va inspirar tant en els referents ideològics del socia-

lisme utòpic com en les colònies de Catalunya, potser açò explique el seu nom. De 1868 a 1925 va ser la seua època de desenvolupament i esplendor. En la primera dècada del segle XXI va acollir el rodatge d'alguns exteriors de la sèrie *L'Alqueria Blanca*. En l'actualitat, ni els propietaris ni les administracions, començant pels ajuntaments de Saix i Villena, fan res per a impedir la seua desaparició, malgrat els estudis universitaris i les voluntarioses lluites i protestes individuals i col·lectives, algunes encara en tribunals de justícia (jo mateix estic pendent de ser cridat com a testimoni). Des de Santa Eulàlia es pot anar a Saix per diversos camins. Nosaltres optem pel de Carboneras i passem pel mig d'**El Plano**, un espai recreatiu ple de pins de no molta altura però molt apreciat per la gent de Saix i de l'entorn comarcal. Aquest camí ens du a la vila històricament castellanoparlant de Saix i ens permet retrobar-nos de nou amb els textos d'Enric Valor. En *Temps de batuda* llegim una admirable descripció del petit però imponent castell de Saix, Frederic Genovard, el personatge principal de l'obra, es mira amb tristesa aquell paisatge des de l'estació del poble:

...per damunt les negres teulades de l'estació i els rafals de les mercaderies, sorgia intrèpidament una increïble crestellera de penya viva, daurada i rogenca, coronada per un castell medieval bastant ben conservat, que dominava l'extensa plana des dels seus innombrables merlets, com un gran senyor feudal cruel i petri.

Nosaltres passem pel camí de la vora del castell, primer en pujada i després en baixada per a ficar-nos en un petit parc fluvial que hi ha a la vora del Vinalopó. Sense entrar a la població agafem el camí de la riba esquerra del riu i seguim la davallada vorejant un llit fluvial ple de tamarits (tamarius, tamarells o gatells) que alberga una gran colònia de conills. Abans d'arribar a les **cases del Chorrillo**, on fiten els termes municipals d'Elda, Petrer i Saix, trenquem cap a l'esquerra i rodem pel costat de la via ferroviària d'Alacant-Madrid (també podem passar pel mateix Chorrillo, on el 1906 es va descobrir l'escultura d'un bou ibèric. La peça arqueològica va desaparèixer misteriosament al cap de poc de temps de ser descoberta i no se sap on es troba).

Abandonem la via i pugem immediatament la costereta del pont que la travessa. Allí ens detenim un instant per a contemplar el túnel, ja pròxim a l'estació d'Elda i l'heretat del **Poblet** en la partida de **les Pedreres Baixes** de Petrer. Va ser en l'alqueria d'aquesta propietat privada on es va ubicar les setmanes prèvies a l'1 d'abril de 1939, quan finalitzà la Guerra d'Espanya, la posició Dakar, és a dir, la Presidència de l'últim govern de la Segona República espanyola i on va residir el president Juan Negrín. El paratge, a més de tenir un enorme valor per a la memòria històrica del nostre segle XX —cosa que s'està reivindicant des de mitjans dels anys setanta del segle passat per diversos col·lectius—, és d'inusitada bellesa en tindre una pineda i un jardí bastant interessants estèticament, a més del mateix habitatge. Darrerament hi ha un litigi important entre les administracions públiques i els propietaris, una fundació religiosa, perquè tinga tractament de Bé d'Interés Cultural. Seguim la nostra ruta. Un tossal, a la nostra dreta, ens separa de l'inutilitzat pantà d'Elda i la seua paret i del poblat iber del **Monastil** (evolució de l'àrab *munastir* i fossilitzat amb la forma actual, sense evolucionar a *monestir* o *monasterio* ni a la forma popular del valencià de l'entorn, *monasteri*), d'Elda (tots dos llocs, Monestir i Poblet, dignes de visitar). Travessem l'autovia Alacant-Madrid i ens encarem a la costera de Santa Bàrbara, davallem amb una certa rapidesa a la partida del **Guirneiu** i vorejant el camí cap a Aigua-rius entrem a Petrer. Descansem a la pinada de Villaplana i comentem diversos aspectes de la ruta: quasi noranta quilòmetres amb un obstacle important —l'aproximació a la penya de la Safra, incloent-hi la baixada tècnica— i molta rodada quasi inevitable per asfalt. Huit hores comptant el temps de l'esmorzaret. Algú pregunta per la bella i valenta Margarida Blanca. Jo li dic que pense que està descansant a Monòver i que serà demà quan començarà la seua lluita titànica contra els poders màgics i malvats de la bruixa Safranera per salvar el seu pusil·lànim estimat.

3.3. DE PETRER A LA FOIA DE CASTALLA I BIAR TOT RETORNANT DE NOU PER LA FOIA CASTELLUDA

Tornarem a eixir des de Petrer. En aquest cas encarem una llarga ruta intercomarcal Valls del Vinalopó - **Foia de Castalla** i Alcoià sud. Fem de bon matí cap a Caprala, aquell

paratge habitat pel dimoni Capralenc el Fi i on no creixen les garrofes als garrofers pel seu microclima una miqueta més fred que el de Petrer. En suau ascens ens dirigim a l'Avaiol, des d'on encetem un ascens per la pista forestal de la **caseta de l'Indi**, voregem l'**heretat de la Costa**, que rep el nom de la llarga costera que en exigent escalada d'importants percentatges ens du a la **Replana de Castalla**. Acabat l'ascens cercarem la senda que a l'esquerra del camí ens dreça a **les Fermoses** (topònim no recollit en l'*Onomasticon Cataloniae*, però sí com a adjectiu al DCVB. El seu ús pels autòctons és d'aplicació exclusiva al nom del lloc perquè en la parla ordinària es diu el castellanisme *hermoses*), una partida agrícola, encara en explotació que, dissortadament ha vist com amb el pas del temps ha desaparegut pedra a pedra el seu magnífic mas. Enric Valor, en la seua primera novel·la del Cicle de Cassana, *Sense la terra promesa*, crea una denominació *camuflada*, una fantàpolis, si es pot dir així per a un indret rural, denominada *les Gatoses*. Probablement perquè alguns fets i personatges, quan va publicar la novel·la a mitjans dels anys setanta eren ben vius encara i no eixien ben parats en la trama narrativa:

...li va fer goig de reveure la verdor clara dels pinars [de les Gatoses] i la foscor severa de les carrasques, la gran bellesa d'aquell bell conjunt de tossals i plans i comes i crestalleres esveltes que començaven a coronar-se de núvols sospitosos. El mas —un complex de navades, cellers, estables, habitacions, un pati tancat al davant i aquella enorme superba portalada que hi donava accés— relluïa de cara al sol, que encara treia l'ull, de la blanca calç que cobria totes les façanes.

Del mas de les Fermoses tornem a la pista Petrer-Castalla i la voregem deixant a la nostra dreta la **lloma Grossa** de la serra de Castalla. Comencem el descens de la **costera de l'Àngel** passant per la caseta del mateix nom, el **collado de Roque** i el **paratge de Litero**, amb el seu mas. Des d'ací s'albira una vista espectacular de la Foia de Castalla. A l'est tenim el **cabeço** (*cabeç*, en diu Valor) **de Penadesa**, que corona la partida amb el mateix nom, i on accedim travessant pel **camí de Sèlio**, que tenim a la nostra dreta. El nostre autor situa a Penadesa la rondalla «Joan Ratot»: «Vivien en una caseta molt llepada i alegre del Cabeç

de Penadesa. Allí, la serra de Castalla fa una raconada a sol ixent, on no bat la tramunta».

Tornem de Penadesa cap a Castalla. Creuem el barranc del Negre i deixem a la nostra dreta la rambla del Llentisclar per trobar-nos de seguida la Creu, on tornarem quan fem el camí cap a **Planisses**, des d'on emprendrem el regrés a Petrer. La Creu apareix en la narració breu de «Contalles de la boira», que dona nom al camí: «vam eixir cap allí des del poble, pel camí de la Creu Vermella».

En un tres i no res arribem a Castalla/Cassana, on farem un mosset d'urgència mentre visitem l'entramat urbà de la Castalla antiga, l'escenari de *Sense la terra promesa*. El **carrer Major** ho vertebrava tot: el **carrer del Mig**, la **plaça Major**, l'ajuntament, la hipotètica casa senyorial de dona Berta, la casa palau del personatge Rafael Olcina —admirablement descrita en la novel·la—, la **plaça de l'Església**, la pujada a l'ermita de la sang pel **carrer de les Tronetes** —«Pel carrer de les Tronetes / quantes voltes hem baixat / i les que haurem de baixar, / castelluda meua, / si no me'n vaig de soldat», així comença la famosa «Jota del castellut», que va popularitzar Al Tall—, el **carrer del Carrilet**, per on descendim de l'ermita fins a la **plaça del Roser**, hui dita **del Carreter**, i d'allí a la replaceta on estava el casino de Cassana, per finalitzar en la plaça del Pollastre, hui **plaça dels Casinos**. Tot seguit, l'obligada foto davant la façana de la **casa del carrer Major, 24** —la casa dels Valor—, fitant amb la número 22, **casa de Carbonell**, on va nàixer l'escriptor. En aquesta ruteta *cassanenca* ens ha acompanyat el magnífic tríptic de textos i imatges elaborat per les germanes Rosa i Assumpta Amorós, dos admirables valorianes.

No podem refredar-nos. Tornarem a Castalla per a dinar. Ara, però, toca eixir cap a **Biar** (del llatí *APIARIUM*, 'ruscos d'abelles', tot i que no es descarta una evolució de l'àrab). Ho fem vorejant el castell i l'**ermita de la Sang**. El castell: «Les primeres ruïnoses torres s'alçaven ja prop seu, una mica més amunt, misterioses i solitàries». L'ermita: «travessa per dalt dels marges que dominen l'ermita de la Sang, a la vora d'una timba bastant fonda que hi ha».

Perdem de vista Castalla rodant alegres pel **camí Vell de Biar**. A la nostra esquerra, **les Piletetes, Torrià**... Travessem l'autovia Villena-Alacant, voregem el **barranc de la Bodegue-**

ta i fem cap a la **Quitranera**, el **mas de l'Argilar** i el **Cantal de Ferris**, agafem la via de servici de l'autovia, passem per davant de l'**heretat de les Gerres**, la **casa del Pouet** i la pedrera. Entre les lloquetes de la **Casa Mira** i la **Casa de Santa Aurèlia** prenem una pista forestal a la nostra dreta. Encetem, de nou, un ascens —i descens posterior— ben bonic, tant com el de la Costa de Petrer i la costera de l'Àngel de Castalla, tot i que bastant més curt. Anem paral·lels a la senda de l'**alt de les Voltes**, arribem a la **caseta de Sixt** i encarem esforçats el **barranc de l'Infern**. Després davallam a una certa velocitat el **barranc dels Flares** i acabem empalmant amb la carretera que puja des de l'autovia pel port de Biar en direcció a Villena. Coronem el petit port de 800 m. I a la dreta ens repta aventurer el **cim del Reconco** (referit a clotades i barranquets i conservant la o en evident mossarabisme), mig quilòmetre té la culpa que no el coronem. La ruta de hui, però, té el denominador comú valorià i ajornem la temptació escaladora: «hi ha més dies [ciclistes] que llonganisses [dels esmorzars dels ciclistes]».

Baixada trepidant cap a Biar pel carril bici. El castell i les cases més enlairades ens saluden amablement. Som al poble de la rondalla de «Les animetes». Recorrem l'entorn de la història: «Vivien a Biar, en una acarassolada caseta de les baixades del castell», n'hi ha tantes!

Visitem la bonica **plaça de l'Església de l'Assumpció**, amb una font redona al bell mig i pugem al castell. Passem de nou per una **font**, la **de Biar**, la que «sovintejaren les passarelles del cavaller», com explica la rondalla, i, finalment, abandonen «el meravellós Biar d'amples i blavosos horitzons». Ho fem per la **Font Santa** tot passant pel sorprenent **paratge del santuari de la Mare de Déu de Gràcia** per a tornar a eixir al **pont de la Marcota** i ascendir de nou pel carril bici al port de Biar. Seguim per aquesta via segura que ens durà, passant entre l'**Alquitranera** i el **Cantal de Ferris**, girant a la nostra dreta i seguint l'antiga carretera de Villena-Alcoi, en direcció cap a **Onil** (Coromines l'emparenta amb les formes preromanes *Conil* o *Cunit*; el gentilici és colivenc); el **camí de l'assagador del Mig** que ens portarà als **Ullals de la Marjal d'Onil**, on naix el **riu Verd** (o **Montnegre**). Des d'allí, travessant l'autovia de nou, al **parc de la Carrasca** on dinarem.

Durant el dinar entre glops de cervesa i mossos d'entrepà de blanc i negre, aprofite per a contar la rondalla de «La

La font de Biar (reproducció del cartell de l'exposició «Paisatges de Valor», del Departament de Filologia Catalana de la Universitat d'Alacant)

rabosa i el corb», on, de nou, Valor, desplega una gran coneixença de paisatge i toponímia del seu estimat territori: «els crestalls enlairats i paorosos de l'Empenyador [...], els boscos remorosos del Carrascal [...], les tristes i fredes planelles de les Talaies». Més avant: «El pic del Maigmó semblava enlairar-se com una fulla blavosa d'acer». Vaig traure el meu bloc de notes i encara vaig afegir la cita lligada a la història del corb i la rabosa: «en la mateixa bassa dels Ullals, on naix el riu de Castalla, enmig enmig de la rica marjal d'Onil, és a dir, en una terra pantanosa on el tarquim tenia qui sap els pams».

I la llarga, però inevitable, per bella i grandiosa, cita aèria que li proporciona com a recurs literari el vol del corb:

l'Empenyador s'encrespava, amb els seus pinars i cingles, com un feréstec cavall, i les altres serres que tanquen la Foia de Castalla prenién uns matissos avellutats, com si allò fora el paradís terrenal.

El rebenat, l'herberet i un bon glop d'aigua fresca fan d'arrancadores pel que resta de ruta, de dura ruta, encara.

Eixim cap a llevant. Ens tornem a trobar amb la Creu —la Creu Vermella— i agafem la bifurcació de l'esquerra, la de la carretera local de Petrer que ascendeix amb considerable rostària, tot i que al començament travessem una plana agrícola d'oliverars i ametlers: passem pel **Viver**, creuem la

A la dreta, l'inductor de la ponència, l'acadèmic Brauli Montoya; i a l'esquerra, l'autor. Tots dos davant la casa Gran de l'Almussai o mas de Planisses

rambla de la Foia; a la nostra esquerra **el Llentisclar** i a la dreta **la Parada**: «i començarem a pujar-la [la costera] per llomes esplanades cada volta de major altitud i rostària. El Tros de Xarrell, es diu això», així ho explica Enric Valor en «Contalles de la boira», la narració curta que, junt amb *Temps de batuda*, dibuixarà literàriament la ruta que hem encetat.

A la nostra dreta, cap a migjorn, quedava la partida de **l'Espartosa**. Havíem de prendre una decisió: els més *trials* aniríem pel **barranc de la Fusta** i ens endinsaríem a l'esquerra per **l'ombria Espessa**. Els qui ja en tenien prou amb el dur ascens (percentatges de gairebé el 20%) ho farien per la carretera local. Els primers seguiríem la dura ruta descrita literàriament en «Contalles de la boira» (CB, d'ara en avant) i en *Temps de batuda* (TB), els segons serien més còmodes, permeteu-me la ironia.

El mateix ascens apareix en els dos textos narratius. El de CB, mena cap a Planisses (Coromines parla d'una etimologia mossàrab i s'hi refereix com a *les Planisses*, tot i que els autòctons nomenem el topònim sense article) i el de TB cap a **l'Almussai** (arabisme connectat amb el «moro mussa» o amb «manat per Moisés»). Com s'explica això si és un sol camí? Perquè el mateix indret, la foia muntanyenca oberta cap a llevant i tramuntana de Planisses en TB rep el nom d'Al-

mussai. Valor va *usurpar* el nom d'Almussai a una petita partida que hi ha a quatre quilòmetres de Planisses cap al nord-est en direcció a **Tibi**. La gran quantitat de fets dramàtics, i amb prou base real, que se situen a l'indret de Planisses en TB el va dur, probablement, no a crear una fantàpolis, a la manera de Cassana, sinó a usar el nom d'una altra partida o paratge proper: en aquest cas va optar per un nom de ressonàncies poètiques i aràbigues: *l'Almussai*.

Tot seguit reproduïm dos fragments representatius de l'ascens. A Planisses en CB:

Per damunt les serres de l'altra banda de la foia, si ens hi giràvem, ja es veien pics que romanien amagats a les terres de baix: el poètic i remot Montcabrer, de la Mariola, les aspres crestes de la Serrella i el grandios nuc orogràfic de l'Aitana: és a dir, un món immens, caòtic, trencat i laberíntic, que estenia als nostres ulls esbalaïts la seua espectacularitat.

A l'Almussai en TB:

Havíem arribat a un lloc on la carretera s'ajustava en revolt a una raconada vorejada d'un espatat continu, bastant alt, de roca viva, que semblava assentat sobre la vora dreta del camí carreter. Obrint-se pas, quasi vertical, baixava un torrent sec [...].

Aquesta minuciosa i esplèndida descripció marca el moment de l'inici en l'actualitat de les dificultats ciclistes de l'ascens. Cada *biker* s'ho munta com pot. Hi ha qui desmunta i espenta i hi ha qui alenant, forçant la musculatura i habilitat en el maneig de la màquina tira avant. El cas és que...

Coronarem la pujada: ja erem en el graó serrà on s'obria la valleta de l'Almussai. Al fons, un seguit de tossals alts i boscosos tancava l'horitzó de migjorn a ponent. El terreny planeja i suavejava en terra dolça i herbosa, clapejada d'ací i d'allà de ginebres terrers i eriçons i oloroses sevines xaparres.

Ho llegim en TB. Però CB ho explica amb altres matisos i informacions:

Una petita foia, quasi plana, oberta al nord i al sud-est, s'estenia des d'allí com un parell de quilòmetres. Al seu principi hi havia el mas, a cent metres de nosaltres; el camí ja era planer fins a la casa. De ponent a migjorn, és a dir, a la dreta nostra, dominant encara aquell altiplà, corria una cadena de tossal arrodonits [...]. Davant per davant, el pic gegantí del Maigmó, a una llegua lluny però lligat a dits tossals en arc [...].

I mentrestant, els companys que ascendiren per la carretera local també hi arriben. Ens trobem en la **casa Gran**, en el mas de Planisses, hui en absoluta i trista ruïna: la deplorable gestió d'una administració insensible com la pell d'un senglar, abundants en aquell paratge. La ruta d'ells ha salvat 400 m d'altitud, amb percentatges del 20% en algun tram. Aquesta pujada s'ha fet famosa gràcies a la Volta a Espanya i la Volta al País Valencià, que han convertit l'**alt de Catí** (o del **Xorret de Catí**) en un curt però mític port de les dos competicions professionals. La colla ha deixat a la seua esquerra l'**ombria Espesa** i la **lloma Llarga**; a la dreta s'ha trobat el **mas del Portell** i el colossal penya-segat de l'Empenyador (o Despenyador) i, quasi coronant el **portell de Catí** (1000 m) ha fet cap a l'esquerra agafant el camí de Planisses vorejant el **barranc de Sasteu** i deixant a la seua dreta l'arredonida i pinosa **serra del Carrascalet**, amb un ben conservat pou de neu. Finalment, planejant, primer, ascendint suaument després i baixant de nou ha arribat al **mas de Planisses** deixant a la seua esquerra la **cava del Tio Melcior**.

Cau el dia, convé tornar a casa. Rodem per la partida de Planisses: ens acostem a les **penyes de Salt**, referent espacial molt important en la trama de CB; des d'allí albirem **Tibi** —«el terme de Tibi és un seguit de llomes, rambles i barrancs tan intricats que no podríeu pensar-vos-ho»— i la **serra de Migjorn** amb la seua espectacular **penya Roja**. El petit i allargassat municipi del pantà ens evoca «El xiquet que va nèixer de peus», d'on procedeix el text que acabem de citar, i la Penya Roja «Les velletes de la Penya Roja», dues rondalles del mestre Valor. No ens podem estar de citar l'inici de la segona: «Hi havia una volta una caseta habitada en la mateixa carena de la Penya Roja».

Fem una baixada i pujada tècniques per un tallafocs i davant nostre apareix el **pou de neu de Cardenal** i a una

quarantena de metres, el **mas de Cardenal**. Des d'allí i sense aturar-nos, fem cap al mas de Planisses, ens acomiadem de les dues ruïnes —la casa Gran i el **mas del Pastor** o, fent literatura, el Mascabrer— i tornem al Portell de Catí des d'on en desfrenada, però prudent davallada arribem a l'hotel muntanyenc de Catí —malauradament fora de servici— i fem cap a l'ermita de Catí, des d'on es pot admirar un paisatge que ens deixa bocabadats sempre i això que la sovintegem de manera continuada: l'**alt de Guisop** (o l'**Hisop**) —Valor opta per la segona denominació, *Hisop*, la qual coincideix amb una planta herbàcia de flors blaves o violetes molt habitual per l'indret—, el **Maigmonet**, l'imponent Maigmó, la **Foradada**, els **Rasos de Catí** i la cara nord del Sit. Estem ja al terme municipal de Petrer. Passem la **Solana Matada**, el **collado d'Amorós** i arribem al Catxuli, des d'on enllacem amb la coneguda carretera Castalla-Petret.

Arribem al poble i amb nosaltres arriba la nit. Visitem una bona xocolateria per a berenar. Glossem entre divertits i cansats el més de huitanta quilòmetres recorreguts i els 1.700 m d'ascens acumulats mentre ens cruspim amb xocolata i begudes isotòniques tota mena de pastes dolces: coca d'ametles, croissants, tonyetes... Després, a casa, estiraments, una bona dutxa i la satisfacció d'haver visitat a colp de pedals uns bells i irrepitibles indrets valorians, una bona part del seu laberint orogràfic meridional: el plaer dels *bikers*.

4. ALTRES RUTES DEL 'LABERINT VALORIÀ'

El corpus rondallístic, narratiu, tant el de la narrativa curta com el de la novel·lística, podria donar lloc a moltes rutes semblants com les tres que he descrit. Jo mateix he completat o n'he fet parcialment algunes.

El conjunt comarcal de l'Alcoià i el Comtat, que ja ha aparegut parcialment en la tercera ruta que he explicat amb detall, podria donar lloc a diverses i interessants rutes que vinculen molts itineraris, indrets i poblacions al textos literaris d'Enric Valor.

Tibi és l'escenari d'«El xiquet que va nèixer de peus» i de «Les velletes de la Penya Roja». I des d'aquesta població podem fer cap a Castalla, tant en dur ascens cap a Planisses, i passant pel veritable Almussai, com rodant pels diversos camins que drecen a la capital de la Foia. També tenim la

possibilitat de visitar un dels primers pantans d'arquitectura moderna construït a Europa (segle XVI). A Castalla, de nou, podrem recórrer molts indrets vinculats a la trilogia cassanenca de la novel·lística de Valor com els de «La llegenda del Pal·leter» o «Els tres plet de Pasqua Florida», que ens du, amb incertades descripcions a Alcoi.

Si seguim a Tibi, podem baixar cap a **Agost** i **Sant Vicent del Raspeig**, no per la carretera —des de fa alguns anys confortable autovia— que seguïen els personatges de la novel·la *Enllà de l'horitzó*, sinó pel traçat de la via fèrria que havia d'unir Alacant i Alcoi, que mai no es va acabar: passaríem per llargs túnels — per a la qual cosa ens hauríem d'acompanyar de llanternes— i ponts de bona fàbrica arquitectònica com el de la **rambla del Vidre** que enllaça amb la **de les Ovelles**. L'Alacant d'*Enllà de l'horitzó*, la novel·la alacantina per excel·lència de Valor, el deixariem per a una ruta urbana a peu, molt més raonable que en BTT.

Si de Tibi baixàrem per **Xixona**, podríem arribar fins al **cap de l'Horta** i hi assistiríem a un dels moments més cruel i escabrós de la rondallística valoriana, el trobem en «Peret». Tibi —Tivarri, fantàpolis en el Cicle de Cassana, com Ivarri, per **Ibi**—, però, també és la porta oriental de la Foia de Castalla.

«El darrer consell» ens acostarà a **Muro**, localitat que travessem en la ruta que cada dos o tres anys fem de Petrer a **Gandia** per la via del tren Xitxarra i el **racó del Duc**, seguint el **riu Serpis** o **riu d'Alcoi**. No hem d'oblidar, però, que «El darrer consell» és també una ruta albaidenca (el **Benicadell**, **Carrícola**) tot i transportar-nos alhora a la **Marina Alta (Beniaia, Margarida)**. Aquesta ruta cap a la mediterrània saforenca ens permet visitar també **Banyeres** i **Alfafara**, és a dir, el territori d'«El príncep desmemoriat» i d'«Abella», així com la Bucària o **Bocairent** d'«Esclafamuntanyes».

La nostra colla fa sovint la ruta Petrer-Banyeres-Cava «**Arquejada**»-Agres-Bocairent-Petrer i això ens permet també acostar-nos als escenaris de les rondalles esmentades en el paràgraf anterior i a altres com els del «Castell del sol».

No és alié per a nosaltres l'ascens de **la Vila Joiosa** a la base de telecomunicacions de la **serra Aitana**, itinerari de la **Marina Baixa** que connecta amb l'únic conte nadalenc d'Enric Valor: «Viatge de Nadal», on s'explica l'ascens des de

la ciutat pescadora i xocolatera en la vespra de Nadal durant una nit de neu.

La resta de rutes de la Marina Alta i la Marina Baixa, unides sovint en l'obra de l'escriptor a la comarca del Comtat ens són, com a *bikers*, desconegudes, malauradament. La llista és ben llarga i atractiva: les dues novel·les aitàniques per excel·lència —*L'ambició d'Aleix* i *La idea de l'emigrant*— i rondalles com «La mare dels peixos», «Don Joan de la Panarra», que arriba fins al mateix castell de **Forna**, a la **Safor**, i «L'envejós d'Alcalà», sense oblidar «El darrer consell», que ja hem esmentat.

Cal tenir ben en compte per a propiciar treballs com aquest que ens ocupa les terres de Comtat i del muntanyam alcoià llevantí: «Home roig, gos pelut, pedra redona», «L'albarder de Cocentaina», «El dimoni fumador», «El gegant del Romaní», «I queixalets també!», «El castell del Sol» i la itinerant «Els guants de la felicitat». O la breu incursió a l'alacantí interior, **la Torre de les Maçanes** en «El castell d'entorn i no entorn».

Un altre bloc territorial que ens podria proporcionar unes admirables rutes de BTT toponímiques i valorianes és el de la Vall d'Albaida: «El ferrer de Bèlgida», «El xiquet que va nàixer de peus», «La mestra i el manyà», «El pollastre en festes», «Nabet», «El darrer consell», ja citada en la Marina Alta, i la de llarg recorregut itinerant, d'Agullent al nostre petit país, les Valls del Vinalopó, «El rei Astoret».

I no ens oblidem de les referències toponímiques i paisatgístiques més allunyades: **Sagunt**, en «El patge saguntí»; **València**, en «Abella»; **Corbera** i **Fortaleny**, en «El llenyater de Fortaleny».

Cal tenir en compte, de més a més, que algunes narracions breus o contarelles també podríem ser força interessants per a integrar-les en els itineraris toponimicovalorians ciclistes: «Contalla d'un orat» i «Caça major» (la Foia de Castalla); «Un fonamentalista del Vinalopó», «Salut» i «*Companyeros!*» (les Valls del Vinalopó); «Anant pels Sants Olis», «Mossen Josep i l'Esperit Sant» (el Comtat).

I ara, si em permeteu somniar, la proposta no podria ser sinó dissenyar un *macroitinerari* que, arracant de **Sagunt** i acabant a **Elx** —no oblidem «L'amor de les tres taronges»—, lligara totes les rutes, amb la doble opció de caminar-les o de

recórrer-les en bicicleta en un entramat de toponímia, fantasia, paisatge, gent, sendes i camins, valls i muntanyes, rierols, barrancs i fonts, gastronomia, història i art, amor pel país, la cultura i la llengua: conèixer esforçadament i nomenar raonadament el nostre país per a estimar-lo com ho va fer el senyor Enric Valor i Vives.

5. LITERATURA VALORIANA, PAISATGE, TOPONÍMIA I CICLISME: UNA FÓRMULA POLINÒMICA DE BELLESA, SALUT I ESTIMA. CONCLUSIONS

- Cal col·locar els indicadors toponímics homologats que faciliten la informació adequada de camins agrícoles, pistes forestals, camins terrers i sendes, tot fent constar el grau de pedalabilitat i, si cal, la prohibició d'accedir-hi per raons mediambientals.

- Des de les institucions i entitats competents caldria proporcionar la informació toponímica i el mapes i plànols oportuns a la Federació de Ciclisme Valenciana i a totes les entitats que es dediquen al foment d'aquest esport

- S'haurien d'editar en paper i digitalment en valencià les rutes ciclistes més interessants, amb la toponímia correcta i certa informació mediambiental, cultural i, si pot ser, literària perquè la BTT no fos només una pràctica esportiva de devorar intensament quilòmetres, sinó també una oportunitat de conèixer l'entorn agrest i els seus referents culturals

- Cal intervenir de manera correctiva en aquelles rutes ja publicades, tant en documents impresos com en la xarxa, per invitar els seus autors a què les adequen a les formes normatives i no es deixen portar per operacions nominatives absolutament estrafoles i sense cap mena de base ni tradició.

- Pel que fa a les rutes valorianes, que són les que han centrat l'interés d'aquesta ponència, s'hauria de fer possible l'edició de tríptics, quaderns i, fins i tot, llibres amb les seues corresponents versions digitals, perquè Enric Valor i la seua obra no siguen només un referent literari inqüestionable i esdevinga també una proposta de cultura territorial nominativa que coadjuve a promoure la nostra identitat col·lectiva.

- És evident que aquesta ponència vol, sobretot, obrir noves possibilitats al polinomi excursionisme, paisatges, topònims i literatura afegint-hi el potencial de la bicicleta de muntanya, entesa no tant com una pràctica esportiva intensa,

exigent i, sovint, de risc —que ho és—, sinó sobretot com una manera de connectar una diversitat paisatgística fent rutes ben suggestives. En aquest sentit, s'ofereix com a paradigma per a introduir nous autors i nous entorns.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERO, Jaume (2004): *Les rondalles meravelloses i llegendes d'Enric Valor*, Barcelona: Pub. de l'Abadia de Montserrat.
- ALPERA, Lluís (1991): «La recreació de la tradició oral: la rondallística d'Enric Valor», *Serra d'Or*, 337, Barcelona, pp. 30-31.
- BERNABEU, Josep Lluís (1997): «Paisatge i paisanatge en les rondalles d'Enric Valor», *Canelobre*, 37-38, Alacant: Institut d'Estudis Juan Gil-Albert, pp. 55-62.
- BORJA, Joan (2011): *Enric Valor, memòries*, València: Institució Alfons el Magnànim - CVEI.
- BORJA, Joan; BROTONS, Vicent (coords.) (2011): *Paisatges de valor. Enric Valor 1911-2000*, Alacant: Publicacions de la Universitat d'Alacant.
- BROTONS, Vicent (1991): «Petrer. Per a mi, era com Castalla: un poble valencianíssim», *Festa 91*, Petrer: Ajuntament de Petrer, sense paginar.
- (2000): «Les terres del Vinalopó a l'obra d'Enric Valor», *Revista del Vinalopó*, núm. 3, Petrer: Centre d'Estudis Locals del Vinalopó, pp. 105-118.
- (2008): «El paisatge toponímic d'Enric Valor», *Paiporta*: Editorial Denes, pp. 67-82.
- (2019): «El paisatge en les novel·les curtes d'Enric Valor», *Revista del Vinalopó*, núm. 22, Elda: Centre d'Estudis Locals del Vinalopó, pp. 191-206.
- DD AA (2010): *Enric Valor. El valor de les paraules* (catàleg), València: Publicacions de l'AVL.
- DÍEZ, Sílvia (2012): *Toponímia dels pobles valencians - Biar*, València: Publicacions de l'AVL.
- DÍEZ, Sílvia (2021): *Toponímia dels pobles valencians - Tibi*, València: Publicacions de l'AVL.
- ESPINÓS, Joaquim (1997): «Natura i cultura en l'«Les novel·les de l'Aitana» d'Enric Valor», Alacant: Institut d'Estudis Juan Gil-Albert, *Canelobre*, 37-38, pp. 146-150.
- LIMORTI, Monòver (2005): *Toponímia dels pobles valencians - Monòver*, València: Publicacions de l'AVL.
- LLUCH, Gemma; SERRANO, Rosa (1989): *Noves lectures de les Rondalles d'Enric Valor*, València: Gregal Llibres.
- MIRA, J. Antonio (2022): *Toponímia dels pobles valencians - Castalla*, València: Publicacions de l'AVL.
- MOREU-REY, Enric (1982): *Els nostres noms de lloc*, Mallorca: Editorial Moll

- NAVARRO, Francesca (2017): *Toponímia dels pobles valencians - Petrer*, València: Publicacions de l'AVL.
- PÉREZ, Manuel (a càrrec de) (1998): *Paraula de la terra*, València: Publicacions de la Universitat de València.
- PORTELL, Joan (06/12/1991): «Mountain Bike. Pels voltants del Puigsacalm», *Avui cap de setmana*, Barcelona, pàgina VII.
- PRIETO, Antonio i MONTOYA, Brauli (2017): *Toponímia dels pobles valencians - Elda*, València: Publicacions de l'AVL.
- ROS I PARDO, HONORAT (2011): «La Vall d'Albaida, una comarca de rondalles valorianes», *Enric Valor: lingüista, novel·lista i rondaller*, València: Denes, pp. 135-159.
- SELLÉS, Salvador i VERDÚ, J. Raül (1994): *Bicicleta de muntanya 2. Rutes rurals & Guia de la Muntanya*, Alcoi: Gràfiques Ciudad.
- SERRANO, Rosa (1995): *Enric Valor, converses amb un senyor escriptor*, València: Tàndem Edicions.
- VALOR, Enric (1975 i 1976): «Rondalles valencianes», dins *Obra literària completa* (volum I i volum II), València: Editorial Gorg.
- (1987): *L'ambició d'Aleix*, València: Gregal Llibres.
- (1988): *Narracions perennes*, València: Gregal Llibres.
- (1988): *Narracions perennes*, València: Gregal Llibres.
- (1991): *Enllà de l'horitzó*, València: Tàndem Edicions.
- (1991): «La idea de l'emigrant», dins *Obra literària completa* (volum III), València: Fernando Torres Editor.
- (1991): *Sense la terra promesa*, València: Tàndem Edicions.
- (1991): *Temps de batuda*, València: Tàndem Edicions.
- (1996): *Un fonamentalista del Vinalopó i altres contarelles*, València, Tàndem Edicions.
- VERDÚ, J. Raül; SELLÉS, Salvador (1992): *Bicicleta de muntanya. Serra amunt, serra avall pels voltants d'Alcoi*, Alcoi: Gràfiques Ciudad.
- IZQUIERDO, Agus (2022): «Panegíric del pedaleig», *Núvol* (07/07/2022) (<https://www.nuvol.com/llobres/assaig/panegiric-del-pedaleig-264708>).

BIBLIOGRAFIA WEB

- DD AA (2022): «Perfil del practicant del ciclisme de muntanya», *Apunts Educació Física i Esports* (<https://revista-apunts.com/ca/perfil-dels-practicants-de-ciclisme-de-muntanya-trotamons-bike-race/>).
- DD AA: BTT, *Cicloturisme i Turisme a la Comunitat Valenciana* (<https://www.comunitatvalenciana.com/va/turisme-esportiu/btt-cicloturisme-i-ciclisme>).
- DD AA: Nomenclator Toponímic Valencià, ICV i AVL, Generalitat Valenciana, València (<https://geontv.gva.es/?locale=ca>).
- EDUNZ (2012): «Ciclades, fang i exquisida toponímia», *Rocaineu* (<http://edunz.blogspot.com/2012/11/ciclades-fang-i-lexquisita-toponimia.html>).
- EUROPA PRESS (2012): «La Vuelta a España se compromete a utilitzar la toponímia tradicional», *20 minutos* (<https://www.20minutos.es/noticia/1284626/0/>).

ESPELEOLOGIA I TOPONÍMIA A ALACANT

Jaume Bru i Sansano

INTRODUCCIÓ

En aquesta ponència farem una aproximació a l'estudi de la metàfora i la metonímia basat en la lingüística cognitiva, aplicada al camp de la toponímia càrstica de la zona catalanoparlant alacantina (el Baix Vinalopó, el Comtat, l'Alacantí, l'Alcoià, la Marina Alta, la Marina Baixa i les Valls del Vinalopó). Toponímia que podem anomenar *espeleonímia*, com s'ha proposat recentment, estudi dels *espeleònims*, noms de coves, avencs, pous, mines i sistemes subterranis (Akhmadfaridovna 2022). Farem un breu repàs dels continguts bàsics de la lingüística cognitiva, basada en les categories difuses, els prototipus, la metàfora i la metonímia.

LINGÜÍSTICA COGNITIVA, METÀFORA I METONÍMIA

A la fi dels anys 80 i durant els 90 es desenvolupà la lingüística cognitiva (Lakoff 1981; Langacker 1987 i 1991), que no diferencia entre principis cognitius generals i principis lingüístics particulars, oposada al model generativista, on l'aprenentatge de la llengua era independent del desenvolupat en qualsevol altre camp del coneixement humà. A més, els generativistes situaven la sintaxi i la semàntica en uns nivells organitzatius autònoms, mentre en la lingüística cognitiva no hi ha separació entre els nivells sintàctic, semàntic i fonològic, sinó unitats simbòliques, amb dos plans, fonològic i conceptual (Castañeda 1997).

Hi ha hagut teories que van des de la platònica, on dins la realitat hi havia la possibilitat de fer categories segons

la possessió o no de certes característiques, fins a la de Wittgenstein, on les categories són difuses. Entre els dos extrems apareix després la teoria dels prototipus, on les categories es formen a partir de les interseccions entre propietats característiques que tendeixen a coincidir, però no sempre de forma absoluta (Givón 1986, 77-79). La llengua és una realitat que ens envolta i que forma part de la nostra cultura i les seues categories tampoc no es poden limitar clarament (Cifuentes 1994, 149-150).

La lingüística cognitiva ha parat especial atenció a figures no literàries com la metàfora i la metonímia. Sovint es relaciona la metàfora amb el registre literari, però és un fet present en el llenguatge quotidià, com han demostrat G. Lakoff i M. Johnson (1980). La metàfora, la metonímia, la sinècdoc, la hipèrbole, la ironia i l'eufemisme formen el conjunt més important de figures no literàries (Sadock 1982, 46).

El terme metàfora, del grec *meta* 'trans' + *pherein* 'portar', significa literalment 'transferir, transportar', consisteix a denominar una persona, objecte, etc., pel nom d'un altre amb el qual comparteix uns determinats trets. La forma més senzilla de la metàfora, segons Lázaro Carreter, és *A és B*, i la més complexa o metàfora pura *B en lloc d'A*, on *A* és el terme metaforitzat i *B* el terme (1968³, s. v. *metàfora*).

L'ésser humà necessita donar nom a tot allò que l'envolta i els llocs geogràfics no escapen a aquesta necessitat. És una forma d'integrar-se en el medi i situar-se en l'espai. L'entorn desconegut es capta amb l'ajut del que coneixem

per l'ús quotidià, i ací és on intervé el recurs de la metàfora aplicada a la toponímia.

Les explicacions sense la metàfora són difícils o impossibles per tal de descriure el que desconeixem (MacCormac 1985, 9). No hi ha un límit clar entre figuratiu i convencional, una expressió pot ser més o menys figurativa o més o menys convencional (Sadock 1982, 56-60). És més complet el significat d'una metàfora que el de la paràfrasi corresponent sense sentit figurat (Searle 1982, 96-99).

Per a la lingüística cognitiva la metàfora és un procés mental en què s'entén un domini d'experiència en termes d'un altre. No tracta de captar metàfores aïllades, sinó de forma generalitzada per demostrar que formen sistemes coherents en l'estructura cognitiva humana, com en l'exemple, que pren de Lakoff i Johnson, «més és damunt, menys és davall» (Hilferty 1995, 35-36). Hilferty esmenta, entre altres, les metàfores d'imatge —Itàlia és una bota—, anomenades per Lakoff *one shot metaphors*, que és el tipus de metàfora que trobarem al llarg del nostre estudi.

La metonímia (grec *meta* 'trans' + *onoma* 'nom') no es basa en una semblança de significats, sinó en una relació real existent entre els dos elements que la integren. També podem incloure la relació entre la part i el tot, tradicionalment considerada una categoria diferent, anomenada *sinècdoque* (Lakoff i Johnson 1980, 73-78; Ullmann 1962, 247-248; Lázaro Carreter: 1968³, s. v. *metonímia*; Taylor 1991, 122).

És estrany trobar estudis que relacionen la metàfora i la metonímia amb la toponímia. M. Trapero diferencia entre els topònims primaris i els topònims secundaris (Trapero 1995, 34-38). Aquests normalment pertanyen al lèxic comú, on tenen una funció primària, però que en la toponímia poden ser utilitzats amb una funció secundària, on sovint apareix la metàfora (Trapero 1995, 35-38).

Molts apel·latius són termes metafòrics. En català el mot *serra* és la metàfora entre l'instrument per tallar fusta i la muntanya, ja existent en baix llatí (Ernout i Meillet 1967, s. v. *serra*, -ae). El mot eslau per a muntanya, *gora* (polonés *gora*, txec *hora*, etc.), es relaciona amb l'antic prussià *garian* 'arbre' i lituà *gire*, 'bosc', així com amb l'albanés *gur*, 'pedra' (Tovar 1949, 60). El mot *riu*, del llatí *rīvus*, emparentat amb l'eslau *rêka* (ex. polonés *rzeka*, txec *řeka*, rus *река*), 'riu', l'antic

anglès *rip*, i l'antic irlandés *riathor*, 'torrent', també és vist com un ésser viu que es mou, relacionat amb el gòtic *runs*, anglès *run*, 'córrer', i el lituà *ristas*, 'ràpid' (Ernout i Meillet 1967, s. v. *rīvus*; Tovar 1949, 69). El *pont* (llatí *pons*, *pontis*) és l'hereu de l'indoeuropeu mot per a 'cami' (Coromines 1972, 290-291; Benveniste: 1954, 256 i següents).

Aquests canvis de significat es deuen a processos basats probablement en la metàfora i en els canvis culturals. Canvis que podem entendre millor si pensem que un riu per a un valencià pot ser un barranc sec per a un habitant del Pirineu, i el que per a nosaltres és una muntanya, a l'Himàlaia pot ser el nostre *lloma*. Quant als apel·latius que fan referència a les cavitats que estudiarem, el terme *avenc*, si és certa l'etimologia de Coromines, és un mot metonímic relacionat amb l'aigua, sovint present en moltes caveres (Coromines 1980-1990, s. v. *avenc*).

El camp de l'espeleologia no ha pogut abstenir-se tampoc de recórrer als recursos oferts per la metàfora. És per això que trobem lèxic comú aplicat a conceptes referents a l'espeleologia. Dins la matèria que ens reuneix en aquesta ponència trobem lèxic com ara *balcó*, *bandera*, *boca*, *campament*, *capçalera*, *cascada*, *columna*, *gatonera*, *llac*, *orgue*, *passamans*, *pont*, *pou*, *riu*, *sala*, *sifó*, etc. Són termes de la llengua general, però que sota terra adquireixen una nova dimensió i significat.

APEL·LATIUS

Com que els fenòmens càrstics són produïts sovint per l'aigua, parlarem ací de les cavitats d'entrada (avencs, coves, balmes, bufadors, etc.), però no de les surgències en general si són fonts i no presenten entrada possible per a les persones. Els apel·latius bàsics a les nostres terres són la *cova* i l'*avenc* (o *sima*). La diferència radica en la inclinació de l'accés a l'interior. Partint del prototipus de la lingüística cognitiva, quan la inclinació siga de 0°, totalment horitzontal, estarem davant una *cova* i quan siga de 90°, de verticalitat absoluta, ens trobarem davant un *avenc*.

Si ens allunyem d'aquests dos extrems ens allunyarem també de la definició de *cova* i *avenc*. Amb el concepte de límits difusos, les cavitats amb 5°, 15°, 25°, etc., entraran en la categoria de *cova*. I quan la inclinació siga de 85°, 75°, 60°,

etc., parlarem d'*avencs*. Si ens acostem als 45° ens aproximarem al límit entre ambdós conceptes, amb cavitats que poden ser anomenades *cova* o *avenc* indistintament.

Parlant de metàfores espeleològiques hem esmentat el terme *pou*. Hi ha una confusió prou estesa en l'àmbit de l'espeleologia que anomena els trams verticals d'una cavitat com *avenc* o *sima*. Aquests són sols la part exterior de la cavitat. Si estem dins parlarem de *pous* i no d'*avencs* o *simes*. Fins i tot en l'entrada d'un *avenc* direm que el pou d'entrada té tanta fondària, perquè ja ens trobem a l'interior. Si utilitzem *avenc* o *sima* per a un *pou*, és com si després del pou d'entrada trobem una galeria horitzontal i parlem de *cova* i no de *galeria*.

A banda dels grans referents *cova* i *avenc*, trobem una llarga sèrie d'apel·latius que fan referència a cavitats. Molts apel·latius són derivats del mot *cova*: *covalet* (els *Covalets* a la Vall d'Ebo), *covantoll*, *covarrina*, *covanxa*, *covarxa*, *covaxella*, *covaxet*, *covarxo* (*morro del Covarxo* i *els Covarxos* a la Vall d'Ebo), *covarxó*, *covarxota*, *covassa*, *covatella* (*la Covatella* a Confrides, *les Covatelles* a Famorca), *covatxa*, *covatxó*, *covatxona*, *covelló*, *covilar* (més variants en Alcover-Moll 1930-62, s. v. *cova*). Pel que fa a *avenc* hi ha els diminutius *avencó* i *avenquet*, amb la variant formal *alvenc*, i de *sima* (Coromines 1989-1997, s. v. *Sima*) trobem *simarro*, *simarret*, *simarxo* i possiblement *simola* (*la Simola* al Fondó de les Neus).

L'AVL publicà el 2015 els *Criteris per a la fixació de la toponímia valenciana* (amb actualització digital del juny del 2022, d'on citem) que recull apel·latius com *abric* (cavitat natural poc profunda), *arrant* (cavitat horitzontal poc profunda que sol servir de refugi per als pastors i el ramat), *avenc* (cavitat natural profunda de parets verticals o quasi verticals), *badall* (fissura, esquerra d'una roca que, a vegades, esdevé pas estret), *balma* (cavitat poc profunda i accessible en una paret de roca o en un vessant rocós en la qual penetra la claror), *bufador* (forat o clevell per on ix un corrent d'aire, especialment el forat que comunica amb una cavitat subterrània), *cau* (forat excavat en terra on s'amaguen certs animals), *colador* (forat per on s'escorre l'aigua), *clotxa* (concavitat xicoteta, clot de poca profunditat on s'arplega l'aigua de la pluja), *cova* (cavitat subterrània més o menys extensa, natural o excavadada), *covilar* (jaç d'animal), *engolidor* (forat, *avenc* on s'afonen

les aigües d'un corrent), *font* (lloc on brolla aigua procedent d'un corrent subterrani), *forat* (obertura natural que travessa el terreny, pas estret), *nevera* (cavitat natural o artificial usada per a emmagatzemar gel o neu), *quebrassa* (esquerda, obertura longitudinal i molt profunda en una roca o en la terra), *sima* (*avenc*), *sobalma* (cavitat poc fonda coberta per una roca que sobreix), *ull* (ullal), *ullal* (clot on naix un riu, cavitat d'on brolla l'aigua d'una font; AVL: 2015, 107-135).

Hi ha altres apel·latius com *bòfia* (*Bòfia de Boixadera*, Montmajor), *caverna*, *cavorca*, *cigalera* (*cigalera de l'Obaga de Baleran*, Alt Àneu), *esguard*, *espluga*, *graller* o *grallera* (*graller del Boixeguer*, St. Esteve de la Sarga), *gruta*, *pèrdua*, *sumidor* (*túnel del Sumidor* a Vallada; més lèxic espeleològic Victòria 1981, 2-15; Miñarro 1984, 11-16; Miret 1997, 95-112; Montes, 1990, 32-33).

TOPONÍMIA I ESPELEOLOGIA

En general hi ha pocs estudis de la toponímia referents a cavitats naturals,¹ i a l'inrevés, a casa nostra, pocs estudiosos de les cavitats —espeleòlegs, geòlegs, historiadors, etc.— s'interessen per la toponímia, de forma que trobem sovint molts noms de cavitats —com de pobles, muntanyes, valls, rius, etc.— deformats per l'ús d'una ortografia aliena als nostres topònims.

Per una altra banda, estudiosos de la toponímia també es queixen del fet que sovint muntanyencs i espeleòlegs *donen* nom a aquells llocs que exploren i visiten, com diu, per exemple, J. Ivars en el seu estudi sobre la toponímia i antroponímia de Dènia (1995, 215). Però ací trobem el que comentàvem suara, la falta de comunicació entre la gent de la muntanya i els estudiosos de la toponímia. De muntanyes n'hi ha les que coneixem, de rius, barrancs, etc., el mateix, però quan apareix una carretera o urbanització de nova creació, apareixen topònims nous. Molts filòlegs no comprenen que de cavitats n'hi ha més de les que coneixem, ja que sols una minoria arriba a connectar amb l'exterior. D'altres ho fan per orificis que són tan petits que poden passar desapercebuts.

1. Una excepció és Joan Coromines, interessat pel nom de coves durant el franquisme, patí problemes amb la guàrdia civil (vegeu l'entrevista per Joan F. Mira, *El Temps*, 656, pp. 28-39). Recollia informació de diverses revistes espeleològiques i membre del Centre Excursionista de Catalunya.

Són moltes les cavitats obertes per les obres de carreteres: prop de Gandia hi ha la cova de l'Autopista (actualment la de major recorregut del País Valencià), oberta quan tallaren una serra; a Tous n'hi ha dues més obertes en tallar la muntanya per a fer una carretera, i una tercera oberta a tan sols un metre de l'asfalt quan feien una esplanació per a l'aparcament d'un bar; entre Bocairent i Ontinyent apareguren algunes cavitats amb l'eixamplament de la carretera; a Beneixama el 1985 aparegué l'avenc de Rita, vora el refugi homònim, obert per una màquina de treballs forestals i, a pocs quilòmetres, el 1995 es descobrí l'avenc de Castelló, prop també d'un refugi homònim, durant les tasques d'extinció d'un incendi; la matinalada del 7 d'agost de 1982 se sentí a Pedreguer un gran soroll produït en un camp de tarongers en obrir-se un gran avenc, anomenat *el clot del Campell, el forat de Pedreguer o el forat de Benimarmut*, enfonament produït per l'abusiva explotació dels aqüífers que feu cedir el terreny, amb arrossegament d'argiles i erosió inversa.² A banda hi ha les campanyes dutes a terme per grups espeleològics, com ara a la serra Foradada, on un grup de Xeraco ha trobat més de cent avencs i de segur que la gent dels voltants no n'ha vist tants ni té nom per a tots. Per una altra banda, lamentablement moltes cavitats desapareixen per l'acció de pedreres, o són tapades pel perill que presenten, així, de la cova dels Porcs, a Elx, sols queda la part final d'una sala, la resta ha desaparegut amb la gran excavació feta per una pedrera; a la serra de Santa Pola sols queda obert un avenc, la resta han estat tapats, així si busquem l'avenc del Garrofer anem al lloc on devia estar i sols trobem tres o quatre garrofers aïllats, però la cavitat ja no és possible trobar-la.

Es recomana sempre esmentar les cavitats pels noms tradicionals. Mai no hem de batejar les cavitats amb noms sense cap relació al lloc on es troba la cavitat en qüestió (vegeu les introduccions de Courbon 1989, Puch 1987 i Fernández 1980). De tota manera, quan després d'una exploració detallada d'una zona apareix un elevat nombre de cavitats, no totes poden portar un nom relacionat amb el nom del terreny, d'alguna casa, barranc, etc., i això fa que apareguren sovint esmentats formant sèries.

2. El progressiu dessecament pot produir futurs enfonaments com aquest (Garay 1990).

DESGAVELL ORTOGRÀFIC:

LA «LOMA BADÁ» I LA «COVA JOLIANA»

Ja apuntàvem en un altre lloc la poca cura que normalment reben per aquestes latituds els topònims en català (Bru 2008, 22). La toponímia càrstica no podia quedar al marge. Com a mostra oferim dos exemples, un a Petrer i l'altre a Alcoi.

Si circulem per l'autovia A-31 des d'Alacant en direcció a Albacete, poc abans d'arribar a Elda i Petrer trobem l'eixida 208, anomenada *Loma Badá*. Aquesta eixida hauria de ser *lloma Badada*, però la manca de coneixement de la llengua pròpia fa que es castellanitze l'apel·latiu *lloma* i es deixi la pronúncia local del referent.

Aquest topònim fa referència a una urbanització construïda al peu de la lloma del mateix nom, que té com a característica fonamental el fet d'estar fracturada en diversos punts, amb una llarga fractura, un avenc tectònic que travessa quasi tota la lloma, amb fondàries en alguns punts d'uns 35 m. A banda hi ha altres fractures laterals de dimensions menors.

Si consultem el Google Maps dona el nom correcte a la urbanització, però la nostra administració sembla ignorar, com ocorre sovint, l'ús correcte de la llengua. El mateix nom incorrecte apareix en el catàleg de cavitats d'Alacant, que esmenta *Simas de la Llama Badá* (Plá: sense data) i també a la Viquipèdia en el mapa del terme municipal de Petrer (Viquipèdia: sense data).

El segon exemple és la *cova Juliana*, la vora de l'autovia A-7 al seu pas per Alcoi, prop de l'eixida del túnel si venim des d'Ibi. En aquest punt hi ha uns 300 metres d'autovia envoltats per una xarxa metàl·lica, instal·lada per a donar protecció a les vuit espècies de rata penada que habiten la cavitat. Si visitem l'entrada de la cova hi ha un cartell de la Conselleria de Territori i Habitatge i de la Federació Valenciana d'Espeleologia. El nom que donen a la cavitat és *Cova Joliana*.³ Venint d'aquestes entitats sembla, erròniament, que el nom deu ser el correcte. Això fa que en molts llocs aparega aquesta denominació, tot i que aquesta variant col·loquial del nom ja apareixia molt abans en altres fonts.

3. No és l'única errada: *es del verb *ser*, *està, *crítica adjectiu, *Del 1 de Març al 1 d'Octubre.

Com a mostra, l'article de P. Serrano i J. Álvarez presentat al Primer Congrés Valencià d'Espeleologia, que majoritàriament utilitza la forma col·loquial, tot i que algunes vegades alterna amb la variant correcta (Serrano i Álvarez 2008). La mateixa federació valenciana d'espeleologia torna a repetir el nom de la **cova Joliana* en el seu llistat de cavitats valencianes amb les visites regulades (Federació d'Espeleologia de la Comunitat Valenciana: sense data).⁴ Això fa que aquestes aberracions en els topònims puguen estendre's i ser vistes com a formes correctes, per dos factors: per venir en certes ocasions d'entitats oficials i pel desconeixement en general de la llengua entre gran part de la població.

LA METÀFORA APLICADA A LA TOPONÍMIA CÀRSTICA

Les metàfores antropomòrfiques les trobem molt sovint en la nostra toponímia en forma de *caps, goles, braços, dits, lloms*, etc., i les cavitats no en podien restar al marge. L'entrada d'una cavitat es diu normalment *boca* i la part més pregonada col·loquialment és coneguda com a *cul*. A Beneixama l'anomenat *avenc de les Nou Boques* presenta nou orificis d'entrada. Dins una cavitat hi ha *sales, pous, xemeneies* i *galeries* com si la cavitat fora un edifici. També hi ha *colzes, rius, cascades, llacs, sifons*, etc. També hi ha algunes grans galeries de sostre arrodonit denominades *Metro*, perquè semblen els túnels del tren metropolità.

Ja pel que fa a topònims concrets relacionats metafòricament amb alguna part del cos humà trobem a Alcoi la *cova de l'Orella*, per la forma de l'entrada, i a Busot la *cova de les Mamelles*, per les formes redones que es troben al seu interior.

Segons Román del Cerro i Epalza, a la Vila Joiosa hi ha la *cova de Mil Hòmens*, gran balma amb una gran capacitat que metafòricament és capaç de contenir al seu interior mil persones (1983). Recordem que *mil* indica gran quantitat, «Un nombre indeterminat, però considerable», com ara «Li donareu mil gràcies de part meva» i «Te donam mil enhorabones» (Alcover-Moll 1930-62, s. v. *mil*).

Hi ha molts topònims metafòrics pertanyent a animals, cavitats o no, per la presència d'aquests en la zona, però

de vegades no indica l'existència de l'animal, actual o pretèrita, sinó que es tracta de metàfores. Com la *cova del Caragol*, a Guadalest, on l'interior té forma espiral ascendent. La cavitat té altres característiques: accés perillós; la roca és d'un color marró molt cridaner i molt suau, formant relleus arrodonits, que rellisquen molt i un altre orifici a l'exterior uns metres més amunt. Però ha predominat a l'hora de denominar-la l'esmentada forma de caragol ascendent.

A la *cova Juliana*, Alcoi, enfront del *Bou* (terme també metafòric), hi ha la galeria inicial anomenada *del Caragol*, també per la seua forma d'espiral descendent. Sota *caragol* emmarquem dins la nostra cultura tot allò que té forma espiral: escala de caragol, caragolem una bombeta, un caragol dins una femella, etc. Així el mot *caragol* esdevé una mena de categoritzador que atrau tots aquells termes que s'aproximen a l'esmentada espiral. El diccionari ens ho confirma quan en un sentit secundari i metafòric diu: «En general, cosa formada en espiral» (Alcover-Moll 1930-62, s. v. *caragol*), i per això passa a designar també les escales de caragol, una part interna de l'orella, un floc de cabell que tendeix a la forma circular, la peça metàl·lica que *caragolem* dins la femella, etc.

Una mica més al nord, a Confrides, hi ha la *cova dels Pericos*, que deu el nom a unes formacions en el tradicional final de la cavitat —prop de l'entrada— que recorden la forma d'aquests ocells plantats sobre una roca. La cavitat, explorada pel Grup Espeleològic Ratot d'Alcoi, té ara uns 1.219 m de recorregut i 50 m de desnivell, amb una gran sala central, una gran galeria lateral i unes bellíssimes sales adornades per formacions amb multitud de formes que podrien haver donat qualsevol altre nom a la cavitat, però el nom el va rebre de les primeres i úniques formacions que la gent del poble ha vist tradicionalment en aquell curt recorregut.

Algunes cavitats presenten al terra uns buits —de vegades de grans dimensions— que els espeleòlegs solen anomenar amb el mot francès *gour*,⁵ on es queda retinguda l'aigua i per la precipitació de la calcita les parets van elevat-se progressivament. Independentment del fet que aquest feno-

4. També hi ha **Benimàquia*, **Ferrás*, **Aguila*.

5. Aquestes formacions no són com les de l'exterior del paisatge càrstic (*cocons*), formats per dissolució de la roca. Els *gours* es deuen a la precipitació de la calcita.

men càrstic fora millor denominar-lo en tot cas a casa nostra *gorg*, en català tenim moltes cavitats on el nom ha estat pres metafòricament per la comparació d'aquests buits amb objectes d'ús quotidià que serveixen per a contenir aigua. El mot *gour* és desconegut pel pastor, agricultor, caçador, etc., que coneix una cavitat on troba aigua cristal·lina que pot beure i on, a més a més, pel degoteig continu el líquid element es va renovant regularment, per la qual cosa no es tracta d'aigua totalment estancada.

Així quan el visitant tradicional de la cavitat intenta donar nom a aquell buit que li dona aigua fresca en un medi sovint calorós, en una terra eixuta, amb dificultat per a trobar aquest apreciat element, ho fa, com hem dit més amunt, amb paraules del seu lèxic quotidià. A casa beu generalment en un got, una botella, etc., però la forma d'aquests recipients no la troba normalment en la cova, on ha de beure com un animal més, en un dipòsit natural d'aigua. D'ací naixen noms com *cova del Llibrell* (la Vall de Gallinera), *cova els Calderons* (la Romana), *cova dels Bassiets* i *cova de les Cassoletes* (l'Orxa), *cova o coves de la Pila* (Altea), *cova del Gamell* —o Camell— (Dènia). El nom d'aquesta darrera cavitat l'hem de buscar en el mot *gamella*, amb el significat de tipus de recipient (Ivars 1995), que prové del mot *camell*, del llatí *CAMĒLLUS*, 'camell', i aquest del grec *κάμηλος*, 'id' (Coromines 1980-1990, s. v. *camell*; Ernout i Meillet: 1967, s. v. *camēlus*). Cal tenir en compte que camell es pronuncia també gamell. De tota manera Ernout i Meillet donen també entrada al seu diccionari al mot *camella*, 'vas a boire, écuelle', que també pot començar per *ga-* i que relacionen —encara que amb dificultats per la *ē*— amb el mot *càmera* (1967, s. v. *camella*).

Quan es tracta d'un buit, sense aigua, no molt gran i semiesfèric en una roca horitzontal ens pot dur a la memòria perfectament un morter, i a Alcoi trobem l'*avenc del Morter*, on hi ha un gran bloc petri amb la cara superior llisa i lleugerament inclinada amb un buit de mig metre de diàmetre, perfectament semiesfèric, que dona nom a la cova. La llegenda diu que el morter fou fet pels moros per fabricar pólvora. A Monòver i a la Vall de Gallinera també trobem dues cavitats anomenades *cova del Morter*.

Els visitants que esporàdicament han rebut les nostres cavitats han mostrat tradicionalment interès per l'aigua, com

hem vist, però també de vegades han quedat fascinats per les meravelles que la natura, pacientment, durant segles, ha anat esculpint. En les cavitats trobem formes estranyes i capritxoses que intentem interioritzar per comparació a altres objectes quotidians de forma semblant. De vegades el nom rebut per una formació litogenètica pot passar a designar la cavitat. És el cas de la *cova del Canelobre* de Busot, oberta al turisme, però el mateix topònim el retrobem a l'Atzúbia, Orba, Altea i Xixona. Aquest nom ens mostra clarament el seu origen en una societat sense llum elèctrica. Si el topònim l'hagueren de posar avui segurament pensarien en qualsevol cosa abans que en un canelobre, ja que avui aquests han estat desplaçats per altres formes d'il·luminació. A més, en el cas de la cova de Busot, per motius turístics s'han buscat noms a la resta de formacions que no són massa tradicionals, com la *gosseta Marilyn*.

També hi ha la *cova dels Orgues* (Benitatxell, Xàbia), per una alineació d'estalactites que presenten una forma semblant a un orgue dels que podem veure a les esglésies. Aquest no s'entén si no és en una societat on la religió catòlica ha exercit una pregona influència, on la gent ha anat als temples i ha comparat aquelles formacions amb l'orgue que cada dia pot contemplar a l'interior de l'església. Aquesta influència cultural de tipus religiós també es veu en les nombroses *campanes* que trobem al llarg de tota la nostra toponímia i que donen nom a una muntanya tan emblemàtica com el Puig Campana. En la toponímia referida a les cavitats també trobem el nom de l'*avenc de la Campana* (Monòver), el qual és curiós perquè és l'únic topònim que hem trobat a la zona estudiada que fa referència a una característica interna de la cavitat en un avenc (l'entrada a l'*avenc del Morter* esmentat suara no és completament vertical, sinó un pendent de 45 graus fàcilment superable amb l'ajut d'una corda).

Quan trobem un topònim que al·ludeix a característiques internes, fa referència a coves de fàcil accés. Aquest avenc es troba format essencialment per dos pous que ultrapassen els 20 metres de descens vertical i on la segona vertical, després d'una estretor, s'obre en forma de *campana*. La presència d'una gruixuda corda que travessa de dalt a baix la segona vertical per un lateral podria indicar que ja deu fer

alguns decennis que la cavitat va ser visitada per algun grup d'arriscats exploradors que degut ser els que van donar el nom a la cavitat.

Segons el diccionari, un *arc* és «la verga d'acer, de fusta, de banya o d'altra matèria flexible i resistent, que es vincla per l'atensament d'una corda que uneix sos extrems i que, amollant-se després, dona impuls a una sageta o a un altre projectil semblant», però té un significat secundari metafòric: «En general cosa limitada per una corba (i semblant per això a l'arc fletxer parat)» (Alcover-Moll 1930-62, s. v. *arc*). A partir d'aquest significat metafòric trobem arcs en geometria, en la construcció, en la climatologia (l'arc de Sant Martí i l'arc del Dimoni o arc Suís), etc. També trobem l'arc com a nom de certes cavitats, com ara l'*Arc* (nom d'una cova de Benissa), la *cova els Arcs* (Benitatxell), la *cova de l'Arc* (Bèrnia).

La paella també dona nom a una cavitat de Monòver, la *cova de la Paella*, visible des de lluny. És una balma, un buit circular i vertical, que enllaça amb fractura vertical, que fa l'efecte de ser el mànec de la paella que forma la balma superior.

Finalment a Altea hi ha la *cova de la Balena*, un abric l'entrada de la qual recorda la boca d'una balena.

<i>avenc de la Campana</i> (les Cases del Senyor)	<i>cova del Caragol</i> (Guadalest)
<i>avenc de les Nou Boques</i> (Beneixama)	<i>cova del Gamell</i> —o Camell— (Dénia)
<i>avenc del Morter</i> (Alcoi)	<i>cova del Llibrell</i> (la Vall de Gallinera)
<i>cova de l'Arc</i> (Bèrnia)	<i>cova del Morter</i> (Monòver, la Vall de Gallinera)
<i>cova de l'Orella</i> (Alcoi)	<i>cova dels Bassiets</i> (l'Orxa)
<i>cova de la Balena</i> (Altea)	<i>cova dels Orgues</i> (Benitatxell, Xàbia)
<i>cova de la Paella</i> (Monòver)	<i>cova dels Pericos</i> (Confrides)
<i>cova de les Cassoletes</i> (l'Orxa)	<i>cova els Arcs</i> (Benitatxell)
<i>cova de les Mamelles</i> (Busot)	<i>cova els Calderons</i> (la Romana)
<i>cova de Mil Hòmens</i> (la Vila Joiosa)	<i>cova o les coves de la Pila</i> (Altea)
<i>cova del Canelobre</i> (Altea, Busot, l'Atzúbia, Orba, Xixona)	<i>l'Arc</i> (Benissa)

LA METONÍMIA APLICADA A LA TOPONÍMIA CÀRSTICA RELACIÓ AMB ALGUNA PERSONA

Una altra de les grans fonts per designar les cavitats és la que fa referència a alguna persona, que pot ser qui posseeix la terra, qui descobreix la cavitat, etc.

<i>abric del Pastor</i> (Alcoi)	<i>cova de les Bagasses</i> (Banyeres)
<i>avenc d'Àlvar Lucas</i> (la Vall de Gallinera)	<i>cova de les Dones</i> (Aigües de Busot)
<i>avenc d'Àngel Senet</i> (l'Orxa)	<i>cova de les Miqueles</i> (Pedreguer)
<i>avenc de Bailet</i> (Santa Pola)	<i>cova de les Monges</i> (l'Orxa)
<i>avenc de Barra-xina</i> (Xixona)	<i>cova de l'Estanquer</i> (Callosa d'en Sarrià)
<i>avenc de Castelló</i> (Beneixama)	<i>cova de Llopis</i> (Orba)
<i>avenc de Jaume</i> (el Campet)	<i>cova de Mossén Francesc</i> (Castalla)
<i>avenc de la Barbereta</i> (Crevillent)	<i>cova de Pep el del Riu</i> (Busot)
<i>avenc de la Figuera de Pasqual</i> (l'Atzúbia)	<i>cova de Pere Mas</i> (Cocentaina)
<i>avenc de la Penya del Frare I i II</i> (Muro)	<i>cova de Perico</i> (Petrer)
<i>avenc de la Plana de la Marquesa</i> (Dénia)	<i>cova de Pinet</i> (Benidorm)
<i>avenc de la Valera</i> (Dénia)	<i>cova de Simó</i> (Pego)
<i>avenc de l'Adolf</i> (Confrides)	<i>cova de Toni</i> (Beniardà)
<i>avenc de l'Home</i> (Cocentaina)	<i>cova de Toni la Roja</i> (el Fondó dels Frares)
<i>avenc de Màrius</i> (Famorca)	<i>cova del Bancal de Bernardí</i> (Pego)
<i>avenc de Ramon Mas</i> (Crevillent)	<i>cova del Bandoler</i> (el Camp de Mirra)
<i>avenc de Rita</i> (Beneixama)	<i>cova del Bernat</i> (Fageca)
<i>avenc de Soto</i> (Xàbia)	<i>cova del Bon Mosso</i> (Santa Pola)
<i>avenc de Valls</i> (Xixona)	<i>cova del Caco</i> (Petrer)
<i>avenc del Baldó</i> (Beneixama)	<i>cova del Català</i> (Crevillent)
<i>avenc del Bancal de Fuster</i> (la Vall de Gallinera)	<i>cova del Corral del Moro</i> (la Vall de Gallinera)
<i>avenc del Capità</i> (Santa Pola)	<i>cova del Così</i> (Dénia)
<i>avenc del Cardenal</i> (Bolulla)	<i>cova del Covero</i> (Finestrat o Orxeta)
<i>avenc del Carpinter</i> (Santa Pola)	<i>cova del Curt</i> (Xaló)

<i>avenc del Catalanet</i> (Santa Pola)	<i>cova del Forestal</i> (Petrer)
<i>avenc del Conde</i> (Santa Pola)	<i>cova del Frare</i> (Altea, Muro)
<i>avenc del Così</i> (Beneixama)	<i>cova del Fuster</i> (localitat no determinada)
<i>avenc del Francisquet</i> (l'Orxa)	<i>cova del Gitano</i> (Monòver)
<i>avenc del Frare I i II</i> (Tàrbena)	<i>cova del Joano</i> (Santa Pola)
<i>avenc del Gasparet</i> (la Romana)	<i>cova del Leprós</i> (Petrer)
<i>avenc del Groc</i> (Benissa)	<i>cova del Llosco</i> (la Vall d'Ebo)
<i>avenc del Kiki</i> (Alcoleja)	<i>cova del Manco</i> (l'Orxa)
<i>avenc del Manco</i> (l'Orxa)	<i>cova del Martí</i> (la Vall de Gallinera)
<i>avenc del Moro</i> (Alcoi)	<i>cova del Moro</i> (Agres, Benitatxell, la Vall d'Ebo, Muro, Teulada)
<i>avenc del Morro del Soldat 1, 2 i 3</i> (Confrides)	<i>cova del Pallo</i> (Dénia)
<i>avenc del Mort</i> (Benissa)	<i>cova del Pastor</i> (Ibi)
<i>avenc del Notari</i> (la Vall de Gallinera)	<i>cova del Randero</i> (Pedreguer)
<i>avenc del Pastor</i> (Polop)	<i>cova del Rei</i> (Busot)
<i>avenc del Pedreguer</i> (Xàbia)	<i>cova del Roget</i> (Finestrat)
<i>avenc del Soldat</i> (Monòver)	<i>cova del Santannero</i> (el Fondó dels Frares)
<i>avenc del Taberero</i> (Beniarbeig)	<i>cova del Tio Benito</i> (Gata de Gorgos)
<i>avenc del Xiquet</i> (Monòver)	<i>cova del Tio Cano</i> (Crevillent)
<i>avenc dels Caçadors</i> (el Fondó de les Neus)	<i>cova del Tio Ginés</i> (Alcoleja)
<i>avenc dels Frares</i> (Santa Pola)	<i>cova del Tio Melcior</i> (Castalla)
<i>avenc dels Gateros</i> (Xàbia)	<i>cova del Tio Nadalet</i> (Petrer)
<i>avenc dels Novatos</i> (Relleu o Xixona)	<i>cova del Tio Serrella</i> (Aigües)
<i>avenc d'en Borja</i> (la Vall de Gallinera)	<i>cova del Tio Ximo</i> (Benidorm o l'Alfàs)
<i>avenc Norbert</i> (Benidoleig)	<i>cova del Venerable Escuder</i> (Cocentaina)
<i>avenquet de Pavia</i> (la Vall de Gallinera)	<i>cova del Vicari</i> (Petrer)
<i>badall de la Costurera</i> (Balones)	<i>cova del Xileno</i> (Parcent, carrer de Lepanto, 16)
<i>badall del Gat</i> (Benidoleig)	<i>cova d'Elies</i> (Dénia)

<i>bufador de la Monja</i> (Finestrat)	<i>cova dels Bandolers</i> (Bolulla)
<i>bufador del Gasparet</i> (la Romana)	<i>cova dels Borraxos</i> (Alacant)
<i>bufador del Morro del Soldat</i> (Confrides)	<i>cova dels Catalans</i> (Alcoleja)
<i>bufador dels Caçadors</i> (el Fondó de les Neus)	<i>cova dels Emboscats</i> (Callosa d'en Sarrià)
<i>cau de la Tona</i> (Santa Pola)	<i>cova dels Frares</i> (Santa Pola)
<i>cau de les Dones</i> (Santa Pola)	<i>cova dels Gitanos</i> (Gaianes)
<i>cau del Guerrillero</i> (Santa Pola)	<i>cova dels Lladres</i> (Gran Alacant, Santa Pola)
<i>cau del Monesillo</i> (Santa Pola)	<i>cova dels Martínez</i> (el Fondó dels Frares)
<i>cau del Valencianet</i> (Santa Pola)	<i>cova dels Nou Germans</i> (Benidoleig)
<i>cova Albesa</i> (la Romana)	<i>cova o avenc d'en Gorja</i> (la Vall de Gallinera)
<i>cova Balaguer</i> (Onil)	<i>cova d'en Jover</i> (la Vall de Gallinera)
<i>cova Baltasar</i> (Onil)	<i>cova d'en Mateu</i> (el Campello)
<i>cova d'Almeida</i> (Polop)	<i>cova d'en Moragues</i> (la Vall de Gallinera)
<i>cova d'Alzina</i> (Dénia)	<i>cova d'en Nardo</i> (Tàrbena)
<i>cova d'Andreuet</i> (Dénia)	<i>cova d'en Pardo</i> (la Vall de Gallinera, Planes)
<i>cova d'Antimo</i> (Monòver)	<i>cova d'en Ponç</i> (Dénia)
<i>cova d'Arbona</i> (Bolulla)	<i>cova des Moret</i> (Tàrbena)
<i>cova de Bailet</i> (Santa Pola)	<i>cova des Vell</i> (Tàrbena)
<i>cova de Bartolo</i> (la Vall d'Alcalà)	<i>cova Gaiatano</i> (Benifato)
<i>cova de Basildo</i> (l'Atzúbia)	<i>cova Ibanyes</i> (Banyeres)
<i>cova de Beneito</i> (Muro)	<i>cova Juliana</i> (Alcoi)
<i>cova de Betlem</i> (Bolulla)	<i>cova l'Estanquer</i> (Callosa d'en Sarrià)
<i>cova de Castelló</i> (Pego)	<i>coves de Gil</i> (Gata de Gorgos)
<i>cova de Constància</i> (Alcoleja)	<i>coves de Jaume el Correu</i> (Finestrat)
<i>cova de Gabriela</i> (la Vila Joiosa)	<i>coves de Paltra</i> (Benidorm)
<i>cova de Jaume el Barbut</i> (l'Alguenya) ⁶	<i>coves d'en Mateu</i> (el Campello)

6. Aquest avenc, anomenat també *de Xàbia*, és conegut perquè diverses persones hi trobaren la mort durant la guerra civil en ser llançades a l'interior el 2 de nov. de 1936 (Ballester 1991, p 66).

<i>cova de Jeroni</i> (la Vall de Gallinera)	<i>coves d'Esteve</i> (la Vall d'Ebo)
<i>cova de Joana</i> (l'Alguenya)	<i>coves d'Isidor</i> (Benimantell)
<i>cova de la Blanquera</i> (Xaló)	<i>coveta de Felip o del Tio Felip</i> (Benifallim)
<i>cova de la Borrulla</i> (Dénia)	<i>coveta de l'Almirant</i> (Benialí - la Vall de G.)
<i>cova de la Dona</i> (Altea, l'Alfàs del Pi, Muro)	<i>coveta de Llucià</i> (la Vall d'Ebo)
<i>cova de la Fernanda</i> (Tàrbena)	<i>coveta de s'Espardenyer</i> (Tàrbena)
<i>cova de la Fustera</i> (Benissa)	<i>coveta del Baldó</i> (Beneixama)
<i>cova de la Gitana</i> (Dénia)	<i>coveta del Galan</i> (Xaló)
<i>cova de la Magdalena</i> (Dénia)	<i>coveta del Moro</i> (Agres, el Pinós)
<i>cova de la Monja</i> (Cocentaina)	<i>coveta del Pastor</i> (Benimantell)
<i>cova de la Pastora</i> (Alcoi)	<i>coveta del Sarríó</i> (el Pinós)
<i>cova de la Ramera</i> (Alacant)	<i>coveta del Venerable Escuder</i> (Cocentaina)
<i>cova de la Senyora</i> (Sella)	<i>coveta d'en Poret</i> (Tàrbena)
<i>cova de la Tia Arena</i> (l'Alguenya)	<i>coveta Pastor</i> (Benimantell)
<i>cova de la Tia Maca</i> (Benifallim)	<i>covetes del Tio Julià</i> (la Romana)
<i>cova de la Tia Ramona</i> (el Pinós)	<i>covetes dels Moros</i> (Agres, Benissili)
<i>cova de l'Alguatzila</i> (el Fondó dels Frares)	<i>engolidor de Pavia</i> (la Vall de Gallinera)
<i>cova de l'Encantada</i> (Planes)	

CAVITAT + TOPÒNIM

Hi ha molts noms de cavitats que fan referència directa al lloc on es troben:

<i>abric del Salt</i> (Alcoi, Penàguila)	<i>bufador del Morro del Soldat</i> (Confrides)
<i>avenc de Barba-roja</i> (el Fondó de les Neus)	<i>cau del Colomeret</i> (Santa Pola)
<i>avenc de Beniaia</i> (Beniaia)	<i>clot del Campell</i> (Pedreguer)

7. També coneguda amb la forma tautològica de la *font de la Favara*, per funcionar com a *trop-plein*. A Benifato diuen que pot expulsar grans quantitats d'aigua en poc temps.

8. El nom es deu al fet de trobar-se al límit del terme municipal.

9. Nom castellanitzat, la forma catalana és el *Fondó de les Basses* (Navarro 2008, 134 i 135).

<i>avenc de Benimaquia</i> (Dénia)	<i>cova (del) Racó de l'Infern</i> (Benidorm)
<i>avenc de Famorca</i> (Famorca)	<i>cova d'Orxeta</i> (Orxeta)
<i>avenc de l'Alberri</i> (Cocentaina)	<i>cova de Benidoleig</i> (Benidoleig)
<i>avenc de l'Algepsar 1, 2, 3, 4, 5 i 6</i> (Monòver)	<i>cova de Dalt</i> (Tàrbena)
<i>avenc de l'Alt dels Conills</i> (el Fondó de les Neus)	<i>cova de Fornà</i> (Dénia)
<i>avenc de l'Estepar</i> (Fageca)	<i>cova de l'Alqueria</i> (Dénia)
<i>avenc de l'Orxella</i> (Xàbia)	<i>cova de l'Estret</i> (Bolulla)
<i>avenc de l'Orxelleta</i> (Xàbia)	<i>cova de la Caleta</i> (Benidorm o l'Alfàs)
<i>avenc de la Condomina</i> (Confrides)	<i>cova de la Cantera</i> (Benidoleig)
<i>avenc de la Cova Alta</i> (Agres)	<i>cova de la Casa de Sant Miquel</i> (Ibi)
<i>avenc de la Cova Polida</i> (Benimantell)	<i>cova de la Caseta del Marqués</i> (Busot)
<i>avenc de la Cova Tallada</i> (Xàbia) ⁷	<i>cova de la Creu</i> (l'Orxa)
<i>avenc de la Creu Alta</i> (Agres)	<i>cova de la Favara</i> (Benifato) ⁸
<i>avenc de la Foia</i> (Crevillent)	<i>cova de la Foia Roja</i> (Santa Pola)
<i>avenc de la Foia del Clot</i> (Bolulla)	<i>cova de la Font</i> (Alfafara, Xaló)
<i>avenc de la Foia Fonda</i> (Vall d'Alcalà)	<i>cova de la Font del Sapo</i> (Banyeres)
<i>avenc de la Foia Roja</i> (Santa Pola)	<i>cova de la Fonteta</i> (Banyeres)
<i>avenc de la Font de Mariola</i> (Alcoi)	<i>cova de la Granadella 1, 2, 3, 4 i 5</i> (Benitatxell)
<i>avenc de la Font dels Bassiets</i> (l'Orxa)	<i>cova de la Llosa</i> (Dénia)
<i>avenc de la Fonteta</i> (Xàbia)	<i>cova de la Mina</i> (Beniarbeig)
<i>avenc de la Lloma Aspra</i> (Xàbia)	<i>cova de la Mola</i> (Alcoi, Calp)
<i>avenc de la Mallada Fonda</i> (la Vall d'Alcalà)	<i>cova de la Partició</i> (Crevillent) ⁹
<i>avenc de la Penya de Migjorn</i> (Xixona)	<i>cova de la Penya de l'Àguila</i> (Dénia, la Vall de G.)
<i>avenc de la Penya del Frare I i II</i> (Muro)	<i>cova de la Punta de Benimaquia</i> (Dénia)
<i>avenc de la Penya del Mulero</i> (Benimantell)	<i>cova de la Punta del Montgó</i> (Dénia)
<i>avenc de la Pinada</i> (Santa Pola)	<i>cova de la Rompuda</i> (Parcent)

<i>avenc de la Plana</i> (Confrides)	<i>cova de la Serreta Vella</i> (Monòver)
<i>avenc de la Plana de la Marquesa</i> (Dènia)	<i>cova de la Vila</i> (Planes)
<i>avenc de la Plana Justa</i> (Xàbia)	<i>cova de la Xara</i> (Dènia)
<i>avenc de la Safor</i> (l'Orxa)	<i>cova de les Finestres o les Finestretes</i> (Alfafara)
<i>avenc de la Serra d'Ors</i> (el Fondó de les Neus)	<i>cova de les Llometes</i> (Alcoi)
<i>avenc de la Sénia del Ginebrar</i> (Alcoi)	<i>cova de les Malladetes</i> (Gata)
<i>avenc de la Terrassa</i> (l'Orxa)	<i>cova de les Mines</i> (Benidorm o l'Alfàs)
<i>avenc de la Vella</i> (Serra de la Vella, Crevillent)	<i>cova de lo Martellet</i> (Onil)
<i>avenc de les Foietes 1 i 2</i> (Onil)	<i>cova del Bancal de Bernardí</i> (Pego)
<i>avenc de les Mallades</i> (l'Orxa)	<i>cova del Barranc</i> (Famorca)
<i>avenc de les Planisses</i> (Castalla)	<i>cova del Benicadell</i> (Gaianes)
<i>avenc de Xàbia</i> (Xàbia)	<i>cova del Blaonc</i> (Beniardà)
<i>avenc del Barranc</i> (Pla de la Llacuna)	<i>cova del Campanar</i> (Crevillent)
<i>avenc del Bancal de Fuster</i> (la Vall de Gallinera)	<i>cova del Cap de Toix</i> (Calp)
<i>avenc del Cabeçó d'Or</i> (Busot)	<i>cova del Castellet</i> (Pedreguer)
<i>avenc del Cabeçó del Corb</i> (Xixona)	<i>cova del Castellet de Garx</i> (Bolulla)
<i>avenc del Cabeçó Nord</i> (Busot)	<i>cova del Collao</i> (Polop)
<i>avenc del Calvari</i> (Benigembla)	<i>cova del Corral</i> (Ibi)
<i>avenc del Campanar</i> (Crevillent)	<i>cova del Cremat</i> (Finestrat)
<i>avenc del Castell</i> (la Vall de Gallinera)	<i>cova del Despenyador</i> (Castalla)
<i>avenc del Castell Vell</i> (Ibi)	<i>cova del Far</i> (l'Alfàs del Pi - l'Albir)
<i>avenc del Castellar</i> (Alcoi, Elx)	<i>cova del Llit de Camp</i> (Dènia)
<i>avenc del Castellar Colorat</i> (Crevillent)	<i>cova del Montcabrer</i> (Cocentaina)
<i>avenc del Castellet de la Murta</i> (Agost)	<i>cova del Montgó</i> (Xàbia)
<i>avenc del Collao</i> (Polop)	<i>cova del Moraig</i> (Benitatxell)
<i>avenc del Cremat</i> (Alcoi)	<i>cova del Morro de Toix</i> (Calp)
<i>avenc del Despenyador 1 i 2</i> (Castalla)	<i>cova del Racó Tancat</i> (Cocentaina)

<i>avenc del Far</i> (Santa Pola)	<i>cova del Raconet</i> (la Vall d'Ebo)
<i>avenc del Fontcalent 1 i 2</i> (Alacant)	<i>cova del Rajolar</i> (l'Orxa)
<i>avenc del Menejador</i> (Ibi)	<i>cova del Riu Blanc</i> (Benitatxell)
<i>avenc del Molí Mató</i> (Agres)	<i>cova del Salnitre</i> (Monòver)
<i>avenc del Montblanc</i> (Agres)	<i>cova del Salt</i> (Alcoi, Famorca, Petrer)
<i>avenc del Montgó</i> (Xàbia)	<i>cova del Somo</i> (Castell de Castells)
<i>avenc del Morro de l'Estepar</i> (Fageca)	<i>cova del Vinalopó</i> (Banyeres)
<i>avenc del Morro del Soldat 1, 2 i 3</i> (Confrides)	<i>cova dels Corralets</i> (Elx)
<i>avenc del Morro Negre</i> (Castell de Castells, la Vall d'Ebo)	<i>cova Penya l'Altar</i> (la Romana)
<i>avenc del Pas de la Rabosa</i> (Benifato)	<i>covatelles de Famorca</i> (Famorca)
<i>avenc del Pas dels Teixos</i> (la Vall de Gallinera)	<i>coves d'Almarra</i> (Ibi)
<i>avenc del Pavelló</i> (Santa Pola)	<i>coves de Forata</i> (Benifato)
<i>avenc del Penyot</i> (Llíber)	<i>coves de la Safra</i> (Monòver)
<i>avenc del Pla d'Alcalà</i> (la Vall d'Ebo)	<i>coves de la Serra Vella</i> (Monòver)
<i>avenc del Pla de Moles</i> (l'Orxa)	<i>coves de la Serreta Llarga</i> (Novelda)
<i>avenc del Port</i> (Benimantell)	<i>coves de les Caletes</i> (el Campello)
<i>avenc del Portell</i> (el Verger)	<i>coves del Bancal Redó</i> (Alfafara)
<i>avenc del Puntal</i> (Crevillent)	<i>coves del Cap Martí</i> (Xàbia)
<i>avenc del Puntal de l'Amorós</i> (Xàbia)	<i>coves del Carraixet</i> (Xaló)
<i>avenc del Rebalso</i> (el Fondó de les Neus) ¹⁰	<i>coves del Molar</i> (Elx)
<i>avenc del Reclot</i> (Crevillent)	<i>coves del Pas de Rendas</i> (Altea)
<i>avenc del Runal</i> (Crevillent)	<i>coves del Port de Penàguila</i> (Penàguila)
<i>avenc del Tossal</i> (Confrides)	<i>coves del Rebolcat</i> (Alcoi)
<i>avenc del Trencall</i> (Xàbia)	<i>coves del Riu</i> (Petrer)
<i>avenc dels Tollos</i> (el Fondó de les Neus)	<i>coveta de l'Alt</i> (Orxeta)

10. Nom castellanitzat, la forma catalana és el *Fondó de les Basses* (Navarro 2008, 134 i 135).

<i>avenc Memòria</i> (Crevillent)	<i>coveta de la Safor</i> (l'Orxa)
<i>avenc Mitjana</i> (serra Mitjana, Crevillent)	<i>coveta del Barranc</i> (Xaló)
<i>avenc Primer del Tallafocs</i> (Xàbia)	<i>coveta del Cabeçó</i> (Relleu)
<i>avencs de la Paret Sud del Montgó 1 i 2</i> (Xàbia)	<i>coveta del Cementeri</i> (Alacant a Tabarca)
<i>avencs d'Aitana o cavernes d'Aitana</i> (Benifato)	<i>coveta del Port</i> (Dénia)
<i>avencs de la Penya Medoc</i> (Tàrbena)	<i>coveta del Portalet</i> (Dénia)
<i>avencs de la Replana I i II</i> (Beneixama)	<i>coveta del Racó</i> (Gaianes)
<i>avencs de la Safor</i> (l'Orxa)	<i>forat de Benimarmut</i> (Pedreguer)
<i>avencs de Partagat</i> (Benifato)	<i>forat de Bèrnia</i> (Altea)
<i>avencs de Sant Juri I, II i III</i> (serra de St. Juri, Crevillent)	<i>forat de Pedreguer</i> (Pedreguer)
<i>avencs del Puig</i> (Alcoi)	<i>sumidor de Toix</i> (Calp)
<i>avencs I, II i III del Trenca la Mola</i> (Alcoi)	<i>tall de la Vella</i> (Monòver)
<i>bufador del Mollonet</i> (Alcoi)	

TOPÒNIM + CAVITAT

I a l'inrevés, hi ha molts altres topònims que prenen el nom d'alguna cavitat:

<i>alt de la Cova</i> (Alfafara, Castalla, l'Orxa)	<i>mas de la Coveta</i> (Castalla)
<i>bancal de la Sima</i> (Tibi)	<i>morret de l'Avenc</i> (la Vall d'Alcalà)
<i>barranc de l'Avenc</i> (Benissa)	<i>morro de l'Avenc</i> (Tollos)
<i>barranc de la Cova</i> (Beniarbeig, Benidoleig, Cocentaina, Pedreguer, Relleu)	<i>morro de les `Covetes</i> (Confrides)
<i>barranc de la Cova Roja</i> (Bolulla)	<i>naixement de les Coves</i> (Balones)
<i>barranc de la Covassa</i> (Agres)	<i>ombria dels Avencs</i> (Famorca)
<i>barranc de les Coves</i> (Alcoi, Pego, Quatretondeta)	<i>ombria des Avencs</i> (Tàrbena)
<i>barranc de les Covetes</i> (Castalla)	<i>partida de l'Avenc</i> (Dénia)
<i>barranc de les Simetes</i> (Quatretondeta)	<i>pedrera de la Cova Negra</i> (Teulada)

<i>barranc dels Avencs</i> (Benissa)	<i>penya de la Cova</i> (Fageca, Tollos)
<i>barranquet de les Coves</i> (Fageca)	<i>penyons de sa Coveta</i> (Tàrbena)
<i>camí, barranc i terra de la Cova</i> (Dénia)	<i>pla Avenc</i> (Dénia)
<i>camí de la Sima</i> (Finestrat)	<i>pla de l'Avenc</i> (la Vall de Laguar)
<i>camí de les Coves</i> (el Fondó de les Neus, l'Alfàs del Pi)	<i>pla de la Cova</i> (Alacant, Famorca, Sant Vicent del R.)
<i>casa de les Coves</i> (Castalla)	<i>pla de sa Cova</i> (Tàrbena)
<i>corrals de la Cova</i> (Famorca)	<i>pla de les Covetes</i> (la Vall de Gallinera)
<i>foia de les Coves</i> (Aigües, Busot)	<i>racó de la Cova</i> (la Vall d'Alcalà)
<i>foia de sa Cova</i> (Tàrbena)	<i>racó de les Coves</i> (Callosa d'en Sarrià, Confrides)
<i>fondo de les covetes</i> (Penàguila)	<i>rastellera de la Sima</i> (Finestrat)
<i>font de la cova Ibanyes</i> (Banyeres)	<i>salt de la Cova</i> (Famorca)
<i>font de la Sima</i> (Finestrat, Onil)	<i>salt de la Coveta</i> (Penàguila)
<i>lloma de la Cova</i> (Benidoleig)	<i>senda de la Coveta Fumada</i> (Alacant)
<i>lloma de la Coveta</i> (la Vall d'Alcalà)	<i>tossal de l'Avenc</i> (Benigembla)
<i>mas de la Cova</i> (Alcoi, Cocentaina)	<i>tossal dels Avencs</i> (Benissa, Teulada)

FITOTOPÒNIMS

Topònims a partir de la relació entre la cavitat i la vegetació que l'envolta:

<i>abric de la Falguera</i> (Alcoi)	<i>cova de la Figuera Perduda</i> (Santa Pola)
<i>avenc de la Carrasca</i> (la Foia Fonda i Crevillent)	<i>cova de la Parra</i> (Crevillent i Llíber)
<i>avenc de la Figuera</i> (Banyeres i Beneixama)	<i>cova de l'Esbarzer</i> (l'Orxa)
<i>avenc de la Figuera de Pasqual</i> (l'Atzúbia)	<i>cova de l'Olm</i> (Petrer)
<i>avenc de l'Arbocer</i> (la Vall de Gallinera)	<i>cova de Matacà</i> (Monòver)
<i>avenc de l'Arbre</i> (Crevillent)	<i>cova de sa Figuera</i> (Tàrbena)

<i>avenc de les Palmeres</i> (Santa Pola)	<i>cova del Garrofer</i> (la Romana)
<i>avenc de l'Eucaliptus</i> (Santa Pola)	<i>cova del Lledoner</i> (Cocentaina i Ibi)
<i>avenc del Coscollet</i> (Fageca)	<i>cova del Llentiscle</i> (Monòver)
<i>avenc del Garrofer</i> (Santa Pola)	<i>cova del Llimer</i> (la Vall de Gallinera)
<i>avenc del Ginebre</i> (Ibi)	<i>cova del Pinet</i> (Castalla i Xàbia)
<i>avenc del Llentiscle</i> (Crevillent)	<i>cova dels Llidoners</i> (Orxeta)
<i>avenc del Morro de l'Estepar</i> (Fageca)	<i>cova l'Hedra</i> (Benigembla)
<i>avenc del Noguera</i> (Famorca)	<i>cova l'Olivera</i> (la Vall de Gallinera)
<i>avenc del Pas dels Teixos</i> (la Vall de Gallinera)	<i>coves dels Garrofers</i> (Elx)
<i>avenc del Pi</i> (Monòver)	<i>coveta de la Figuera</i> (Castell de Castells)
<i>avenc dels Arbres</i> (Alcoi)	<i>coveta de la Regalíssia</i> (Ibi)
<i>cova Atzavara</i> (l'Atzúbia)	<i>coveta de s'Hedra</i> (Tàrbena)
<i>cova de la Figuera</i> (Crevillent, Dénia, Finestrat, Petrer i Santa Pola)	

ZOOTOPÒNIMS

Hi ha també molts noms de cavitats relacionats amb noms d'animals. Deixant de banda les metàfores ja esmentades, hi ha les següents cavitats:

<i>abric del Bubo</i> (Crevillent)	<i>cova de les Rates</i> (Teulada)
<i>avenc de l'Àguila</i> (Xixona)	<i>cova del Bou</i> (l'Alfàs del Pi)
<i>avenc de la Burra</i> (Castalla)	<i>cova del Bubo</i> (Crevillent)
<i>avenc de la Cabra</i> (Polop)	<i>cova del Burro</i> (el Pinós, Santa Pola)
<i>avenc de la Granota</i> (Busot, Monòver) ¹¹	<i>cova del Camell</i> (Dénia)
<i>avenc de la Víbora</i> (Castalla)	<i>cova del Caragol</i> (Santa Pola)
<i>avenc de les Aranyes</i> (Beneixama)	<i>cova del Carrascar</i> (Confrides)

11. El de Monòver, localitzat per l'il·licità Joan Agulló el 10-11-1996 i desobstruït l'11-1-1997; durant la desobstrucció aparegué una granota. La denominació no és popular i sols els espeleòlegs d'Elx la coneixen. Actualment, és coneguda pels espeleòlegs de Monòver com a *cova del Llentiscle*.

<i>avenc de les Formigues</i> (Pego)	<i>cova del Catxorret</i> (la Vila Joiosa)
<i>avenc del Bou</i> (Beniarrés, Ondara)	<i>cova del Colom</i> (el Verger, Ondara)
<i>avenc del Cabeçó del Corb</i> (Xixona)	<i>cova del Conill</i> (Cocentaina)
<i>avenc del Cavall</i> (el Fondó de les Neus, Agres)	<i>cova del Corb</i> (Ondara)
<i>avenc del Pas de la Rabosa</i> (Benifato)	<i>cova del Gall</i> (la Vall de Gallinera)
<i>avenc dels Caragols</i> (Alcoi)	<i>cova del Gat Salvat</i> (Bolulla)
<i>avenc dels Coloms</i> (el Pinós)	<i>cova del Llop Mari</i> (Tabarca, Benitatxell, el Campello, Xàbia)
<i>balmes de la Penya Corcada</i> (Crevillent)	<i>cova del Pollastre</i> (Busot)
<i>cau de la Rabosa</i> (Alcoi)	<i>cova del Porc</i> (Tàrbena)
<i>cau de les Raboses</i> (Alcoi, Santa Pola)	<i>cova del Renoc</i> (Alacant)
<i>clot del Llop</i> (Fageca)	<i>cova del Sapet</i> (Pego)
<i>cova (del) Bou</i> (Benidorm o l'Alfàs)	<i>cova del Sapo</i> (Onil)
<i>cova de l'Àguila</i> (Dénia)	<i>cova dels Cavalls</i> (Alacant)
<i>cova de l'Àliga</i> (la Vall de Gallinera)	<i>cova dels Coloms</i> (Tabarca, Benigembla, Calp, Cocentaina, Confrides, la Vall de Gallinera, Parcent, Xàbia)
<i>cova de l'Ase</i> (Pego)	<i>cova dels Conills</i> (la Romana)
<i>cova de l'Elefant</i> (Altea)	<i>cova dels Llops Marins</i> (Tabarca)
<i>cova de la Caixa</i> (Crevillent)	<i>cova dels Matxos</i> (Callosa d'en Sarrià)
<i>cova de la Gralla</i> (Tibi)	<i>cova dels Moceguellos</i> (Elx)
<i>cova de la Granota</i> (Busot)	<i>cova dels Mosquits</i> (Cocentaina)
<i>cova de la Penya de l'Àguila</i> (Dénia, la Vall de Gallinera)	<i>cova dels Porcs</i> (Elx i dues a Dénia)
<i>cova de la Rabosa</i> (Benifallim)	<i>cova les Gralles</i> (la Vall de Gallinera)
<i>cova de la Serp</i> (Banyeres)	<i>cova Moscarda</i> (Polop, Sella)
<i>cova de les Aranyes</i> (Cocentaina, Crevillent, Pego, Santa Pola)	<i>cova o avenc de la Cigarra</i> (Beniarbeig)
<i>cova de les Cabres</i> (Monòver)	<i>coves de les Anguiles</i> (Tabarca)
<i>cova de les Gralles</i> (la Vall de Gallinera)	<i>coves dels Falciots</i> (l'Alfàs del Pi)
<i>cova de les Llangostes</i> (Tabarca)	<i>coveta dels Gats</i> (Gata de Gorgos)

<i>cova de les Raboses</i> (Quatretondeta, Sta. Pola)	<i>coveta des Porcs</i> (Tàrbena)
--	-----------------------------------

COLORS

El color que ofereixen les roques que envolten les cavitats també dona el nom als llocs. Trobem, però, poca variació cromàtica en els noms, *cova Blanca*, en el cas de roques calcàries de tonalitat clara, *cova Roja*, quan les roques es troben més oxidades, i *cova Negra*, que pot ser per dos motius, bé per la sutja de fogueres en el seu interior o bé per la foscor. I encara que no siguin colors, els dos motius enllacen amb noms com la *cova del Fum* en el primer cas i la *cova Fosca* en el segon.

<i>cova Blanca</i> (l'Orxa, Tormos, la Vall d'Ebo)	<i>coves Roges</i> (Gata de Gorgos)
<i>cova del Fum</i> (Alacant)	<i>coveta Blanca</i> (Biar)
<i>cova Fosca</i> (Bolulla, el Verger, la Vall d'Ebo, Ondara, Cocentaina)	<i>coveta Fumada</i> (el Campello)
<i>cova Negra</i> (Benimassot, Biar, Castell de Castells, el Fondó de les Neus, el Pinós, Gaianes, l'Orxa, la Romana, la Vall de Gallinera, Pego, Petrer, Planes, Quatretondeta, Xaló)	<i>coveta Negra</i> (Quatretondeta)
<i>cova Roja</i> (Benigembla, Biar, Bolulla, Castell de Castells, la Romana, la Vall d'Ebo, Tàrbena)	<i>covetes Roges</i> (Benimassot)

MATERIALS

Hi ha diversos noms relacionats amb la presència de l'aigua, principal causant dels fenòmens càrstics i alhora molt important en un medi on la seua presència és escassa. Així hi ha la *cova de l'Aigua Dolça* (Dénia), la *cova de l'Aigua* (Dénia, la Vall de Gallinera, Petrer i Xaló), la *cova de l'Aiguadolç* (Dénia)¹² i la *cova de la Gota* (Santa Pola).¹³ J. Colomina va observar que quan en un topònim apareix el mot *aigua*, no sempre vol dir 'aigua que corre', de vegades pot significar també 'lloc on hi ha aigua' (1991); però podem trobar cavitats on

12. J. Ivars veu ací la conservació del gènere invariable segons l'etimologia llatina (1995, 126).

13. Sobre aquelles que fan referència a l'aigua caldria afegir aquelles que esmentem en altres llocs relacionades amb alguna font o amb algun tipus de receptacle que conté aigua.

l'aigua circule molt lentament, a una velocitat imperceptible per a l'ull humà.¹⁴ I l'aigua deu estar també darrere del nom de la *cova del Xorret* a Crevillent, un jaciment arqueològic.

Per la comparació de l'argila feta pols amb l'arena hi ha la *cova de l'Arena* (la Vall de Gallinera, Monòver i Muro).¹⁵ Moltes cavitats han estat tradicionalment visitades amb ciris, i fins i tot encara se'n troben en algunes coves, per això la *cova els Ciris* (la Romana). Per les formacions litogenètiques la *cova de les Pedres Boniques* (Gaianes). La *cova de la Sal* (el Pinós), una mina de sal, tan important dins l'economia tradicional (recordem que el mot *salari* prové del fet de pagar amb *sal*), amb grans galeries, actualment tancada per un enfonsament.

Hi ha cavitats que solen expulsar o engolir aire. Per això *cova de l'Aire* (Crevillent) i *avenc de l'Aire* (Monòver). Aquesta circulació d'aire en cavitats amb alguna part estreta és també l'origen del soroll que trobem en la *cova del Ruido*, a escassos metres dels *pous del Ruido* (Crevillent). La primera conté una estreta galeria amb forta circulació d'aire. A més també hi ha la *coveta del Soroll* (Castell de Castells). A Cantàbria hi ha *La Coventosa*, de *cueva ventosa*, sense diftongació perquè és un mot proclític àton i amb haplogia. La presència de corrents d'aire sol indicar una gran cavitat i en les topografies se solen indicar els llocs d'on surt aire, que podrien ser continuacions de la cavitat. Hi ha molts espeleòlegs que busquen cavitats a l'hivern perquè llancen corrents de vapor blanc que permet localitzar-les ràpidament. A Fortuna i a Alhama de Murcia, per exemple, hi ha dues cavitats de nom *Sima del Vapor*. A més, en moltes grans cavitats ens podem orientar seguint els corrents d'aire.

Moltes cavitats contenen jaciments arqueològics importants, ja que les coves eren l'habitatge dels nostres avant-passats i sovint tombes on les restes descansaven després de la mort. Hi ha la famosa *cova de les Calaveres* (Benidoleig), turística, on es trobaren al segle XVIII restes humanes d'unes 12 persones. A mitjan segle XIX ja havia estat explorada, però arqueològicament sols va ser explorada durant el segle XX per l'abat Breuil, que hi recollí fulletes, resquills, fulles retocades,

14. A la *Cocklebiddy Cave*, Austràlia, l'aigua circula a una velocitat de tan sols uns pocs centímetres cada any (Courbon 1989, p. 330).

15. Algunes sales s'anomenen del *desert* per l'abundància de pols que sembla arena.

burins, etc., de sílex i assenyalà la possible existència de dos nivells arqueològics, del paleolític mitjà i del paleolític superior, sense determinar el període (Mas 1973, s. v. *Calaveres, cova de les*). La *cova de les Cassoletes* (l'Orxa) deu tenir algun jaciment arqueològic amb restes de ceràmica, si no fa referència a la presència de petits embassaments naturals amb aigua. La *cova la Cendra o de les Cendres* (Teulada) deu ser una d'aquelles cavitats on hi ha cendra mesclada amb la terra i el sostre fumat. Hi ha molts abrics amb pintures rupestres on la gent veu lletres, per això *cova de les Lletres* (Tàrbena). La *cova de l'Or* (Beniarrés) és un altre jaciment arqueològic. La *cova dels Ossos* (Crevillent i Monòver), cavitats amb al presència d'ossos no humans.

A Sant Vicent del Raspeig hi ha l'*avenc del CO₂*, ja que en la primera exploració hi hagué dificultat per a respirar, possiblement per la presència del gas CO₂. A Monòver *cova del Sabó*, i a Crevillent i a Castell de Castells *cova de la Pólvora*, encara que desconeixem l'origen d'aquests noms. Finalment, a Ibi i el Pinós, *cova de la Moneda*, possiblement per alguna troballa.

<i>avenc de l'Aire</i> (Monòver)	<i>cova de les Pedres Boniques</i> (Gaianes)
<i>avenc del CO₂</i> (Sant Vicent del R.)	<i>cova de s'Aigua</i> (Tàrbena)
<i>cova de l'Aigua</i> (Benidorm, Dènia, la Vall de Gallinera, Petrer, Xaló)	<i>cova del Ruido</i> (Crevillent)
<i>cova de l'Aigua Dolça</i> (Dènia)	<i>cova del Sabó</i> (Monòver)
<i>cova de l'Aiguadolç</i> (Dènia)	<i>cova del Sucre</i> (Tabarca)
<i>cova de l'Aire</i> (Crevillent)	<i>cova del Tabac</i> (Bolulla)
<i>cova de l'Arena</i> (la Vall de Gallinera, Monòver, Muro)	<i>cova del Xorret</i> (Crevillent)
<i>cova de l'Or</i> (Beniarrés)	<i>cova dels Ossos</i> (Crevillent, Monòver)
<i>cova de la Gota</i> (Santa Pola)	<i>cova els Ciris</i> (la Romana)
<i>cova de la Moneda</i> (el Pinós, Ibi)	<i>cova la Cendra o de les Cendres</i> (Teulada)
<i>cova de la Pólvora</i> (Agres, Castell de Castells, Crevillent, Petrer)	<i>coves de l'Arena</i> (Fageca)
<i>cova de la Sal</i> (el Pinós)	<i>coves de l'Areneta</i> (Ibi)
<i>cova de les Calaveres</i> (Benidoleig)	<i>coveta del Soroll</i> (Castell de Castells)
<i>cova de les Cassoletes</i> (l'Orxa)	<i>forat de l'Aire</i> (la Nucua)
<i>cova de les Lletres</i> (Tàrbena)	<i>pous del Ruido</i> (Crevillent)

ACTIVITATS

Per la relació amb alguna activitat realitzada en la cavitat, hi ha *cova del Bol i Bolig* (Benidorm o l'Alfàs, nom ja documentat el 1673, que recorda les arts de pesca tradicionals, Martines 1997, 43) i *cova del Contraban* (Tabarca). A més hem recollit el nom *avenc de l'Arsenal* (Beneixama), on en les primeres exploracions als anys 60 trobaren armes i municions de la Guerra Civil.

A Xàbia hi ha la *cova Tallada*, ja que la cavitat, vora el mar, presenta un sector artificial d'on es va extraure pedra utilitzada en la construcció de diversos edificis de la localitat, entre ells l'església fortalesa (Cebrián 1991, 275-276).

<i>avenc de l'Arsenal</i> (Beneixama)	<i>cova del Contraban</i> (Tabarca)
<i>cova del Bol i Bolig</i> (Benidorm o l'Alfàs)	<i>cova Tallada</i> (Xàbia)

HAGIOTOPÒNIMS

Quant a l'hagiotoponímia, molt relacionada, com ja hem dit, amb la influència que la religió catòlica ha tingut en la nostra societat, tenim:

<i>avenc de Sant Blai</i> (Xàbia)	<i>cova de Sant Jordi</i> (Alcoi)
<i>avenc de Sant Gaietà</i> (Crevillent)	<i>cova de Sant Miquel</i> (Ibi)
<i>avenc de Sant Joan</i> (Pego)	<i>cova de Santa Maira</i> (Castell de Castells)
<i>avenc de Sant Josep de Biscoi</i> (Ibi)	<i>cova de Santa Maria I i II</i> (Ibi)
<i>avenc de Sant Jordi</i> (Alcoi)	<i>cova de Santa Quitèria</i> (Onil)
<i>avenc de Sant Vicent</i> (Xàbia)	<i>coves de Sant Antoni</i> (la Romana)
<i>avencs de Sant Juri I, II, III i IV</i> (Crevillent)	<i>coves de Sant Francesc</i> (Balones)
<i>cova de Sant Cristòfol</i> (Alcoi i Cocentaina)	<i>coveta de Sant Martí</i> (Agost)
<i>cova de Sant Joan</i> (Pego)	

TRES TOPÒNIMS INTERRELACIONATS

A la Vall d'Ebo hi ha tres avencs que reben els noms per la comparació mútua de les entrades, els avencs *Estret*, *Mig* i *Ample*. Un avenc no es diria *Estret* amb una boca de 12 metres de diàmetre si no fora per comparació amb un altre avenc, l'Ample, amb dues boques, la major de 20 metres de diàmetre. El tercer avenc, el Mig, té una boca de similar a l'Estret, però l'envolta una mena d'embut (ús metafòric del terme *embut*, més entenedor que el mot tècnic *dolina*, també metafòric per comparació de les depressions càrstiques per la dissolució de la superfície calcària, allà on s'uneixen dues fractures, amb les depressions entre muntanyes, on el mot prototípic sol ser *vall*, que en les llengües eslaves rep el nom de *dolina*: polonès i txec *dolina*, rus *Долина*) que fa que sembla una entrada més ampla que l'anterior.

SIGLES

Finalment parlem dels topònims en sèrie, que apareixen per la presència massiva de cavitats en una àrea reduïda, i que darrerament s'està convertint en un costum en els inventaris espeleològics. En alguns casos, si hi ha poques cavitats prop d'algun referent concret, tenim topònims com els *avencs de Sant Juri I, II i III* (Crevillent) o els *avencs 1 i 2 de la Paret Sud del Montgó* (Xàbia). Però de vegades els noms de moltes cavitats són vertaderes etiquetes: lletra més número, on la lletra és abreviatura d'un altre topònim —relació metonímica— i el número indica un ordre.

L'exemple més antic que coneixem a l'àrea estudiada és una sèrie de cavitats a Tàrbena, on hi ha una petita lloma amb nombrosos avencs que reben el nom A (del mot *Avenc* o d'*ombria dels Avencs*) més un número, per això trobem *A-1*, *A-2*, etc., i en el cas del núm. 4, amb vuit boques, hi ha *A-4-a*, *A-4-b*, etc.

Hi ha el discutit costum de pintar el nom de la cavitat en la boca, que és el mateix que ocorre quan viatgem i veiem el nom de poblacions, rius, ports, etc. Sovint les pintades es troben en un color rogenc i amb lletres grans. Es recomana que siguin sigles o topònims tradicionals, que es faça amb pintura verda i lletres petites, per tal de camuflar el nom entre el possible verd de la vegetació. També hi ha algunes cavitats amb una petita placa metàl·lica amb el nom i sovint una altra

informació (exploradors, dimensions, etc.), com a l'*avenc del Soldat* de Monòver.

Aquesta forma de denominar les cavitats s'ha estès a zones més àmplies, com tot un terme municipal. A Crevillent les cavitats es troben numerades amb la C de Crevillent: *C.1*, *C.2*, *C.3*, etc., fins a un total que ultrapassa els quaranta, alguns també amb el nom tradicional, com el *C.30* o *avenc de la Foia* o la *C.41* o *cova de l'Aire*.

Aquest tipus de pràctica es difondrà cada vegada més per la informatització de la societat. L'interès per catalogar tendeix a buscar aquest tipus d'etiquetes breus i de fàcil ordenació en bases de dades. Ací tenim els topònims que arribem a un grau d'arbitrarietat absoluta (Turull 1994, 90-92), tot i que els exemples que citem encara mantenen una certa relació —d'abreviatura— amb el lloc, no com en altres zones, on es bategen amb sèries formades per una lletra grega i un número.

Hem recollit aquests topònims, tot i que segur que a hores d'ara n'hi deu haver molts més inventariats per altres grups espeleològics.

Beneixama, La Solana	<i>S.1</i> a <i>S.6</i> .
Benimantell i Guadalest, serra de la Xortà (interpretada com l'Aixortà)	<i>I'A.1</i> a <i>I'A.20</i> .
Calp, serra d'Oltà	<i>Oltà SE01</i> a <i>Oltà SE15</i> .
Confrides, morro de la Foia Ampla	<i>C.1</i> a <i>C.9</i>
Confrides	<i>AR-S-B1 Avenc</i> a <i>AR-S-B17 Avenc</i> i <i>AR-C-18 Cova</i>
Confrides	<i>Avenc de la FA - 1 -</i> a <i>Avenc de la FA - 10 -</i> .
Crevillent	<i>Bufador B101</i> a <i>Bufador B109</i> .
Crevillent	<i>C.1</i> a <i>C.52</i> .
El Fondó de les Neus	<i>HN.1</i> i <i>HN.2</i> . (la castellanització arriba a les sigles)
La Vall d'Ebo	<i>PC.1</i> a <i>PC.7</i>
Monòver, serra del Reclot	<i>R.1</i> a <i>R.11</i> .
Mutxamel	<i>S/M/1</i> a <i>S/M/8</i> .
Tàrbena, penya Medoc	<i>Avenc de sa P.M. 1</i> a <i>Avenc de sa P.M. XXXIV</i> .

També, per a les cavitats de la penya Martí (Beniardà), el Catàleg de Cavitats d'Alacant utilitza una complexa combinació de sigles i boques numerades.

ESTADÍSTIQUES

Tot i que no són estadístiques totalment exactes, perquè hi ha topònims que hem col·locat en dos apartats (com ara *font de la cova Ibanyes* de Banyeres, en topònims relacionats amb alguna persona i en «topònim + cavitat»), i perquè els topònims estudiats no són ni de bon tros tots els que es podrien afegir, sí que volem fer alguns percentatges. Hem vist 942 topònims, 28 metàfores i 914 metonímies. Aquestes es divideixen en:

Camp	Nombre	Percentatge
Cavitat + topònim	211	23,085
Sigles	201	21,991
Relació amb alguna persona	201	21,991
Zootopònims	92	10,066
Topònim + cavitat	64	7,002
Fitotopònims	46	5,032
Materials	41	4,485
Colors	29	3,172
Hagiotopònims	22	2,407
Activitats	4	0,437
Tres topònims interrelacionats	3	0,328

I quant al nombre total de topònims presentats, les metàfores representen el 2,972% i les metonímies el 97,027%.

CONCLUSIONS

Si comparem la quantitat de topònims presentats, la metàfora es troba poc representada respecte a la metonímia, que enllaça molt més amb llegendes, mites, creences, tradicions, etc. El mecanisme fonamental per a la creació de topònims càrstics és la metonímia, on destaquen els relacionats amb un altre topònim on se situa la cavitat, les sigles i el nom de persones relacionades amb la cavitat.

No obstant això, queda per estudiar un altre camp, pràcticament sense tocar, el de la toponímia interna de les

cavitats, on sí que podríem trobar nombrosíssimes metàfores. A més del que hem dit més amunt sobre *balcó*, *galeria*, *pou*, etc., podríem esmentar exemples com la *sala de l'Arpó* (cova del Somo, Castell de Castells), *el Confessionari* (cova Polida, Benimantell), *el Bou* (cova Juliana d'Alcoi i la cova de la Sarsa, Bocairent), i més lluny *the Elbow* (Arctomys Cave, Canadà), *el Tobogán* (Cueva del Puerto, Calasparra) i *les Toboggans* (Gouffre de la Consolation, França), etc.

BIBLIOGRAFIA

- ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2015): *Criteris per a la fixació de la toponímia valenciana*, València (actualització digital: juny del 2022, d'on citem, https://www.avl.gva.es/documentos/31987/58581/MANUALS_03.pdf).
- AKHMADFARIDOVNA, Lutfullina Alfiya (2022): «Principles of classification of toponymic names», *Conferencea*, June 5th, 323-326, Berlin.
- ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de Borja (1930-62): *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vols., Palma de Mallorca.
- BALLESTER ARTIGUES, Teresa (1991): «La repressió de la guerra civil i la postguerra a Dènia», *Aguaites*, 6, pp. 63-85 (<https://raco.cat/index.php/Aguaites/article/view/65991/83892>).
- BENVENISTE, Émile (1954): «Problèmes sémantiques de la reconstruction», *Word*, X, pp. 251-264.
- BRU I SANSANO, Jaume (2008): «Algunes particularitats de la toponímia rural d'Elx», *Actes de la II Jornada d'Onomàstica, Oriola 2007*, pp. 21-25.
- CASTAÑEDA CASTRO, Alejandro (1997): «Lenguaje y cognición. La propuesta de la lingüística cognitiva», J. de Dios Luque i A. Pamiés Bertrán, eds., *Panorama de la lingüística actual*, Granada, pp. 67- 97.
- CEBRIÁN, Rafael (1991): *Montañas valencianas*, IV, València.
- CIFUENTES HONRUBIA, José Luis (1994): *Gramática cognitiva. Fundamentos críticos*, Madrid: Eudema.
- COLOMINA I CASTANYER, Jordi (1991): «Toponímia costanera valenciana de 1673», *Actes del Catorzè Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica (Segon d'Onomàstica Valenciana)*, II, Alacant, pp. 587-613.
- COROMINES, Joan (1972): *Tòpica hespèrica*, 2 volums, Madrid.
- (1980-1990): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 volums, Barcelona: Curial.
- (1989-1997): *Onomasticon Cataloniae*, 8 volums, Curial: Barcelona.
- COURBON, Paul; *et alii*, (1989): *Great Caves of the World*, St. Louis, EUA.
- ERNOUT, Alfred; MEILLET, Antoine (1967): *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, París.

- FEDERACIÓ D'ESPELEOLOGIA DE LA COMUNITAT VALENCIANA (sense data): *Cavidades reguladas*, <https://espeleocv.org.es/cavidades-reguladas/> (15 de novembre de 2022).
- FERNÁNDEZ, Josep; et alii (1980): *Catálogo espeleológico del País Valenciano*, I, València.
- GARAY, Policarpo (1990): «Simas de hundimiento en el diapiro de Pinoso», *L'Avenç*, 1, València, pàgines finals (pàgines sense numeració).
- GIVÓN, Thomas (1986): «Prototypes: between Plato and Wittgenstein», Colette Grinevald Craig, editora, *Noun classes and categorization*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 77-102.
- HILFERTY, Joseph (1995): «Metonímia i metàfora des d'una perspectiva cognitiva», *Caplletra*, 18, IIVF, València, pp. 31-44.
- IVARS CERVERA, Joan (1995): *Els noms de lloc i de persona de Dénia*, Dénia: Inst. d'Estudis Comarcals de la Marina Alta - Inst. de Cultura Gil Albert - Ajuntament de Dénia.
- LAKOFF, George (1987): *Women, fire and dangerous things. What categories reveal about the mind*, Chicago: University of Chicago Press.
- LAKOFF, George; JOHNSON, Mark (1980): *Metaphors we live by*, Chicago: University of Chicago Press [trad. cast. *Metàforas de la vida cotidiana*, Madrid, 1991].
- LANGACKER, Ronald Wayne (1987): *Foundations of Cognitive Grammar*, I, Theoretical Prerequisites, Standford: Standford University Press.
- (1991): *Foundations of Cognitive Grammar*, II, Descriptive Application, Standford: Standford University Press.
- LÁZARO CARRETER, Fernando (1968³): *Diccionario de términos filológicos*, Madrid.
- MACCORMAC, Earl Ronald (1985): *A Cognitive Theory of Metaphor*, Cambridge-Massachusetts-London: The MIT Press, (2a. reimpressió de 1988).
- MARTINES, Josep (1997): «Els nostres noms de lloc», *Revista de festes*, l'Alfàs del Pi, pp. 42-44.
- MAS, Manuel - direcció (1973): *Gran enciclopedia de la región valenciana*, València.
- MIÑARRO, Josep Manuel (1984), «Topònims espeleològics catalans», *EspeleoSie*, núm. 27, Barcelona, pp. 11-16 (https://espeleodijous.cat/biblioteca/Espeleosie_27_1984.pdf).
- MIRET, Francesc (1997): «Toponímia espeleològica. Recull dels noms genèrics de cavitats a Catalunya», *Cavernes*, núm. 24, Badalona, pp. 95-112 (<https://en.calameo.com/read/0010016652fedbae783f9>).
- MONTES, Ricardo (1990): «Las Cuevas. Usos y mitos en la región de Murcia», *Caliza*, núm. 1, Múrcia, pp. 32-33.
- NAVARRO GARCIA, Maria Jesús (2008): «Toponímia als dos aiguavessants de la serra de Crevillent», *Actes de la II Jornada d'Onomàstica, Oriola 2007*, pp. 131-143.
- PLÁ, Rafael (sense data): «Lloma Badá» (*sic*), *Catálogo de cavidades de la provincia de Alicante*, <https://cuevasalicante.espeleocv.org.es/pdf/Lloma-bada-588.pdf>.
- PUCH, Carlos (1987): *Atlas de las grandes cavidades españolas*, núm. 12 de la revista *Exploracions*, Barcelona.
- ROMÁN DEL CERRO, Juan Luis; EPALZA, Mikel de (1983): *Toponimia mayor y menor de la provincia de Alicante. Listado por municipios*, Alacant: Caixa d'Estalvis Provincial.
- SADOCK, Jerrold M. (1982): «Figurative Speech and Linguistics», Andrew Ortony, editor, *Metaphor and Thought*, 3a. reimpressió, pp. 46-63.
- SERRANO, Patricia; ÁLVAREZ, José (2008): «Estudio de los valores naturales del lugar de interés comunitario cova Joliana (Alcoy-Alicante) y su posible afección por la ejecución del trazado de la variante del barranco de la Batalla», Grupo Speos del Centre Excursionista d'Alcoi, *Espeleo. 1er Congrès Valencià d'Espeleologia. Alcoi 29, 30 d'abril i 1 de maig de 2006 Actas*, pp. 223-240.
- SEARLE, John Rogers (1982): «Metaphor», Andrew Ortony, editor, *Metaphor and Thought*, 3a. reimpressió, pp. 92-123.
- TAYLOR, John Robert (1991): *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*, Oxford: Clarendon Press.
- TOVAR, Antonio (1949): *Antiguo eslavo*, Madrid: CSIC.
- TRAPERO, Maximiliano (1995): *Para una teoría lingüística de la toponimia (estudios de toponimia canaria)*, Universidad de Las Palmas de Gran Canaria.
- TURULL, Albert (1994): «La formació dels topònims», Ramon Amigó i altres, *Introducció a l'onomàstica. Toponímia i antroponímia catalana i general*, Lleida, pp. 73-94.
- ULLMANN, Stephen (1962): *Semantics: an Introduction to the Science of Meaning*, Oxford: Blackwell [trad. cast., *Semántica. Introducción a la ciencia del significado*, Aguilar, Madrid, 1967²].
- VICTÒRIA, Josep Maria (1981): «Primer assaig d'un glossari català d'hidrogeologia del carst», *EspeleoSie*, núm. 25, Barcelona, pp. 2-15 (https://espeleodijous.cat/biblioteca/Espeleosie_25_1981.pdf).
- VIQUIPÈDIA (sense data): «Petrer», <https://ca.wikipedia.org/wiki/Petrer#/map/0> (15 de novembre de 2022).

CONTRIBUCIÓ DEL CENTRE EXCURSIONISTA D'ALCOI A LA DIVULGACIÓ DE TOPÒNIMS VALENCIANS

Vicent Cabanes

Agraïments: Miquel Lucas,
Vicent Gras, Emili Casanova

En una de les prestatgeries de la Secretaria del CEA hi ha un arxivador que porta escrit al capdavall del lloc «Varios. Libretas de Topografía i Montañismo. C. Cumbres». L'arxivador conté els quadernets següents:

- Cinc quadernets que porten per títol «Sección Topografía», on s'esmenten tant les intencions, deliberacions i acords de les reunions de la dita Secció com els detalls de la preparació i la realització dels itineraris i les marxades durant un període que inclou deu anys, del 4 de gener del 1953 al 31 de març del 1963.
- Cinc quadernets denominats «Concurso de Cumbres», que fan constar les ascensions a diversos cims per part dels components de la Secció durant huit anys, del 14 de gener del 1951 al 18 de maig del 1959, i un fullet espars: «Bases del Concurso de las 20 Cumbres de 1961», que informa de les bases i els diversos cims.¹
- Un quadern intítulat «Secretaria de Excursiones. Datos de Excursiones Realizadas por el Centro Excursionista de Alcoi», on es relacionen les excursions que el CEA portà a terme des de l'any 1957 fins al 1964.

- Un quadern que porta la inscripció «Sección de Topografía. Relación del material existente en la sección», que incorpora el registre «40 Itinerarios planimetricos», a més d'indicar els diversos materials de què disposa el centre.

Entre les moltes particularitats que s'hi poden trobar en destaquen de dos tipus, les referents a l'organització interna de la Secció i les toponímiques.

Pel que fa al primer grup, és ben significatiu l'apèndix trobat en el quadernet «Sección Topografía (archivo) 1953-1954-1955-1956», anomenat Memoria 1952, on es manifesten les intencions de la Secció:

Corria el mes de octubre del presente año de 1952 y durante una excursión realizada a uno de los más bellos parajes alcoyanos, tres montañeros, Ffran^{co} Vilaplana, Ffran^{co} Balaguer y Juan Jordá durante un descanso en el camino, sentian de pronto la necesidad de conocer y grabar el terreno que se visitaba, de saber siempre y en todas las ocasiones donde y por donde se tenía que marchar y la manera de hacerlo.

Después de algunos comentarios vimos muy claramente que todo esto podíamos lograrlo por medio de la Topografía y la Cartografía, y a partir de aquel

1. Posteriorment, a causa de la complexitat, el concurs es va reduir a 13 cims.

dia, fué preocupación primordial de todos el adquirir de quien fuese y como fuese los conocimientos más elementales sobre esta ciencia.

Hoy podemos decir con orgullo que sabemos orientarnos ya sobre el mapa o sobre el terreno, podemos además sacar itinerarios que ponemos a disposición del C.E.A. y como es natural al servicio de todos los montañeros [...].

Així, per al CEA les marxés d'orientació en muntanya esdevenen una peça clau, contrastant però amb els objectius d'altres centres:

En el dia de hoy (25-03-1961) y en el local social y a las 19'30h. Por el vocal de la sección se dió la explicación sobre las marchas por coordenadas: [...] la modalidad de marcha de Orientación en montaña es de interes para nuestra sección tanto por lo que tiene de militar (especialmente para los que aun no han ingresado en el ejercito) como para poder asistir a las marchas que organiza el centro de Valencia, y demostrarle que a pesar de su poco interes en contribuir a que la Orientación se extienda por toda la region esta sección con solo la ayuda de su interes y voluntad, demostrará que el montañismo esta en las montañas y no en un inútil papeleo y metido entre cuatro paredes de una Capital. [...].

A més, des de ben antuvi, tot i que per la tendència valencianista del centre² les seues activitats internes —reunions i actes— foren supervisades per inspeccions policials o mitjançant la intrusió al Centre de membres afins al règim, la seua preocupació democràtica va ser remarcable. Així, en una entrada del quadernet corresponent a la «Seccion Topografica» de l'any 1954 es llig:

Renovación de Nuevos cargos por votación: fuente de Samperium (Algars).

2. De vegades, motiu de disputes i sancions cap a alguns dels membres del CEA. També, com ens recorda V. Gras, les xarrades o conferències eren controlades, anul·lades i/o finalment autoritzades per les autoritats franquistes. Per dues vegades van cancel·lar una conferència de Joan Fuster al CEA, a la tercera petició, però, la van permetre.

D'altra banda, a partir de l'any 1960, ja s'hi documenta la intenció de restituir els noms originals als topònims valencians i d'ampliar-ne el conjunt:

Tiponimia: [...] Siendo asi que el Sr. Dn. Fernando Reig, socio de nuestro Centro Residente en Madrid, ingeniero Hidraulico y gran valencianista desearia que rectificaramos la Tiponimia de los planos que al traducir del valenciano al castellano han desnaturalizado el verdadero sentido de la palabra,³ y al mismo tiempo creyendolo nosotros tambien conveniente siendo asi que deben de figurar los verdaderos nombres en valenciano se acordo hacer unes excursiones dentro del año con tal fin, y abarcando un radio de acción que nuestra situacion economica permita [...].

(1961) Tiponimia: [...] donde hablamos con el labrador Sr. Vicent y su mujer ambos de avanzada edad, en la cual nos dieron los nombres de fuentes y masias en su lengua vernacula [...] (V. Gras i Julio Alborch).

(1962) Tiponimia: Se realizaron algunas anotaciones por los alrededores de les «Casets de Mariola». Vicente Gras, F^{co} Gras, Julio Alborch.⁴

així com de l'ús del valencià en les reunions de la Secció Topogràfica i en alguns enunciats de les marxés:

(1962) Reunión de la Sección por principio de actividades: Fuente de la Salud, Fuente de Fontanelles [...] Antes de Empezar a tratar dichos asuntos se leyó por el vocal de la sección una carta en lengua vernacula del componente V. Gras a la que informava el porque no podia acudir a la dicha reunión [...].

(1962) Celebración de la «Marxa commemorativa del X Aniversari de la fundació de la Secció»: [...] Acto seguido tomo la palabra R. Sellés vocal de la Sección con estas palabras en lengua valenciana, lo mismo que las anteriores disercciones.

3. Com es pot comprovar en els topònims que registra l'apèndix documental.

4. Desgraciadament no es conserva cap anotació o llista dels topònims que es recolliren en estes recerques.

Tan sols unes paraules per agrair l'assistència de tots vosaltres a este acte, per la qual commemorarem el X Aniversari de la fundació de la Secció de Topografia. Diuen amb molta veritat, que no hi ha home sense home, vui dir amb aquestes paraules, que si nosaltres hem conseguit interesar l'Orientació dins de la nostra Societat, si nosaltres hem conseguit introduir l'Orientació per muntanya en molts Centres de la nostra província, no ha segut tan sols per la llavor realitzat per una sola persona ni tan poc per tota una secció, sinó per la llavor realitzat per totes aquelles persones que han participat en el actes que nosaltres hem organitzat i uns confeccionant els planols, altres cronometrant, altres ensenyant l'orientació etc. etc. y altres els mes sufrits, fen de control. Dic els mes sufrits perquè a pesar de les inclemències del temps, aquestes persones puc dir ben fort no ma'n abandonat mai un control contribuïu d'esta forma a la expansió del nostre ideal, que no es ni mes ni menys que la ensenyansa de l'orientació. A aquestes persones el millor agraiement que es puc demostrar, el millor homenatge que es puc fer es declarar públicament, que mai es podrem agrair el be que han fet en benefici de l'Orientació. Tan sols me queda per a dir que espere que el nou vocal de Topografia que entre encontre la mateixa ajuda com vosaltres me lau prestat a mi.[...].

Finalment, tot i que ja molt abans s'hi documenta, a partir del 1960 es fa més activa la col·laboració del CEA amb altres centres per a la realització de marxes:⁵

(1956) Entregar planos e itinerarios a los excursionistas de Bocaliente. Itinerario: Fte de Mariola, Fte. del Sapo, Bocaliente, Muro.

(1960) Levantar itinerario para la II Marcha Regional de Regularidad organizado per el Centro Excursionista Contestano

(1960) Celebración de la XI Marcha de Orientación por Montaña [...] participaron socios del C.E.A., montañeros del Centro Contestano mas dos montañeros del C.E. de Petrel [...].

(1961) Entregado al vocal de escursiones la situación de los buzones dels Plans y del Menejador para el concurso de cumbres provincial para los siguientes centros: C.E. Elche, C.E. Eldense, C.E. Contestano, C.E. Novelda, C.E. Petrel, C.E. Alicante, C.E. Crevillente.

(1961) Practicas de Orientación por montaña con montañeros del Centro Cocentina.

(1961) Celebración de la XII Marcha de Orientación por Montaña: [...] C.E. Alcoy; C.E. Alacant; C.E. Contestano; C.E. Fontinient [...].

(1962) Celebración de la XIV Marcha de Orientación por Montaña: [...] C.E.A.; C.E. Petrel; C.E. Contestano [...].

(1962) Celebración de la I Marcha infantil de Orientación: [...] C.E.A. i C.E. Contestano [...].

Els quadernets, però, no fan cap referència a la Secció de Cultura Valenciana del CEA, creada el 1961 a proposta de Vicent Gras a la directiva del CEA, sota la presidència de Francisco Vilaplana, per a la difusió de la llengua i cultura valencianes. Vicent Gras fou elegit el vocal de la Secció i Salvador Tomàs, des de València, col·laborava en les activitats culturals. Foren diverses les activitats que s'hi realitzaren: dos cursos de llengua per als socis del Centre, tot seguint la *Gramàtica valenciana* de Carles Salvador, un seguit de conferències a càrrec, entre altres, de Jordi Valor Serra, Joan Valls, Joan F. Mira, Alfons Cucó, Manuel Sanchis Guarner, Miquel Taradell, Martí Domínguez, Vicent Pasqual Pérez, Ferran Ponsell, Joan Renau, Ana Ripoll, Joan Fuster, Joan Sales, etc., a més de recitals de cançons, concursos literaris, exposicions, etc. Finalment, cal remarcar que des del 1964 el nou vocal de la Secció, Rafael Sellés, a poc a poc, va anar orientant les inquietuds de la Secció a l'àmbit escolar.

Respecte a l'apartat que correspon als topònims, cal indicar que en la majoria de les entrades dels quadernets hi

5. Segons ens fa saber V. Gras, la tasca primerenca del Centre Excursionista de València d'incorporar bústies als cims amb notes i salutacions per als excursionistes, fou motiu de satisfacció i d'imitació pel centre d'Alcoi.

ha consignats els topònims per on transcorren els recorreguts. I és per això que este apartat, que inclou a bastament topònims valencians, preferentment del terme d'Alcoi, és ben il·lustratiu de la contribució del CEA a la divulgació del nostre patrimoni toponímic. Amb tot, a causa de la tendència a espanyolitzar els topònims i pel desori gràfic de l'època, els topònims hi poden presentar diverses solucions gràfiques (en negreta, el normatiu; la resta, les variants) com són:

Basiets. *Basís.*

Portells. *Portin.*

Eixarc. *Char, el Char, la Char, la Charc, la Xar, Casa Eixà, F^{te} Eixà, el Eixar, masia del Eixar, Xarc, La Xarc.*

La Safor. *Azafor, La Zafor, Safor, La Safor.*

Maigmó. *Magmó, Maimó, Maigmó.*

Barranc de l'Escorpèn. *Escuripenes, Escurripèndia.*

Barranc del Cint. *Zinc, Sing, Sinc, Cinc, 5.*

Montcabrer. *Moncabrer, Mon Cabrer, Mont.Cabrer, Mont-Cabrer, Montcabrer.*

Penyagolosa. *Peña Golosa, Peñagolosa.*

Pous Clars. *Pous-Clars, Pous Clars.*

Puig Campana. *Puch Campana, Puig-Campana, Puig Campana.*

Penya de Mijorn. *Peña Michor, Michorn, Mijorn.*

Cova Juliana. *Cueva Chuliana, cova Juliana.*

Menejador. *Menechador, Menejador.*

Font Roja. *Font Rocha, Font-Rocha, Font Roja.*

Pel que fa al *barranc del Cint*,⁶ és convenient recordar com la documentació històrica ens ha permès esbrinar la grafia original, durant un temps malmesa, entre altres coses per la pèrdua de referència de qui va documentar el topònim a partir del segle XVIII, de segur els escrivans que en llengua castellana, després de la guerra de Successió (1707), es van encarregar de la documentació local. Tampoc no es pot deixar de considerar el trasbals provocat entre la població autòctona pel procés de substitució lingüística que en eixos moments s'engega a escala de país i que, a hores d'ara, encara perdura.

6. Vicent Cabanes i Joaquim Amorós: *Revista de Festes de Moros i Cristians, Alcoi*, 2010, pp. 125-127.

Així, tot i que la forma etimològica *Cint* sempre és present en la documentació des del segle XIV fins al segle XVII, a partir del segle XVIII la documentació presenta l'entrada de la deformació *Cinc* que esdevingué general en la documentació del segle XIX i part del XX.

Segle XIV:

[...] *en lo barranch del cint* [...] (AMA, CJ, GD: 1356-09-13, foli 328)

Segle XV:

[...] *de la partida del cint* [...] (AMA, LCO: 1426-05-22, foli 118)

Segle XVI:

[...] *del barranch del sint* [...] (AMA, CJ, MV: 1585-01-03, foli 331 i ss.)

Segle XVII:

[...] *partida de la ombria del barranch del Cint* [...] (AMA, LPA: 1669, foli 29)

[...] *ab camí del barranch del Sint* [...] (AMA, LPA: 1669, foli 365)

Segle XVIII:

[...] *del Barranco del cinch* [...] (AMA, LTA (I): 1750, foli 5v, núm. 55)

[...] *al barranco del Cint* [...] (AMA, LTA (I): 1755, foli 31, núm. 439)

[...] *al barranco del Cint* [...] (AMA, LTA (I): 1756, foli 32, núm. 458)

[...] *Barranco del Sint* [...] (AMA, LTA (I): 1763, foli 52, núm. 846)

[...] *barranco del Sint* [...] (AMA, LTA (I): 1788, foli 175, núm. 2001)

[...] *barranco del Cinc* [...] (AMA, LTA (I): 1790, foli 188v, núm. 2168)

[...] *barranco del Cinc* [...] (Cavanilles: 1797, vol. II, p. 196)

Tot i això, Juan Faus Cardona («El barranch del Sint», *Ciudad*, 04-09-1970) fa esment del comentari de Camil Visedo Moltó de l'any 1950 quan deia que sempre havia sentit com pastors i llauradors ancians de Mariola anomenaven [sint] el nostre barranc. També, Rogelio Sanchis en 1970 aportà la documentació de l'Arxiu Municipal d'Alcoi i va relacionar el seu significat amb la configuració geològica del terreny. Posteriorment, Joan Coromines amb els seus estudis etimològics dels topònims no solament en corroborà la grafia sinó que també n'aclarí l'origen. Així, segons Coromines, el mot *cint* a més de significar 'cinyell', 'cinturó', era també el participi passat de CINGERE, 'cenyir', *cenyit*, però no en el sentit de 'un clos, un tancat', sinó en el de 'roca impassable, cenyida de precipici', formació paral·lela a la de *cingle* < CINCULUM. També, segons Coromines, n'hi degué haver un duplicat mossàrab en terra valenciana amb el mateix sentit, en forma *cinto*, que a la Ribera Alta s'utilitza genèricament per a denominar diversos cingles i un barranc. A més, potser és significatiu que trobem la forma substantivada, *cint*, com a topònim, en l'acta de consagració de la Seu d'Urgell de 839 en la forma llatinitzada *illo Cincto* per denominar el llogaret el Cint (Berguedà).⁷ Per tant, sembla versemblant considerar que el relleu d'este barranc que tanca la vall, de la qual se n'ix per un estret flanquejat per cingles, siga l'origen de la seua denominació.

D'esta manera, gràcies al professor de la Universitat de València, Emili Casanova, estos estudis foren arreplegats per Ximo Victoriano, del Gabinet de Normalització Lingüística de l'Ajuntament d'Alcoi, els quals ajudaren a fixar la grafia del topònim en el *Mapa toponímic del terme municipal d'Alcoi*. Recentment, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua l'ha incorporat al *Corpus toponímic valencià*.

Per això, per aclarir les diverses alternatives gràfiques que, en alguns casos, pot presentar un topònim, cal encoratjar que la recerca de la documentació històrica abraça un període suficientment ampli i contrastat perquè siga capaç d'establir un resultat fiable.

D'altra banda, tot seguint amb les formes que presenten els topònims dels quadernets de la Secció Topogràfica, s'hi

alterna, entre altres coses, l'ús de l'article davant del topònim, així com l'ús del genèric:

La Blasca / Blasca
Els Canalons / Canalons
La Murta / Murta
Els Plans / Plans
La Serreta / Serreta
Fontanelles / la fuente de Fontanelles
San Chuchim / mas San Chuchim
El Chiner / el mas Chiner
San Antonio / la Ermita de San Antonio

Per últim, un capítol a part és la consideració de la creació de topònims per part dels membres del centre. Als quadernets en són minsos els exemples:

- (1959): «*Prácticas de Topografía: Canteras, {Rincon de la Piedra}*».
- (1961): «*Prácticas de Orientación: F^{te} "Jusapa", {[...] como no encontramos quien nos dijera el nombre de la Fuente le pusimos el nombre de "Jusapa" en honor de Pepita por ser la unica mujer de la expedición [...]}*».
- (1964): «*Sima Sorpresa, Masia del Pla*».
- «*La cova de l'Or*» a Beniarrés. Segons ens fa saber V. Gras, la cova, amb una entrada estreta i dificultosa, va ser denominada així festivament per ell a causa de la troballa d'un rellotge, que resultà ser el que ell havia perdut durant la baixada.

APÈNDIX DOCUMENTAL

En l'arxivador «Varios. Libretas de Topografía i Montañismo. C. Cumbres», es troben els quadernets següents:

QUADERNETS «SECCIÓN TOPOGRAFIA»

Hi ha cinc quadernets de la «Sección Topografía» que agrupen les activitats de deu anys, del 4 de gener del 1953 al 31 de març del 1963. Generalment, en tots els quadernets el full de la part esquerra consigna les característiques del recorregut com són la data, l'objectiu, l'itinerari, l'eixida, l'arribada i, a vegades, els assistents, els càrrecs, etc. En el full de la part dreta, hi ha un informe de control de l'excursió («Parte de Control») que explica detalladament l'itinerari efectuat. En

7. J. Coromines: *Onomasticon Cataloniae*, vol. 3, p. 374, 35b.

general, els itineraris comencen i acaben a Alcoi. Preferentment, s'han transcrit les entrades que incorporen topònims com són «Itinerarios» i «Marchas», tot i que no s'han descartat algunes referències sociològiques i/o sociolingüístiques.

Per mostrar el desori gràfic, morfològic i sintàctic de l'època, els fragments de redacció que s'hi presenten, els genèrics i la toponímia menor i major, s'han transcrit tal com apareixen en els quadernets (parèntesis, cometes, grafies, etc.), les nombroses variants i diversos afegits del «Parte de Control» s'hi indiquen amb les claus { }, amb tot, quan ha calgut, alguns topònims s'han accentuat. També, s'han utilitzat els claudàtors per tancar els punts suspensius que indiquen que en una transcripció o una citació s'omet un fragment. Finalment, s'ha emprat la cursiva en els fragments de redacció en castellà.

«SECCIÓN TOPOGRAFIA (ARCHIVO) 1953, 1954, 1955, 1956»

Amb el segell triangular de la Secció de Topografia.

1953

- *Itinerario*: Estación d'Agres, Agres, Portín, mas del albres, mas de en medio, Foya Ampla, mas de Vila-plana.
- *Levantamiento de plano y itinerario de cueva pre-historica en el «Barranco del Sinc»*.
- *Expedición a la cueva de la «Sarsa»*. *Itinerario*: Bocairente, cueva la «Sarsa», tejar del Sapo, fuente Mariola, casa Barrachina, casetas de Mariola, mas del Garrofero.
- *Designar itinerarios*: S. Jaime, Montcabrer, Char, Menechador y Serrella. *Marcha de orientación*: la ermita de Barchell, castillo, fuente de la glorieta del Salt.
- *Colocación de buzón y levantamiento de itinerario de Bocairente*: {ermita de S. Jaime,} Cumbre de S. Jaime, Fuente {fuente} de Mariola.
- *Puntuar en Montcabrer y levantar itinerario de Montcabrer - Alcoy por los Talecones*: a Montcabrer por la mina de yeso {estación de Cocentaina, mas de Llopis, vertice de Montcabrer, Parats, El Talecons}, Serelles.

- *Colocar buzón en el Capullo del aguila, y sacar itinerario hasta dicha cima y puntuar en el Char y hacer itinerario por Blay Chiner*: {Bañeres, Capullo del aguila, la Blasca, Bañeres, cumbre Char}, El Somo, {mas del} el Serrat, Blay Giner, {fuente Barchell}.

- *Puntuar en el Menechador y visitar la Sima Simarro*: {Fuente Roja, vertice del Menechador, la sima Simarro}, Fuente Roja.

- *Sacar itinerario y visita a la cima del «Puch»*: {venta de S. Jorge, cruce de la carretera de Benifallim, els Plans, cumbre del «Puch»}.

- *Empezar las clases elementales de Topografia y puntuar*: {la fuente de} Fontanelles, {la} Serreta, Ojo del moro.

- *Levantar itinerario y puntuar*: Benasau, {vertice, venta Petrosa}, Benilloba.

- *Excursión al «Cid»*. *Itinerario*: Muro, Villena, Elda, {la sierra} el «Cid», Novelda, Alicante.

- *Excursión a la «Aitana»*. *Itinerario*: Alcolecha, Vertice «Aitana», mas del Albre, Alcolecha, Benilloba.

- *Excursión a «Montcabrer»*: estación Cocentaina, mas de Llopis, {fuente «Pouet» de Montcabrer}, Vertice {vertice}, Talecons, Serelles.

- *Excursión a la Serreta*.

- *Itinerario*: Barranco del Zinc, Potro, sima Cremat, Cova {de} la Reina, {Mas de la} Mola, Serelles, {Campo de tiro Militar}, Chorrador.

1954

- *Renovación de Nuevos cargos por votación*: fuente {Fuente} de Samperium (Algars).

- *Sacar itinerario para la vi marcha de regularidad y puntuar*: Estación Gandia, Agres, Fuente {fuente} de la cascada, {els} Fontanerets, El Parral, Fuente {fuente} de Mariola, Casetas Mariola, Garrofero, Canteras, Sanatorio.

- *Repasar itinerario y puntuar*: Elda, el «Cid», Novelda, Alicante.

- *Sacar itinerario para la marcha de regularidad por la «Aitana»:* Ermita Seguró, {mas} San Chuchím, alto de la Aitana, vertice, simas {Cimas} de Partagats {Partagàs}, paso de la Rabosa, Fuente de Forata, Fuente del {el} Ventisquer, Más {más} del «Albre», Alcolecha.
 - *Levantat itinerario y puntuar (San Jaime):* Bocairente, San Jaime, Fuente Mariola, Barranco del Zinc.
 - *Levantat itinerario para la IV marcha nocturna de regularidad:* Tuneles de San Antonio, El Estepar, el Chiner {el más Chiner}, el Pla del Mich, el Pla de Dalt {els Plans}, Vertice «els Plans», {el} Rentonar, costera de la Mare de Deu, Regadiu.
 - *Levantat itinerario y puntuar:* Torremanzanas, {mas el Cuartiret}, Masia {«más» del} Cabezón, Vertice, Masia {«más» el} Cabezón, Jijona. [...] *En Cuartiret hay una cueva que se llama «Cova les estaques» (es grande però ninguna información).* [...].
 - *Levantat itinerario y puntuar (Peña Michor):* Jijona, {Villa Carmen, Crestellera}, Peña Michor.
 - *Maigmo (Tibi). Levantar itinerario y puntuar:* Venta de Tibi, {el «maigmonet»}, {el} «Maigmo».
 - *Benicadell. Levantar itinerario y puntuar:* Gayanes, Benicadell, Puerto de Albaida, {los Fontenares de Albaida}, {la} Cova Alta, Estación {estación} de Agres.
 - *Vuelta a la Marina. Levantar itinerario y puntuar:* Alcira, «Murta», {cueva de «Albarcers», masia la Murta}; Gandia: «Monduver» {el Monduver, cueva del Parpalló}; Dénia, «Mongó» {Montgó, Masia Chiner, «Els collons del Montgó»}; Benidorm, «Puig Campana», {masia, mas de Carreres, Polop de la Marina, Polop}; Callosa: «Bèrnia» {río Algar}.
 - *III Marcha de Orientación. Levantar itinerario:* Fuente Olivereta, Mas de Guerra, más de Roc, mas del Estepar.
 - *Repasar marcha de Orientación y hacer itinerario:* Fonteta Olivereta, más de Guerra, más de Roc, {la Ermita de} San Antonio.
 - *III Marcha infantil para 1955. Levantar itinerario:* Carretera Valencia, Porquera, más Gormach, más del Capenal, Talecón de abajo, Collao Sabata, Mas Nou, barranco del Zinc, Molí Chorrador.
 - *1a marcha de obstaculos. Levantar itinerario:* {Sere-lles, collao Sabata, los basis}, Basis, Caballo {caballo de} Bernat, Cova {cueva} «Trencat» {«trencat»}, Tallat {tallat} de Borràs, Peña Bañat, S. {San} Cristóbal de Cocentaina.
- 1955
- *Repasar itinerario para la tercera marcha infantil:* Gormach, {mas i fuente de} Capenal, Talec de Baix, Collao Sabata, Mas Nou, Barranco Zinc, Molí Chorrador.
 - *Repasar itinerario de la 1ª marcha de obstaculos:* Basis, Cavall {Caballo de} Bernat, Cova Trencat, Tallat de Borràs, Peña Bañat, S. Cristóbal (en Cocentaina).
 - *Entregar en el día de hoy a la secretaria de acampadas, de los itinerarios:* F^{te} de Mariola; Canalons; Foya ampla.
 - *Levantat itinerario para la IV marcha de Orientación:* Estación de Cocentaina, Mas {mas} de Domingo, {río de Penàguila}, mas de Fideli, molí Soteu {de Soteu}, la Voladora, {río Serpis}, {camino de} Penelles, {mas de Penelles, carretera de Benilloba}, Fontanelles, Más Serreta, Revolcat, Salud {F^{te} de la Salud, más de la Salud}, {el} Falcó.
 - *Nombramientos:* D. Rafael Sellés vocal, D. Rigoberto Romà secretario.
 - *IV Marcha de Orientación. Repasar itinerario:* Salud, Rebolcat, Penelles, «Moli Soteu», «Fideli», «Mas de Domingo», Cocentaina.
 - *IV Marcha de Orientación: desde las 5'45, a intervalos de 3 minutos 52 asistentes.*
 - *Levantat itinerario para la V marcha nocturna:* San Antonio, {el} «Marejador», Pla de Galers, Canalons {«Els Canalons»}.
 - *Levantat itinerario y puntuar. Itinerario:* {barranco del «Zinc», las Casetas de Mariola}, Fte {la Fuente} de Mariola, {ermita de Santa Bàrbara}, San Jaime, Bocairente, Alto de la Cruz, {Mas de la Derrota}.

- *Puntuar y ver nuevos itinerarios*: Molinar, «Ull del Moro», Serreta.
- *Seguir itinerario de la Marcha Nocturna y puntuar*: San Antonio, «Menejador» {Menejador}, «Canalons» {«Els Canalons»}. [...] *en la cumbre del Menejador no encontramos el buzón por lo que no pudimos puntuar [...]*.⁸
- *Puntuar y levantar itinerario. Plans - Corbó*: {Túneles de S. Antonio, Estepar, Chiner, Pla de Dalt, El Plans} Els Plans, {pozo del «zurdo», Carrasqueta, mas de San Ignacio, mas de Broza}, Corbó {mas de Corbó, Carretera de Ibi, túneles de San Antonio}.
- *Entregada a la Junta Directiva y para la memoria del primer semestre del presente año, una lista de las actividades de esta sección durante dicho periodo*.
- *Levantar itinerario par la VII Marcha de Regularidad*: fte. de Mariola, Mas del «Sapo» {Sapo} Bocairente, «Pous Clars» de Onteniente {«Els Pous Clars»}.
- *Repasar y completar itinerario de la VII Marcha de Regularidad*: Fte de Mariola, Mas del Sapo, Bocairente, {els} «Pous Clars» (Onteniente).
- *Reconocer el terreno para futuras marchas*: Onteniente, {«Els Pous Clars»} Alto de la Cruz, Bocairente, Fte. de Mariola.
- *Entregado en el día de hoy ha la sección de acampadas el itinerario de la Acampada de verano*: Alfafara, Fte del Racó, Fte de Mariola.
- *Itinerario Sección de Acampadas*: Alcoy, Fte. de Mariola.
- *Itinerarios entregados a la Sección de Acanpadas*: Alcoy, Capenal, Fte de Mariola, Canalons, Foya Ampla, Estepar; Alfafara, Font del Racó, Fte de Mariola.

1956

- *Entregar planos e itinerarios a los excursionistas de Bocairente. Itinerario*: Fte de Mariola, Fte. del Sapo, Bocairente, Muro.

8. Deixar constància de la pujada al cim.

- *Itinerario*: «Els Pouets», Foya Ampla, Estacion de Cocentaina.
- *Repasar itinerario*: Serelles, Pouets {els «Pouets», la fuente «dels Paraets»}, {la} Foya Ampla, Estación de Cocentaina.
- *Reconocer el terreno para efectuar excursions de Topografia*: Bco. del Sing, Bco. del Bou, Mas «dels Corcons», Altamira, El {el} Serrat, Sotarroni, Barchell.
- *Levantar itinerario para la II Marcha de Obstaculos*: Bco. del Sing, La Mola, Collado Sabata, Pla de les Vaques, Bco. del Carrascalet, Bco. del Bou, Bco. del Sing, Mas del Barranc, Horteta de San Cristobal.
- *Comprobar parte del itinerario de la II Marcha de Obstaculos*: Collado Sabata, Pla de les Vaques, Mas de Vilaplana, {Bco del Bou}, Fte del Mas del Barranc, Horteta de San Cristobal.
- *Itinerario*: Serreta, Fte. de la Salud.
- *Itinerario*: La Sarga, Els Pouets de Dalt {los «Pouets de Dalt»}.
- *Itinerario*: {Barranco del Sing, casetas de Mariola, mas de Barrachina} Barrachina, Masia del'abre {más del «Albre»}.
- *Entregados en el día de hoy a la Sección de Acampadas los siguientes itinerarios*: Capenal, Fuente Roja, Els Pouets de Dalt (La Sarga), «Pinaret» de Alfafara, Masia l'Arcà (Onil), «Les Set Piletas» (Cocentaina).
- *Levantar Itinerario para la VI Marcha Nocturna*: B^{co}. del Sing, B^{co}. del Bou, B^{co} des Gats, Tosal Redó, Altamira, Fte. Barchell, Canalons.

«SECCIÓN TOPOGRAFIA (ARXIVO) 1957-1958»

Amb el segell triangular de la Secció de Topografia.

1957

- *Probar la brújula de recinte adquisicion*: Fte. Salud, Masia de la Serreta, Cumbre, «Ull del Moro».
- *Realizar y comprobar itinerario para la excursion de Orientacion*: Fte de Mariola.

- *Realizar itinerario para la marcha Infantil*: Capenal, Masia de la Cova, Villa Milagros, S. Cristobal de Cocentaina, Estacion.
 - *Excursion teorica-practica de orientacion*: Fte de Mariola, Barrachina, Capellans, Fte. Del Barranc.
 - *Plano para la marcha de Regularidad*: Agres, Cava de la Foya Ampla, cava de san Miguel, Masia del Medio, F^{te} de Mariola, Barrachina, El Pla, Casetas de Mariola, Garrofero, Pedrera, Ermita San Cristobal, Horteta de San Cristobal, {sanatorio Mariola Asuncion}.
 - *Cronometrar V Marcha de Orientación*: {M.} Vilaplana, Corcons, Altamira, Serrat, Menente, {Masia del} Pi Vell, Castillo Barchell.
 - *Excursión Teórica - Práctica de Orientación por Montaña*: Casetas de Mariola, {Masia} Corcons, Pla, {masia de} Serafín, Capellans, F^{te} del Barranc.
 - *Teórica - práctica de Orientación por Montaña*: Molinar, Pinar de Asensi, Serreta, M. Serreta, Revolcat, F^{te} de la Salud.
 - *Excursión teorica - practica de Orientación*: Corcons, El Pla, Serafín, Capellans, Vilaplana, Nou, F^{te} del Barranc.
 - *Estudiar VI Marcha de Orientación*: Sanatorio, M. {mas de} Moya, M. {el} Puñal, {camino de} M. Bla Chiner, {M. de Barrachina, M. de Altamira, el Pla}, M. {els} Capellans, {M.} Vilaplana, {M.} Nou, F^{te} del Barranc.
- 1958
- *Excursión teòrica – practica de Orientación por montaña*: C^{tas} Mariola, {masia de} Barrachina, Capitó, Comellars, {los baradellos} Baradello Chelat, Merita, Horteta S. Cristobal.
 - *Excursión sobre charla de Orientacion*: F^{te} Salud, Serreta.
 - *Encontrar el Barranco de las Cuevas por Orientación*: {masia de Espi}, Racó S. Buenaventura, Pare Santet, Pare Sant, Safraner de abajo, Safraner de arriba {de Arriba}, Barranco, {els Canalons}.
 - *Cronometrar VI Marcha de Orientación*: Sanatorio, M. Moya, {Masia del} Puñal, {el} Pla Chiner, Barrachina, {Els} Capellans, Alto de la Cucaloma.
 - *Levantar plano de las «Ocho Piletas» para la Sección de acampadas*: Cocentaina, Uit Piletas, Peña Mallat, S. Cristobal, Cocentaina. {...} *De regreso lo hicimos con los de Onteniente que se encontraban en S. Cristobal en una excursión cultural y que galantemente nos hicieron subir en el autobús que viajaban ellos, siendo así que tenían que pasar por Alcoy para visitar las pinturas rupestres existentes frente a la Masia de la Cova en La Sarga [...]*.
 - *Excursión teorica practica de Orientación por montaña*: Casetas Mariola, {masia de} Corcons, El {el} Pla, Serafín, Foya Ampla, M. {Masia de} Llopis, S. Cristobal de Cocentaina.
 - *Excursión teorica practica de Orientación por montaña*: {F^{te} dels Parats, Serelles, camino «dels basiets»}, Foya Ampla, Serafín, Pla, Corcons, Casetas Mariola, {F^{te}} Font del Barranc.
 - *Celebración de la VI Marcha de Orientación por montaña*: Blay Chiner, Barrachina, Alto de la Cucaloma. *Equivocacion*: Masia {M.} Sargento y exeso de Horario; *equivocacion* Masia Vilaplana y exeso de Horario.
 - *Estudiar terreno para proximas marchas*: Onteniente, Pou-Clar, Barranco Bocairente, Bocairente, Muro, {«Fontanares»}.
 - *Estudiar VII Marcha de Orientación*: Serelles, La {la} Mola, Capellans, Basiets, Foya Ampla, {barranco de la} Cabrantà, {bosque de} Tejos, {barranco de la Riera, Bañets de Agres}, {Estación de} Muro.
 - *Estudiar VII Marcha de Orientación*: Cova San Jordi {San Jorge; San Chordi}, {Mas, Masia de la} Mola, Basís {Basiets}, {M. dels} Capellans, {Mas de la} Foya Ampla, Casa Ruines, {Barranco de la} Cabrantà, {Fontanares}.
 - *Estudiar parte de la VII Marcha de Orientación*: Cova San Jorge, {la} Mola.

- *Practicas de Orientación por Montaña*: Casetas Mariola, Barrachina, Capitó, Comellar, Baradello Chelat, Sanatorio.
- *Celebración de la VII Marcha de Orientación por Montaña*: Cova San Chordi, Mas de la Mola, Basiets, M. Foya Ampla, Ruinas; Cova San Chordi, Mas de la Mola, M. dels Capellans, Mas de la Foya Ampla, Ruinas.
- *Charla – coloquio sobre marchas de Orientación*.
- *Practicas de Orientación por Montaña*: Cueva {cova} San Jorge, La Mola, Capelláns {Capellans, barranco del Bou, falda del alto de la Cucalona}, Casetas de Mariola, {el Garrofero, las Canteras}, Preventorio {Sanatorio, la fuente de la «Horteta»}.
- *Entregados a la Sección de acampadas los siguientes itinerarios*: Canalons, Font Rocha, Font dels Patrats, Pouets de Dalt.

«SECCIÓN TOPOGRAFIA. ARCHIVO DE LAS ACTIVIDADES.

AÑO 1959-1960»

Amb el segell triangular de la Secció de Topografia.

1959

- *Entregados a la sección de acampadas los siguientes itinerarios*: Canalons, Blaigner, Gormaig, Capenal, Masia la Arcá.
- *Charla con el departamento tecnico: compra de planos, brújula, etc.*
- *Estudiar terreno para excursions teoricas practicas*: {els} Basiets, Talecóns, Capenal, Gormach.
- *Excursión Teorica practica de orientación*: Casa Nova, Serelles, La Mola, Capellans, Basiets, Talecóns {masias Talecones de Alto y Bajo}, Capenal, Cova San Jorge (Gormachet).
- *Conferencias sobre Topografia a cargo de los siguientes conferenciantes*: Francisco Balaguer, Rafael Sellés.
- *Levantar emplazamiento de la acampada regional*: Genovés, {masia «Pino Grande» o casa} Casa Verola, Alboy, rio de Albaida, Jativa.

- *Primera Reunion Mensual: lectura de actividades realizadas, gasto de marchas, etc.*
- *Practicas de Topografia*: M. Potro, M. Barranch, M. Garrofero, Casetes de Mariola, Barrachina, Altamira, Blay Chiner, Puñal, {Baradello de} Moya.
- *Practicas de Topografia*: Barranco del Sing, Barranco del Bou, Mas Nou, {M. dels} Capellans, Casetas Mariola, M. Puñal, Canteras, {Rincon de la Piedra}.
- *Estudiar y cronometrar VIII Marcha de Orientación*: M. Barberà, M. El Negre, Don Francisco, Residencia, {Pozo del Zurdo, Farinete, M. la} Verduna, {barranco la cueva}, Sarga, {tuneles}.
- *Estudiar terreno para la IX Marcha de Orientación*: Ermita Polop, C. Sampieruus, Casa el Guarda, Fuente el Sumaret, F^{te} Eixà, Font Freda, F^{te} Ibanes, Capitó.
- *Marcha entre los componentes de la seccion*: Casetas de Mariola, Mas del Albre, Foya Ampla, (Alto de la Cuca) Collao Zapata.
- *Estudiar y cronometrar VIII Marcha de Orientación*: {M.} Barberà, Ruinas, Don Francisco, Pozo el {del} Zurdo, Farinete, M. Verduna, Plans de Dalt.
- *Practicas de Orientacion por Montaña*: Sanatorio, Pedreras, monte Bla Giner, Mas del Castell, {Fuente dels Patos (Barchell)}, Canalons.
- *VIII Marcha de Orientación por montaña*: Carretera de Ibi, M. Barberà, Ruinas (M. Corbó), M. Don Francisco, M. El Zurdo, M. Farinete, M. La Verduna, Plans de Dalt.
- *Balance de la VIII Marcha de Orientación: Entradas, A favor en caja 54'10 ptas; Salidas. Total 376'90.*
- *Concurso Cumbres y practicas de Orientacion*: km 5 carretera, {vertice «Martinet»}, Agost, Novalda, El Cit.
- *Gozar del campo y Reunión de la sección*: F. de la Salud, Fontanelles.
- *Estudiar y cronometrar IX Marcha de Orientación*: Buscarró, Casa el Guarda, F. del Sumaret, C^{as} Eixà, Manantial F. Freda, F. Ibanez {fuente Ibáñez}, El Somo, La Boquera, Sanatorio {Mariola la Asunción}.

- *Practicas de Orientacion por Montaña*: Barranco del Sing, C^{ses} {casetas} de Vilaplana, Capellans, Pla, Altamiara, Corcons, Pla Chiner, El Puñal, B. de Moya, Sanatorio.
 - *Practicas de Orientacion por Montaña, preparatorias para la marcha*: {Barranco del Sing, Barranco del Bou, el Garrofer}, Casetas de Mariola, «Fuente» El Pla, Capellans, Talecó de Alto y Talecó de Bajo, Capenal.
 - *Estudiar IX Marcha de Orientación*: Comellars, Somo, Font Freda, Rainer, Boquera.
 - *Resultado de la IX Marcha de Orientación*: Buscarró, C^a del Guarda, F^{te} Sumaret C^a Eixà, Fontfreda, C^a Reiner, Boquera; Buscarró, C^a del Guarda, F^{te} Sunaret C^a Eixà, Fontfreda, F^{te} Cueva Ibanez, Boquera; Buscarró, C^a Guarda, F^{te} Sumaret C^a Eixà, Manantial Fontfreda, Somet, F^{te} Cueva Ibanez, Boquera.
 - *Levantar plano del «Refugio»*: Fuente de Mariola, M. Nou, M. Gollet, Refugio.
 - *Levantar plano de la XI Marcha de regularidad y cronometrarla*: Barranco del Zinc, Barranc del Bou, Casetas de Mariola, Blay Chiner, Mas del Puñal, F^{te} de Moya, Castellar, Salto del Salt (rio).
 - *Levantar plano del Refugio*: {Mas del Garrofero, Mas del Pla}, Casetas de Mariola, F^{te} de Mariola, Mas Nou, Mas del Gollet, Mas del Mingol, Mas del Sapo, Refugio, Bocairente.
 - *Estudiar 2ª Marcha de Orientación*: {el castillo de Mariola}.
 - *Practicas de Orientación*: {Cotes Altes, fabrica Tramúsol, Serelles, La Mola,} Basiets, Foya Ampla, Cava Arqueada {cava arqueada}, estación de Muro.
 - *Reunión de la nueva Junta directiva, con todas las secciones y col-laboradores de las mismas*.
 - *Boletin mensual de la sección: desde este momento (4-12-59), tenemos la alegría de que la sección cuenta con un modesto boletin mensual*.
 - *Practicas de Orientación por el sistema de puntos por los componentes*: Sierra de Mariola.
 - *Practicas de Orientación por los componentes de la sección*: Sierra de Mariola. {Font del Barranc, Casetas de Mariola, Masia dels Corcons, el Pla, Serafin, Capellans, Masia de Vilaplana}.
 - *Comerse la uva y practicas de topografia*: Agres, Cava Arqueada {«Cava Arqueada», Mont-Cabrer}, Fuente de Mariola, Sanatorio.
 - *Fue entregado a la Junta directiva las actividades del año transcurrido, sumando un total de*: Escursiones = 27; Km. de marcha = 518; Horas = 133'55.
- 1960
- *Estudiar I Marcha de Orientación para los componentes de la sección*: Sierra de Mariola.
 - *Practicas de Orientación con el nuevo sistema por los componentes de la sección (encontrar paletas)*: Sierra de Mariola (Font del Barranc, Casetas Mariola, Masia del Pla, Sanatorio).
 - *Practicas de Orientación con el nuevo sistema por los componentes de la sección (encontrar paletas)*: (Casetas de Mariola, La Mola, Capenal).
 - *Estudiar I Marcha de Orientación por montaña para los componentes de la seccion (Utilizando nuevo sistema). (Paletas)*: Sierra de Mariola.
 - *I Marcha de Orientación de encontrar paletas. Marcha para los componentes de la seccion*.
 - *Entregado a la «Sección de Castillos» el itinerario Alcoy Castillo de Cocentaina*.
 - *Estudiar X Marcha de Orientacion por Montaña. Levantar Itinerario XII Marcha Regularidad*: Serreta, Regadiu, Plans, S. Antonio, Molinar. *Practicas de Orientacion*: Mariola.
 - *Levantar plano del refugio de la Cava Arqueada*: {cava Arqueada, Castillo de Cocentaina, Foya Ampla, Mas Nou, Barranco del Cinc}.
 - *Entregado al Sr. Presidente del CEA el Plano del Refugio enclavado en las cercanias de la Cava Arqueada*.

- *Levantar plano del nuevo local Social y entregado al Sr. Presidente del CEA.*
- *Prácticas de Orientación, preparatorias para la X Marcha de Orientación por Montaña:* Casetas Mariola, Pla, Basiets, Villa Milagros, Mas Barranc, Capenal, {Gormachet}.
- *Prácticas de Orientación, preparatorias para la X Marcha de Orientación por Montaña:* Casetas Mariola, Corcóns, Alta Mira, Más del Sargento, Canalóns {Canalons}.
- *Celebración de la X Marcha de orientación por Montaña.*
- *Reunión Junta de Gobierno:* masia de Gormach.
- *Excursion al Refugio «Mosen Gregori»:* Sierra Mariola (Mas barranc, Mas Mariola, Refugio), {Tejar del Sapo, cueva de la Zarza}.
- *Levantar itinerario para la II Marcha Regional de Regularidad organizado per el Centro Excursionista Contestano:* Barranco del Zinc, Mas Nou, Casetas Vilaplana; Collado Sabata, Basiets, Fuente Parats; Font del Chop, Font de la Boroná; Font Darrefavar, Mina de yeso, Cocentina.
- *Estudiar I Marcha Nocturna de Orientación por Montaña, para los componentes de la Sección:* Barranco del Zinc, Masia Dels Corcons, {C^{ta} Vilaplana}, Montcabrer, C^{tillo} Mariola, Mas {masia} del Pla, Altamira.
- *Terminar itinerario de la II Marcha Regional, organizada per el C. F. Contestano:* Teular del Llonganiseró {Teular}, Preventorio Mariola Asuncion.
- *I Marcha Nocturna de Orientación para los componentes de la sección:* Barranco del Zinc, Masia de Corcons, C^{tas} de Vilaplana, Masia del Pla, carretera de Pla a Altamira.
- *Estudiar XI Marcha de Orientacion: Terreno desconocido.*
- *Reunión Junta de Gobierno:* Capenal.
- *Reunión de la sección: Lectura de las actividades, Balance de Caja de la Seccion, Boletin mensual.*

- *Estudiar XI Marcha de Orientación por Montaña:* montes de Corbó y Plans, punta del itinerario Campo Frio —ruinas— Negre, Cumbre Corbó-Miralles, Brosa, Cano, {masia de los} Puertos, Farinetes, Verduna, una ruina de las Colonias, Els Plans de Dalt, {el Chiner, Estepar, tuneles}.

«SECCIÓN DE TOPOGRAFIA. MEMORIA AÑO 1960-1961»

Amb el segell triangular de la Secció de Topografia.

1960

- *Preparar XI Marcha de Orientación por montaña:* Campo Frio, Masia del Negre, {Masia de} Rico (en ruinas) Campo Frio.
- *Prácticas – teoricas de Orientacion por Montaña:* «Pla de Mariola» {Llometes, Barranco de Cinc, Font del Barranc, Cucalona; Casetes de Mariola, Corcons, mas del Pla, Altamira, Font de les Casetes de Mariola; Corcons, Font de les Casetes de Mariola; Mas de Vilaplana, Mas del Pla, Altamira, Font de les Casetes de Mariola}.
- *Excursión teorica practica de Orientacion por Montaña:* Pla de Mariola {Sanatorio, Puñal; Blay – Chiner, Altamira, mas dels Capellans; Blay Chiner, Mas del Pla, Mas dels Capellans; Barranc del Cinc}.
- *Celebración de la XI Marcha de Orientación por Montaña [...] participaron socios del C.E.A., montañeros del Centre Contestano mas dos montañeros del C.E. de Petrel [...]:* masias Campo Frio, Rico (ruinas), Negre, Miralles, Brosa, Puertos, Cano, Farinetes, Verduna, Colonia en ruinas al S.O. de la Masia dels Plans de Dalt.
- *Levantar plano del campamento de la Acampada de Otoño:* Font del Moreno (Cervantes), Masia Troncal, campamento, Masia Troncal, [...] hasta llegar a el «Salt» donde comimos en la balsa denominada «La Basa» [...].
- *Concretar con los caseros de la masia del Palomarret, para pasar la noche Vieja en dicha masia los componentes de la sección que lo deseen.*

- *Entregado en el día de hoy al excelentísimo Ayuntamiento los siguientes itinerarios: Castillo de Mariola, Montcabrer, Serreta, Pinturas Rupestres y Sarga, Els Plans.*
- *Reunion sección: Tiponimia. [...] Siendo así que el Sr. Dn. Fernando Reig, socio de nuestro Centro Residente en Madrid, ingeniero Hidraulico y gran valencianista desearia que rectificáramos la Tiponimia de los planos que al traducir del valenciano al castellano han desnaturalizado el verdadero sentido de la palabra, y al mismo tiempo creyendolo nosotros tambien conveniente siendo así que deben de figurar los verdaderos nombres en valenciano se acordo hacer unes excursiones dentro del año con tal fin, y abarcando un radio de acción que nuestra situacion economica permita [...].*

1961

- *Pasar la Noche vieja en la masia del Palomaret.*
- *Practicas de Orientación: C.P.C. ruinas {venta de la carrasqueta (en ruinas)}, Corbó, F^{te} «Jusepa», [...] como no encontramos quien nos dijera el nombre de la Fuente le pusimos el nombre de «Jusapa» en honor de Pepita por ser la unica mujer de la expedición [...] M. {masia de} Corbó, ruina, F^{te} {Fuente de} Corbó, {Mató,} Fondo, venta {Venta} la Peña, Ermita San Antonio {Ermita, Cop, San Antonio}.*
- *Estudiar II Marcha de Orientación por el sistema de paletas: monte del Pinar de Asensi, {venta Saltera, Pinar de Asensi, «Hull del Moro», «Font de la Salud»}.*
- *Tiponimia: {barranco del Sinc},{la} Font de les «Sol-sides», «Casets de Mariola» [...] donde hablamos con el labrador Sr. Vicent y su mujer ambos de avanzada edad, en la cual nos dieron los nombres de fuentes y masias en su lengua vernacula [...], Mas del Garrofero, Sanatorio.*
- *Practicas de Orientación por el sistema de paletas para los componentes de la sección: Llano de Mariola.*
- *Entregado al vocal de escursiones la situación de los buzones dels Plans y del Menejador para el concurso de cumbres provincial para los siguientes centros:*

C.E. Elche, C.E. Eldense, C.E. Contestano, C.E. Novelda, C.E. Petrel, C.E. Alicante, C.E. Crevillente.

- *Por el monte denominado pinar de Asensi se celebró la II marcha por paletas para los componentes de la sección. Las paletas estaban colocadas en los siguientes puntos: a 114° de la Venta Saltera y a 143° de San Cristobal; a 140° de San Cristobal y a 137° de la Pedrera; a 317° de Alto Florencia y a 281° de Alto del Regadihuet; a 131° de San Cristobal y a 217° de Ull del Moro; a 344° de Alto Florencia y a 301° de Alted del Regadihuet; a 196° de Ull del Moro y a 130° de la Pedrera; a 120° de San Cristobal y a 125° de Alcoy.*
- *En el día de hoy (25-03-1961) y en el local social y a las 19'30h. Por el vocal de la sección se dió la explicación sobre las marchas por coordenadas: [...] la modalidad de marcha de Orientación en montaña es de interes para nuestra sección tanto por lo que tiene de militar (especialmente para los que aun no han ingresado en el ejercito) como para poder asistir a las marchas que organiza el centro de Valencia, y demostrarle que a pesar de su poco interes en contribuir a que la Orientación se extienda por toda la region esta sección con solo la ayuda de su interes y voluntad, demostrará que el montañismo esta en las montañas y no en un inútil papeleo y metido entre cuatro paredes de una Capital. [...].*
- *Estudiar II Marcha de Orientación: Paisaje de Mariola, {masia de Budín, Preventorio Mariola, balsa de la Horteta de San Cristobal}.*
- *Practicas de Orientación por coordenadas sistema Lambert: llano de Mariola, Fuente Parats, Mas del Pla, Caseta de Mariola {masias del Serafín, Pla, Caseta de Mariola, Garrofero, Preventorio} [...] Las coordenadas no guardan relación con las de los planos militares sino que han sido sacadas convencionalmente a fin de aprovechar con planos de anteriores marchas. [...].*
- *Practicas de Orientación: Pla de Mariola*
- *Estudiar I Marcha por coordenadas para los componentes de la sección: Capellans, Serafín, Pla y Caseta Mariola, Preventori.*

- *Celebración de la I Marcha por coordenadas para los componentes de la sección:* Montcabrer, Pedrera, Serafín, Castillo Mariola, M^{sa} Pla, Caseta Mariola.
- *Practicas de Orientación por montaña con montañeros del Centro Cocentaina:* Preventorio Mariola, {masia del} Puñal, C^{ta} Mariola, {masia del} Garrofero, Preventorio Mariola.
- *Celebración de la XII Marcha de Orientación por Montaña:* [...] C.E. Alcoy; C.E. Alacant; C. E. Contestano; C.E. Fontinient [...].
- *«Sopar de la Sección» en una masia situada al Este de la Masia de la Salud, propiedad del Sr. Don F^{co} Picó: la cena fue de gran armonia y contento. Terminada la cual se jugó a diferentes juegos y se contaron diversos chistes. [...] A la mañana siguiente [...] salieron a la Serreta a ofrendar una corona silvestre [...] al monumento del que fue arqueologo de nuestra ciudad Don Camilo Vicedo Moltó.*
- *Reunión de la Sección por principio de actividades:* Fuente de la Salud, Fuente de Fontanelles [...] siendo ya con este tres años consecutivos que celebra su reunion la seccion como principio de temporada [...] Antes de Empezar a tratar dichos asuntos se leyó por el vocal de la sección una carta en lengua vernacula del componente V. Gras a la que informava el porque no podia acudir a la dicha reunión [...].
- *Practicas de Orientacion por montaña para los recién ingresados en la sección:* Preventorio, Baradello Moya {mas de Moya}, Puñal, Casetes de Mariola, Garrofero, F^{te} del Barranc, Barranco del Cinc.
- *Practicas de Orientacion para los compañeros de Cocentaina:* {Masia de} Vilaplana, Alrededores del {masia del} Pla, Casetes de Mariola, {masia dels} Corcons, Garrofero, F^{te} del Barranc, Barranco del Cinc.
- *Practicas de Orientacion:* Preventorio, {baradello de Moya,} Puñal, C^{tes} de Mariola, Garrofero, Font {F^{te}} del Barranc, Barranco del Zinc.
- *Estudiar XIII Marcha social y I de Orientación Provincial:* Paisaje de Mariola {Buixcarró, casa del Guarda, Char (vertice), el Escorial, Comellars, Barchell}.
- *Estudiar I Marcha Provincial de Orientación:* Buixcarró, {Masia del} Guarda, F^{te} {de la} Carrasca, {el} Eixar, Somet, Escorial, horno de cal, {masia dels} Comellars, Barchell.
- *Estudiar I Marcha Provincial de Orientación:* Buixcarró, Casitas, F^{te} {de la} Carrasca, {masia del} Eixar, {Somet,} Escorial, Horno {horno} de cal, {el} Comellars, Barchell.
- *Practicas de Orientación:* Paisaje de Mariola {Fuente del Garrofero, Caseta de la cantera, Preventorio; F^{te} del Garrofero al Mas del Puñal; Mas del Puñal a la F^{te} de Moya}.
- *Practicas de Orientación:* «Pla de Mariola».
- *Practicas de Orientación preparatoria para la I Marcha Provincial de Orientación:* Alto de la Carrasqueta (caseta Guardia Civil), Masia de los Puertos [il-legible], casa en Ruinas, Farinete, Verduna.
- *Celebración de la XIII Marcha social y I Provincial de Orientación por montaña.* [...] C.E. Alcoy; C. E. Elx, C. E. Elda, C. E. Petrel, C.E. Alacant; C. E. Contestano; C.E. Fontinient [...]: Paisaje; Sierra de Mariola. «Serra de Mariola». *Itinerario:* Buixcarró, Guarda, Font de la Carrasca, Eixar, Escorial, Somet, Horno de cal (situado a [en blanc] de Montcabrer y ha [en blanc] del Castillo de Mariola) y Comellars.
- *Trabajos de Tiponimia en lengua Valenciana:* [en blanc] Vicente Gras, Luis Hurtado.
- *Practica de levantamiento de itinerarios:* Casetas de Mariola, Mas del Pla, Mas dels Capellans, Mas Nou, Barranc de Zinc.
- *Practica de Levantamiento de itinerarios:* Casetes de Mariola, Corcons *hasta els Capellans por camino diferente al del pasado domingo.*
- *Practicas de Orientación:* {Barranco del Cinc, «Els Corcons»,} Corcons, Barrachina, Serafín, Capellans.

«SECCIÓN DE TOPOGRAFIA. ARCHIVO DE LAS ACTIVIDADES: AÑO 1962. AÑO 1963»

Amb el segell triangular de la Secció de Topografia.

1962

- *Practicas de levantamiento de itinerarios*: Barranco del Sinc, F^{te} del Barranc, {masia dels} Corcons, {mas de} Vilaplana, Mas Nou, Barranc del Sinc.
- *Estudiar terreno para la I Marcha de Orientación por Coordenadas en plano en blanco*: Serelles, Capenal, {mas de la} Cova, {Villa} Milagros, Mas de la Peña, {mas de} Coloma, Castell de Cocentaina, San Cristobal de Cocentaina.
- *Estudiar I Marcha de Orientación por Coordenadas en plano en blanco*: Venta Saltera, «Ull del Moro», «Mas de la Torreta», Penella {del} Dimoni, F^{te} {Font de} Fontanelles, Revolcat, F^{te} {Font} de la Salud.
- *Practicas de Orientación para los infantiles de la sección*: {Mas de} Serelles, Capenal, Mas {mas} de la Cova, Villa Milagros, Mas de la Peña, Coloma, Castell Cocentaina, San Cristobal {de Cocentaina}.
- *Terminar I Marcha de Orientación por Coordenadas en plano en blanco, para los componentes de la Sección*: Pinar Asensi, Ull del Moro, Torretes, Font de Fontanelles, Font de la Salud.
- *Practicas de Orientación por Coordenadas en plano en blanco con montañeros del C.E. Contestano*: Barranc del Sinc, Fuente del Garrofero, Casetes de Mariola, masia dels Capellans.
- *Practicas y teorica de Orientación por Montaña*: Preventorio {Sanatorio} {Baradello y Fuente} F^{te} de Molla, {masia del} Puñal, Casetes de Mariola, Preventori.
- *Practicas de Orientación infantiles*: Pinar Asensi, Serreta, {Font de la Salud}.
- *Estudiar terreno para la XIV Marcha de Orientación por Montaña*: {carretera de la Font-Roja,} Guerra, alrededores de Niago, Cavas al sur del Menejador, mas del Caño, {Tunel de S. Antoni}.
- *Trabajo de Tiponimia: Se realizaron algunas anotaciones por los alrededores de «les Casetes de Mariola»*. Vicente Gras, F^{co} Gras, Julio Albors.
- *Terminar de preparar la XIV marcha de Orientación por montaña*: {Masia de} Niego, Cava, Caño, Menejador, Font-Roja, {mas del Fardacho, Racó San Bonaventura}.
- *Teorica y practicas de Orientación por Montaña*: Pla de Mariola.
- *Practicas de Orientación por Mariola*: Casetes de Mariola, {masia del} Puñal, Canteras, Font {Fuente} de Moya.
- *Celebración de la XIV Marcha de Orientación por Montaña*: [...] C.E.A.; C.E. Petrel; C.E. Contestano [...].
- *Reunión extraordinària de la Sección de Topografia*: Font de la Salud. Balance de caja. Actividades. Dimisión de Luis Hurtado.
- *Practicas para los componentes infantiles*: Pla de Mariola (entre Preventorio y Mas del Pla).
- *Practicas de orientación infantil. Itinerario*: [...] entre Preventorio y Casetes de Mariola [...].
- *Preparar Marcha del X Aniversario de la fundacion de la seccion*: Casetes Mariola, alrededor del Pla, Mola, Cova San Jordi.
- *Practicas en general de Plano en blanco*: {Font del Ou, Casetes} Casetas de Mariola, Fuente {Font del Mas del} del Barranc.
- *Celebración de la I Marcha infantil de Orientación*: [...] C.E.A. i C.E. Contestano [...], Caseta de cazador, Barrachina.
- *Celebración de la («I Marxa per Coordenades amb plano en blanc»)*: (Ull del Moro); (Mas de la Torreta); (Penella del Dimoni); (Ruinas al lado de la Font de Fontanelles).
- *Estudiar itinerario para la «marxa del X Aniversario de la fundación de la Sección»*: Mas de la Mola, Cova Sant Jordi.

- *Repaso final a la preparación de la «Marxa commemorativa del X Aniversari de la fundació de la Secció»*: Casetes de Mariola, cerca de Altamira, alrededores del Pla, Mola y ruinas situadas al lado del camino de Serelles y cerca del Mas de la Torre.
- *Celebración de la «Marxa commemorativa del X Aniversari de la fundació de la Secció»*: [...] C.E.A.; C.E. Contestano; C.E. Elda [...] *Acto seguido tomo la palabra R. Sellés vocal de la Sección con estas palabras en lengua valenciana, lo mismo que las anteriores diserciones.*
- Tan sols unes paraules per agrair l'assistència de tots vosaltres a este acte, per la qual commemorem el X Aniversari de la fundació de la Secció de Topografia. Diuen amb molta veritat, que no hi ha home sense home, vui dir amb aquestes paraules, que si nosaltres hem conseguit interessar l'Orientació dins de la nostra Societat, si nosaltres hem conseguit introduir l'Orientació per muntanya en molts Centres de la nostra província, no ha segut tan sols per la llavor realitzat per una sola persona ni tan poc per tota una secció, sinó per la llavor realitzat per totes aquelles persones que han participat en el actes que nosaltres hem organitzant i uns confeccionant els planols, altres cronometran, altres ensenyant l'orientació etc. etc. y altres els mes sufrits, fen de control. Dic els mes sufrits perque a pesar de les inclemències del temps, aquestes persones puc dir ben fort no ma'n abandonat mai un control contribuïn d'esta forma a la expansió del nostre ideal, que no es ni mes ni menys que la ensenyansa de l'orientació. A aquestes persones el millor agraiment que es puc demostrar, el millor homenatge que es puc fer es declarar públicament, que mai es podrem agrair el be que han fet en benefici de l'Orientació. Tan sols me queda per a dir que espere que el nou vocal de Topografia que entre encontre la mateixa ajuda com vosaltres me lau prestat a mi.[...].
- *Reunión extraordinària: Lectura de actividades. Balance de caja. Renovación de cargos.*

1963

- *Prácticas de orientación para los infantiles*: {bar-ranco del Sinc,} Mas Nou, Mas de Vilaplana, M. {Mas} dels capellans, M. {Mas} del Pla, Casetas {casetas} Mariola, M. {mas} del Puñal, Preventorio.
- *Prácticas de Orientación*: La Serreta, {Fuente de la} La Salud.

QUADERNETS «CONCURSO DE CUMBRES»

Hi ha cinc quadernets de «Concurso de Cumbres» que agrupen les activitats de huit anys, del 14 de gener del 1951 al 18 de maig del 1959, i un fullet espars: «Bases del Concurso de las 20 Cumbres de 1961». Generalment, en tots els quadernets es consigna el nom del soci del CEA, els cims que ha realitzat, la data d'ascensió, el número de butlletí,⁹ els punts aconseguits en cada ascensió i, de vegades, el càrrec. Cal remarcar que les puntuacions corresponents a quatre senyores que pertanyen al CEA apareixen en un full a part al final d'una llista sota el subtítol de «Sección Femenina».

Com en els altres quadernets, la transcripció dels topònims que hi apareixen és fidedigna (grafies, majúscules, etc.) i les variants s'hi indiquen amb les claus { }. També, quan ha calgut, alguns topònims s'han accentuat.

«I CONCURSO DE CUMBRES 1951»

Els cims són:

Aitana, Alfafara, La Safor {Safor, Azafor}, Benicadell, Cabezón Oro, Corbó, Cova {Cueva} Alta Albaida, Menechador, Montcabrer {Moncabrer}, Mondúver {Montdúver}, Montgó, Els Plans, Puig Campana, Serrella, Serreta.

«II CONCURSO DE CUMBRES 1952»

Amb el segell el·líptic del CEA.

Els cims són:

Alfafara, Azafor, Benicadell, Corbó, Cova {Cueva} Alta, Maigmó, Menechador, Michorn, Moncabrer, Mondúver, Mongó, Els Plans, Serrella, Serreta.

9. On es consignaven els noms dels qui hi havien fet la pujada.

«III CONCURSO DE CUMBRES 1953»

Amb el segell el·líptic del CEA.

Els cims són:

Aitana, Azafor, Benicadell, Bèrnia, La Blasca (Blasca), Cavall Bernat, El Cid {Cid}, La Char {La Xar}, Contador, Corbó, Cova Alta, C. de Oro, Cruz, Despeñador, Fuente Lobo, S. Jaime, Maigmo, Menejador {Menechador}, Michorn, Mongó, Montcabrer {Moncabrer; Mont Cabrer; Mont.Cabrer; Mont-Cabrer}, La Murta, Peñagolosa, Picacho Biar, Picos {del} Pantano, Plans {Els Plans}, El Portell, Portín, Puig {Puch} Campana, Serrella, Serreta, S. Cayetano, Tabayà {Taballar}, Vértice.

«INFANTILES»:

Aitana, Azafor, Benicadell, La Blasca, La Char, Corbó, Cova {Cueva} Alta, C. de Oro, Maigmo {Magmo; Maimó}, Menechador {Menejador}, Michorn, Montcabrer {Moncabrer}, La Murta, Peñagolosa, {Els} Plans, Portín, Puig Campana, Serrella, Serreta.

«CONCURSO DE CUMBRES 1955-1956. MAYORES C.E.A.»

Els cims són:

1954

Aitana, Azafor, Benicadell, Bèrnia, La Blasca {Blasca}, La Charc {La Char}, Cid, Corbó, Cova {C.; Cueva} Alta, C. Oro, Alto de la Cruz, Maigmo {Maimó}, Menejador, Michorn {Michor}, Mondúver, Mongó, Montcabrer {Moncabrer}, Murta, {Els} Plans, Portín, P. Campana, San {S.} Jaime, Serrella, Serreta.

1955

Azafor, Benicadell, Corbó, Cova Alta, Alto de la Cruz, Menejador, Els Plans, Portín, San Jaime.

1956

Aitana, Azafor, Benicadell, Bèrnia, La Blasca {Blasca}, La Charc {La Char}, El Cid, Corbó, Cova {C.} Alta, C. de Oro, Alto Cruz, Maigmo, Menejador {Menechador}, Peña Michorn {Mijorn}, Mondúver, Mongó,

Montagut, Montcabrer {Moncabrer; Mont Cabrer}, La Murta {Murta}, Peñagolosa {Peña Golosa}, {Els} Plans {plans}, Portín, P. Campana, San Jaime, Serrella, Serreta.

«BASES DEL CONCURSO DE LAS 20 CUMBRES 1961»

S'hi esmenten les bases i els cims següents:

Azafor, Benicadell, Blasca, Xarc, Corbó, Cova Alta, Cabezón Oro, Alto de la Cruz, Maigmo, Menejador, Peña Michorn, Montagut, Montcabrer, Murta, Plans, Portín, Puig Campana, S. Jaime, Serrella, Serreta.

«CONCURSO DE CUMBRES 1956-1957 1959. INFANTILES C.E.A.»

Els cims són:

1954

Aitana, Azafor, Benicadell, Bèrnia, La Blasca {Blasca}, La Char {Char}, Corbó, Cueva {C.} Alta, C. Oro, Maigmo {Maimó}, Menejador, P. Michorn, Mondúver, Mongó, Moncabrer, La Murta {Murta}, Plans, Portín, P. Campana, {S.} San Jaime, Serrella.

1955

Azafor, Benicadell, Cova Alta, Menejador, Portín, San Jaime.

1956

Aitana, Azafor, Benicadell, Bèrnia, La Blasca {Blasca}, La Charc, El Cid, Corbó, Cova {C.} Alta, Alto Cruz, Maigmo, Menejador {Menechador}, Michorn, Mondúver, Mongó, Montcabrer {Moncabrer}, Murta, Peñagolosa {Peña Golosa}, Els Plans, Portín, P. Campana, San Jaime, Serrella, {La} Serreta.

1957

Benicadell, Menejador, La Serreta.

1958

Azafor, Benicadell, La Blasca, La Charc, Corbó, Cova Alta, Cabezón de Oro, Alto Cruz, Menejador, Montagut, Portín, San Jaime, Serrella, Serreta.

1959

Azafor, Benicadell, La Blasca {Blasca}, Cenarosa, La Charc, Corbó, Cova {Cueva} Alta, Cabezó d'Or, Alto de la Cruz, Maigmó, Menejador, {Peña} Mijorn, Montagut, Montcabrer, Els Plans, Portín, San {S.} Jaime, La Serreta, Sierra del Fraile.

QUADERNET «SECRETARIA DE EXCURSIONES. DATOS DE EXCURSIONES REALIZADAS POR EL CENTRO EXCURSIONISTA DE ALCOY» [Amb el segell el·líptic del CEA]

En un únic quadern es relacionen les excursions que portà a terme el CEA des de l'any 1957 fins al 1964. S'hi indica el mes, el dia, el lloc, el nombre de participants, els quilòmetres, la duració de la marxa i l'altitud dels cims.

La transcripció dels topònims (majors i menors) és tal com hi apareixen les grafies, majúscules, etc.; el nom dels mesos, que posem entre parèntesis, s'han escrit en valencià, i el punt i coma s'utilitza per a separar tant els mesos com els recorreguts. També, quan ha calgut, alguns topònims s'han accentuat. S'hi mencionen els topònims següents:

1957

(gener) Masia Casablanca, Montagut; La Sarga, Corbó, C. Pinturas; Benicadell, Font Freda; Ma del Pla, B^{co} del Bou; Els Plans, Regadiu; Els Basiets, Moncabrer; Serreta, V. Benilloba; (febrer) Menejador, Font Roja; Serreta; Serelles, Mola; S. Jaime, Bocairente; A. la Cruz; F^{te} Roja, Canalons; B^{co} Escuripenes, Tejos Agres; Biar, Alrededores; Estudiar M. Obstaculos; F^{te} Roja, Menejador, Els Plans, F^{te} Rontonar; (març) Montcabrer, P. Bañà, S. Cristóbal; Estret de Bolulla, Bèrnia; C. la Zarza, Bocairente; Cova Alta; La Mola; Cova Alta, Bañets Agres; Aitana; Montcabrer, Foya Ampla; Cova Galiana; C. Mariola, B^{co} Bojar; (abril) Mariola, S. Jaime, B^{co} del Zinc; C. Zarza, C. Moros, Bocairente; Alcira, Les Agulles, Murta; Corbó; La Serreta; (maig) Benilloba, Benesau, Serrella, Corbó; F^{te} Mariola, M. Arbre, F. Ampla; Benesau, Serrella; F^{te} Mariola, Portín; (juny) C. Alta, Banyets Agres; Benimarfull, B. Encantà; Montblanc, Portín, Mariola; Menejador, F. Roja, Canalons; Montcabrer, C. Cocentai-

na; M. Torreó, Montagut; Benicadell, Beniarrés; (juliol) V. Aran, Aneto, Barcelona; Gandia, Cabo la Nao, Alicante; Callosa Ensarrià, Dénia, Gandia; (agost) Sarsa, Covetes dels Moros, Mariola y sus comarcas; (setembre) La Charc, Bañeres, Blasca; Cabezón Oro, Torremanzanas; (octubre) La Serrella, Benasau; Alcira, Valle la Murta; Lorcha, Azafor; (novembre) Benicadell, Beniarrés; Cova Alta, Agres; Alcira, Valle de la Murta; Pinturas Rupestres; Moncabrer, Parats; Benicadell, Beniarrés, Els Canalons; Sierra Mariola; (desembre) Els Canalóns; Cova Alta y Agres; Benicadell y Beniarrés; Alcira y Cumbre Murta; Pinturas rupestres, masia la cova; Montcabrer, font parach; Benicadell y Beniarrés; Els Canalons y practica escalada; Peña Mijorn, Tibi, Maigmó; Corbó cumbre y Montagut; Montcabrer y Cocentaina.

1958

(gener) Alrededor Preventorio; Agres, P. MontBlanc, Mariola; Lorcha, Azafor; (febrer) Moncabrer, Penya Banyà; (març) Acampada Onteniente; (abril) Sotarroni, Laxarc, Bañeres; Foia Ampla, Tejos, Agres; (maig) B^{co} Cinc, B^{co} Bou, Mariola; Eixabegó, M. Salà, Alcira; B^{co} Ancantà, P^{no} Beniarrés; (juny) Saler, Valencia; Cova Alta, Bañets Agres; Montcabrer, Tejos, Agres; Benicadell, Beniarrés; Marcha Regular a Onteniente; Canalóns; (juliol) Albufera Anna; El Pinet (Elche); Viaje Extranjero; (agost) Pous Clars, Onteniente; Racó la Font, alrededores; S. Antonio, F^{te} Roja, Canalons; (setembre) Benicadell; Algar, Estret de Bolulla, Albaida, Cova Alta; (octubre) F^{te} Mariola, Bocairente, Onteniente; Cultural Jativa; Moncabrer; (novembre) Montcabrer, P. Bañà, Mariola, Menejador, Font Roja.

1959

(febrer) Canalóns; (març) Acampada C.E. Fontenient; Terrenos Acampada M. Carrascal; Menejador, Font Roja; Serreta; Montcabrer; Montagut, Cabezó d'Or; Montcabrer, Parats; (abril) Els Plans; Azafor, Villalonga; (maig) Sierra el Fraile; Peña Mijorn, Maigmó; Dénia, Gandia; La Xarc, la Blasca; S. Jaime, A. de Cruz; Fontanelles, C. Penelles; Racó la font,

C. Sarsa; (juny) Cova Alta, Portín; Fuente Mariola, Alfafara; Barranc de la Encantà; (juliol) Corbó; Pirineos; Cumbres V. Marina; (agost) Benicadell, Refugio del C.E.A.; Font Roja y alrededores; (setembre) Refugio C.E.A. Cova Zarza; Canalons y Font Roja; (octubre) Refugio C.E.A. y Mariola; Portín; (novembre) Els Plans; Carrasqueta y Corbó; Barranc del Sinc, Baradello Moya; Benicadell y Cova Alta; Mariola, font chop y Parats; Cenarosa; (desembre) Benicadell; S. Antonio, Menejador.

1960

(gener) S. Antonio, Menejador; La Serreta; Montcabrer; (febrer) Benicadell y Beniarrés; (abril) Alfafara, R. Font, Portín; Mariola; (juny) Refugio y Alrededores; (juliol) Serreta, Font del Regadiu; Refugio Mariola; Vaca. Isla Ibiza; (agost) Font Roja, Canalons; Capenal; (setembre) Ecurripèndia, Foya Ampla; S. Antonio, Menejador; Marcha Regional; (octubre) Serreta, Poblado Ibero; Mariola, Casetes dels Moros.

1961

(gener) Montcabrer; Plans; Menejador; Peña Michorn; Corbó; Serrella; Portín; Pinturas Rupes tres la Sarga; Alto de la Cruz; (febrer) Montagut y la Sarga; Plans; La Serreta; (març) Mariola, cova la Zarza; S. Jaime; Mont Cabrer; Cova Alta; Murta; Serrella; Cabezó de Or; (abril) Mont Cabrer; Maigmó; Azafor; Alfafara, Portín, Mariola; Barranc de les coves; Benicadell; (maig) Real de Dalt (Bañeres); La Blasca (Bañeres); La Char (Bocairente); Castillo de Forná; Racó la Font y Alfafara; Puig Campana; Peña Michorn; Pi Alt (Genovés); (juny) Benifallim; La Serreta; (juliol) Barranco de Luna (Bocairente); La Serrella; (agost) Canalons; (setembre) Fuente de Mariola; (octubre) Mont-Cabrer; Penelles; Benicadell; (novembre) La Murta; Jativa y Castillo; Mariola; (desembre) Els Plans; Cova Alta.

1962

(gener) Benasau, Serrella, Fachea, Benimasot, Barranc de la Encantà y Beniarrés; Mont Cabrer; Me-

nejador, Font Roja; Bocairente, Covetes des Moros; (febrer) Serreta; Marchas de Regularidad por Montaña del Centro Excursionista Contestano, Mont Cabrer; Refugio y Bocairente; Bocairente y alrededores; (març) Villalonga, Castillo de Forná; (abril) Font Roja (Canalons); barranc de la Cova; Cabezó d'Or; (juny) Playa Bellreguart; (juliol) Fuente Roja y alrededores; (setembre) Algars, Estret de Bolulla; Mont Cabrer; Font de la Edra; (octubre) S. Antonio, Menejador, Font Roja; (novembre) Menejador, Baró y Font Roja; (desembre) Basiets, Barranc del Bou y Cinc; Serreta y Alrededores.

1963

(gener) Mariola, La Boronada; Racó de la font, Portín; Montcabrer; Menejador, Font Roja; Recorrido: Mariola, cumbre del Portín, cascada del Mont Blanc; (febrer) Mariola; Benasau, Serrella (Cuatretondeta); Collao Sabata, Mas dels Capellans, Barranc del 5; Preventorio y cumbre del Castellar; Serreta; Refugio, Bocairente, Covetes dels moros; (març) Sanatorio, ermita San Cristóbal; Els Plans, El Rontonar; Puerto de Albaida, Cumbre del Benicadell, Beniarrés; (abril) Cabezón de Oro; (maig) Lorcha, La Zafor; (juny) Playa de Bellreguard; (juliol) Els Pirineos; Gruta de Casteret, etc.; (setembre) Mas del Baró, Menejador, Canalons; Montcabrer, San Cristóbal, Cocentina; (octubre) Els Plans, La Quirola, la Peña Bañà; (desembre) Cova Alta.

1964

(gener) Muro, Gayanes, Benicadell, C. Guarda; (febrer) Aitana, Partagàs, Pas de la Rabosa, Font de la Forata, Mas del Arbre, Barranco del Sinc, Garrofero, Santorio; (març) Peña Michorn; Peña Golosa, Benicasim, Playa Saler, Albufera, Vista Bella, Castellón; (octubre) Baron, Menejador, Fuente Roja, Racó S. Buenaventura; (desembre) Cova Alta.

«Juveniles»

(gener) Mas del Pla, Mas del Serafín; Baron, Menejador; Lorcha, corral Olbi; (febrer) Mon Cabrer, Cava de Agres; Fuente de Mariola, Sta. Bárbara, Bocai-

rente; (març) Sima Sospresa, Masia del Pla; Peñal Gros, Peña Forada, Ebo, Avenc, Pego; Mas del Serafí, Fuente de Mariola; (octubre) Azafor, Reprimala; Canals; Mon Blanc, Mariola.

En el primer full del revers del quadernet, en data «VIII:VIII:MCMLIX» i amb la signatura de Giordano Terol, hi ha una relació de cims amb la seua altitud.

«ALTITUD CUMBRES DEL CONCURSO»:

Peña Golosa = 1.813m; Aitana = 1.558m; Puig Campana = 1.406m; Mont Cabrer = 1.389m; Serrella = 1.358m; Menejador = 1.352m; Els Plans = 1.330m; Maigmo = 1.296m; Peña Mijorn = 1.226m; Cabezón d'Or = 1.205m; Corbó = 1.202m; Bèrnia = 1.128m; La Blasca = 1.119m; El Cid = 1.108m; Benicadell = 1.104m; La Xarc = 1.093m; Portín = 1.081m; Montagut = 1.078m; Serreta = 1.050m; Azafor = 1.011m; San Jaime = 956m; Alt de la Creu = 955m; Cova Alta = 889m; Mondúver = 841m; Montgó = 756m; La Murta = 987m; Ascensión = 1.004m; Marco Blau = 1.124m; Cocoll = 1.003m; Molló del Llop = 1.360m; Alfaro = 1.165m; Palacios = 828m; Sierra del Fraile = 1.042m; Despeñador = 1.260m; Cenarosa = 1.210m; Grana = 1.092m; Pla del Siler = 1.118m; Pla de la Casa = 1.378m.

ALTRES QUADERNETS

L'arxivador també conté altres quadernets, com són «Banco Bilbao Refugio Reig del Moral», en el qual s'esmenten diversos extractes i imports bancaris; «Libro Reclamaciones y de Orientación C.E. de Alcoy», on en un full es parla d'una marxa de regularitat per muntanya pels topònims següents: «Basiets, pequeño Alberri, Regadiu, Florencias», la resta del quadern està en blanc; «Cuenta del Cobrador Ismael Sellés», amb algunes anotacions d'imports de comptes; «Sección Topografía. Albaranes de Entrega», amb alguns albarans de material topogràfic; «Cuentas corrientes en bancos», amb algunes anotacions de saldos i xecs; «Sección de Topografía. Relación del material existente en la sección», on es detallen els diversos mapes que el CEA té de l'Institut Geogràfic i Cadastral corresponents al País Valencià, i d'altres de l'Estat, a

més de diversos materials de gabinet i de camp, així com la relació de «40 Itinerarios planimetricos» que tot seguit transcrivim amb exactitud:

1. Benesau, Vertice Serella, Benesau.
2. Elda, Vertice Cid, Casa de los Mandos, Estación Novelda.
3. Estación Cocentina, Montcabrer, Talecons, Alcoy.
4. Alcoy, Mª Salud, Mª Revolcat, F^{te} de Fontanelles, Vertice Serreta, Ojo del Moro, Pinar de Asensi, Cova Juliana, Manantial del Molinar.
5. Alcoy, La Mola, Serelles, Alcoy.
6. Alcoy, Altamira, Vertice Portín, Pinada Alfara.
7. Estación Agres, F^{te} de la Cascà, Mª Fontanerets, Mª Parral, F^{te} Mariola, Barrachina, Pla, C^{tas} Mariola, Garrofero, Canteras, Sanatorio.
8. Sanatorio, Baradellos, Sargento, Comellars, Miró, Memento, Pino Viejo, Ermita Barchell, Glorieta del Salt.
9. Bañeres, Molino Serelles, Vertice Blasca.
10. Alcoy, Glorieta del Salt, Mª San Buenaventura, Canals.
11. Estación Agres, Cueva Alta, Estación Agres.
12. Alcoy, M^a La Cueva, Pinturas Rupestres.
13. Elda, Cid, Estación Novelda. *(duplicado)*.
14. Alcolecha, F^{te} de Chepa, F^{te} del Albre, F^{te} del Ventisquer, F^{te} Forata, Simas de Partagàs, Vertice Aitana, San Chuchín, Torreata, Seguró.
15. Estación Bocairente, Santa Bàrbara, Carretera Mariola, F^{te} de Mariola.
16. *El mismo que el cuatro.*
17. Alcoy, Estepar, Chiner, Plans de Dalt, Vertice, F^{te} Rentonar, Costera de la Mare de Déu, El Regadiu.
18. Jijona, Vertice Peña Michorn.
19. Maigmo, *por terminar.*

20. Estación Agres, Cova Alta, Fontenares de Albaida, Benicadell, Gayanes.
21. Alcira, La Murta (*para comprobar*).
22. La Drova, Cueva el Parpalló, vertice Mondúver.
23. Dénia, Mistelera San Antonio, Villa Chiner, Montgó.
24. Benidorm, Carreres, Puig - Campana.
25. Callosa de Ensarrià, Bèrnia.
26. Alcoy, F^{te} de la Olivereta, Mas de Guerra, Niego, Roc, Empalme de Ibi, Regall, Estepar.
27. Alcoy, Mas de Roc, (por San Antoni) «*por terminar*».
28. Alcoy, Gormach, Capenal, Talecó de Baix, Vilaplana, Nou, Potro, tejar, F^{te} del Chorrador.
29. Alcoy, Serelles, Basiets, Cavall Bernat, Cova Trencat, Tallat de Borràs, Peña Mallat, San Cristóbal Cocentaina.
30. Alcoy, F^{te} de la Salud, Revolcat, Serreta, F^{te} Fontanelles, Penellas, La Boladora, Molí Soteu, Fideli, Les Monelies, Domingo, rio Penàguila.
31. Alcoy, Ermita San Antonio, Menejador, Font – Rocha, F^{te} el Cañaret, Parrancà, Chelat, Canalons.
32. Bocairente, Alto de la Cruz (*por terminar*).
33. Els Plans «vertice», Corbó «vertice» (*por terminar*).
34. Alcoy, Bocairente, Pous - Clars de Onteniente.
35. F^{te} de Mariola, Parral, Fontanerets, Racó de la Font, Alfafara.
36. Els Pouets, Foya Ampla, Racó, Querola, Estación Cocentaina.
37. Alcoy, Font Sabater, Mola, Basiets, Pla de les vaques, Barranc del Carrascalet, Capellans, Nou, Barranc Pedrera, Horteta San Cristobal.
38. Alcoy, Tuneles, Sarga de abajo, La sarga, Pouets de Baix, Pouets de Dalt.
39. Alcoy, F^{te} Mariola, Parral, Portín «vertice», Fontanerets.

40. Alcoy, Serrat, Somo, La Char, «vertice», Bañeres, la Blasca.

[A sota de la relació hi ha el segell triangular de la Secció de Topografia.]

Transcripció fidedigna de la redacció de l'apèndix «Memoria 1952» que es troba en el quadernet «Sección Topografía (archivo) 1953-1954-1955-1956». El fullet consta de deu pàgines sense numerar.

Centro Excursionista de Alcoy

Sección de Topografía

Memoria 1952

[A sota hi ha el segell triangular del CEA.]

Introducción

Corria el mes de octubre del presente año de 1952 y durante una excursión realizada a uno de los más bellos parajes alcoyanos, tres montañeros, Ffran^{co} Vilaplana, Ffran^{co} Balaguer y Juan Jordá durante un descanso en el camino, sentian depronto la necesidad de conocer y grabar el terreno que se visitaba, de saber siempre y en todas las ocasiones donde y por donde se tenia que marchar y la manera de hacerlo.

Despues de algunos comentarios vimos muy claramente que todo ésto podiamos lograrlo por medio de la Topografía y la Cartografía, y apartir de aquel dia, fué preocupación primordial de todos el adquirir de quien fuese y como fuese los conocimientos más elementales sobre esta ciencia.

Hoy podemos decir con orgullo que sabemos orientarnos ya sobre el mapa o sobre el terreno, podemos además sacar itinerarios que ponemos a disposición del C.E.A. y como es natural al servicio de todos los montañeros, invitandoles a que celebren con nosotros con el mayor entusiasmo ya que la experiencia de las muchas excursiones que hicimos nos demostraron que la Topografía y Cartografía, son entre otras cosas, de mucha utilidad para todo buen montañero.

Organización

El día 9 de Noviembre de 1952, en un matinal realizado en la conocida Fuente de la Salud donde previamente se invitó a todos los simpatizantes de la Topografía se celebró una reunión y en cuyo acto fué constituida oficialmente la Sección de Topografía nombrándose por unanimidad a los montañeros Juan Jordá y Ffran^{co}Vilaplana, Vocal y Secretario de la Sección (nombramientos que más tarde serian aprobados por la junta de gobierno del C.E.A. dándose ademas lectura del Reglamento de Regimen Interior de la Sección de Topografía) quedando pues desde este momento constituida esta Sección.

Ver componentes de la Sección.

Pasa a la pagina 6

Actividades

Las actividades de la Sección durante el primer trimestre de su fundación y ultimo del corriente año fueron entre otras las del levantamiento sobre el terreno de los siguientes itinerarios:

Estación	Destino	Dirección Grados	Escala	Km.	Fecha
Alcoy	Cueva Choliana	155°	1:16000	3'750	5-10-52
»	Canalons	244°	1:26000	5'200	19-10-52
Estación Agres	Cueva Alta	56°	1:13000	8'269	26-10-52
» »	» »	»	1:10000	2'500	» »
Alcoy	Serreta	110°	1:20000	6'800	1-11-52
»	Canteras	-----	» »	8'700	2-11-52
Estación Cocentaina	Montcabrer	272°	1:15000	4'040	23-11-52
Alcoy	Portín	323°	1:25000	10'-	30-11-52
Estación Agres	Mas de Llopis		1.25000		7-12-52
» Bañeres	Torretes		»	5'-	21-12-52
Les Torretes	C. Bañeres Alcoy	127°	1.25000	9'-	» »

Con un recorrido total de 54'259 Km

Colocación de buzones, rectificación y levantamiento de planos de situación de los mismos en las cumbres que detallamos a continuación

CROQUIS DE BUZONES

Cumbres	m. s. n. m. altura	T ° Municipal	Provincia	Fecha
Menechador		Ibi-Alcoy	Alicante	15/6/52
Els Plans		Torremanzanas	»	12/10/52
Corbó		Ibi	»	» »
Cova Alta	890	Agres Albaida	Alicante-Valencia	26/10/52
Montcabrer	1390	Cocentaina	Alicante	23/11/52
La Serrella		Cuatretonda	»	» »
Peña Michorn		Jijona	»	» »
Benicadell	1185	Gayanes	»	30/11/52
Maignó	1296	(Tibi)	»	29/6/52
Mongó	753	Denia	Valencia	
Azafor		Lorxa		
Char	1093	Bocairente	Valencia	21/12/52

Estan empezados además los primeros trabajos de una red de itinerarios con los que formaremos una carta topográfica de la tan famosa «Sierra de Mariola», plano que con el nombre de «Rutas de Mariola» ofreceremos a nuestro querido centro para que éste pueda exponerlo en una de las paredes del local social, en éste plano estarán situadas con la mayor fidelidad todas las rutas que puedan conducir a parajes ideales para los excursionistas, montañeros, espeleólogos, fotógrafos [il-legible] y enfin para todas las actividades de las diferentes secciones que componen el Centro Excursionista de Alcoy.

También se viene dando por el secretario de la Sección unas clases bisemanales de topografía y es de esperar que en un futuro no muy lejano, éstas serán ampliadas y más concurridas.

Material

Por ahora, trabaja ésta sección con una brújula un clinómetro o eclímetro todo ello de fabricación artesana, tambien disponemos de un podómetro aparatos todos propiedad del miembro del C.E.A. y de ésta Sección Fran^{co} Balaguer y que muy jentilmente pone a disposición de la sección quedando por ello muy agradecidos.

Es pues de necesidad muy urgente la adquisición de una brújula directriz, un pantógrafo y un curvi-

DE L'ANTIC BARRANC DEL CINT AL MODERN BARRANC DEL CINC. CANVI I CONTINUÏTAT EN L'ANTROPONÍMIA I LA TOPONÍMIA ALCOIANA

Jordi Colomina

[Universitat d'Alacant / Acadèmia Valenciana de la Llengua]

1. BIBLIOGRAFIA SELECTA D'ONOMÀSTICA ALCOIANA

Voldria nomenar, abans de tot, els principals treballs en què m'he basat per a elaborar el present estudi (els done seguint l'orde alfabètic dels cognoms dels autors).

Dos obres molt importants de Ricard **Bañó**, a on apareixen els noms i els llinatges dels primers alcoians i les primeres documentacions dels topònims alcoians:

(1996): *Esborrany de la Cort del Justícia d'Alcoi dels anys 1263-1265. Estudi i transcripció*, Alcoi, Ajuntament & Institut de Cultura Juan Gil-Albert; segona edició, Alcoi, Caeha, 2009; i

(2013): *Un notal alcoià dels anys 1296-1303*, Barcelona, Fundació Noguera.

Són treballs bàsics les obres de Vicent **Cabanes** i Joaquim **Amorós**:

(2012-2019): *Fitxes de toponímia alcoiana*: «Presentació», «La Uixola», «El Barranc del Cint», «Alcoi», «La cova de Sant Jordi», «Mariola», «L'Arsenal», «La Font Roja», «L'Assagador», «El Racó de Sant Bona Ventura», «el Carrascal», «Cotes», «Polop», «Barxell», «Riquer», «El Molinar», «Sant Benet», «Sant Antoni», «La Canal», «Les Llacunes», «El Safraner», «el Mas de l'Altet», Bloc de Vilaweb (moltes s'han publicat també en la *Revista de Festes*, Alcoi).

Una excel·lent aportació és la d'Adrián **Miró**:

(1984): «Nociones de toponímia alcoyana», *Revista de Festes*, Alcoi, pp. 80-81.

A Joan **Ponsoda** devem dos treballs fonamentals i modèlics per a conèixer l'antroponímia antiga de l'Alcoià-Comtat, el primer en col·laboració amb l'autor del present estudi, i el segon fruit de la seua tesi de doctorat:

(1995): «Català(ns) i aragonés(os) en contacte al sud del Regne de València segons els *Estravagants* (1263-1264) de l'Arxiu Municipal d'Alcoi», en J. Colomina (ed.), *Llengües en contacte als regnes de València i de Múrcia (segles XIII-XV)*, Alacant, Universitat, pp. 145-173.

(1996): *El català i l'aragonés en els inicis del Regne de València segons el Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina (1269-1295)*, Alcoi, Marfil.

Devem a Josep Lluís **Santonja** la publicació de dos fonts documentals d'un valor extraordinari (la segona en col·laboració amb Vicent Cabanes):

(2015): *Llibre de la Peita de la vila d'Alcoi (1669-1783)*. *Estudi i transcripció*, «Fons Antiqua», 1, Alcoi, Arxiu Municipal, Ajuntament d'Alcoi.

(2021): *Llibre de la Cort del Justícia Pere Penedés (Alcoi, 1320)*. *Estudi i transcripció*, «Fons Antiqua», 2, Alcoi, Arxiu Municipal, Ajuntament d'Alcoi.

2. ALGUNS CANVIS EN ELS MEUS HUIT COGNOMS ALCOIANS

Per a començar el nostre estudi voldria nomenar i comentar una miqueta quatre dels meus huit cognoms alcoians que han experimentat canvis al llarg del temps.

A l'àvia materna (Alcoi, 1883-1954), li deien E. **Llàcer Candela**. El primer llinatge faríem bé d'escriure'l amb z, i encara millor amb tz, però en tot cas convé evitar pronunciar-lo amb z castellana, com fan alguns alcoians. *Llàtzer* és un antropònim conservat en la locució *fet un sentllàtzer* «ple de ferides o de colps, amb un aspecte deplorable», com la definix el *Diccionari normatiu valencià* de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, obra que m'honore de coordinar. Però és admissible la grafia *Llàcer* i la pronunciació amb s sorda.

A l'avi matern (Alcoi, 1885-1972), li deien A. **Castañer Moltó**. El primer cognom convindria grafiar-lo *Castanyer*, però és admissible el manteniment de la ñ introduïda per castellanització en el segle XVII.

A l'àvia paterna (Muro, 1886 - Alcoi, 1975), li deien C. **Font Berenguer**. Convé remarcar que tant ella com mon pare pronunciaven la -t final, oposant-se a la pronunciació habitual del substantiu, que tant en Muro com en Alcoi és *fòn*.

I, finalment, a l'avi patern (la Sarga [Xixona], 1883 - Alcoi, 1956), li deien C. **Colomina Santonja**. Cal dir que el segon llinatge, provinent de la ciutat gal·la de *Centonge* i documentat en Alcoi des del segle XIII, la família sempre l'hem pronunciat amb o oberta i amb j valenciana. Caldria evitar la pronúncia amb o tancada i amb j castellana que ja es sentia en Alcoi en la dècada dels seixanta del segle passat.

3. ADAPTACIÓ DE COGNOMS D'ORIGEN ARAGONÉS

La majoria dels llinatges alcoians són herència dels repobladors medievals provinents de Catalunya, el grup majoritari. Però no va ser gens menyspreable la participació de repobladors naturals del Regne d'Aragó. Menys important, però també considerable, va ser la presència de repobladors provinents del Regne de Navarra i de les terres d'Occitània.

Comente tot seguit quatre dels principals mecanismes d'adaptació al sistema fonològic del valencià dels llinatges arribats des de terres aragoneses.

3.1. REDUCCIÓ DEL DIFTONG IE A E TANCADA

De **Cedriellas** (a l'hora d'ara *Cedrillas*, comunitat de Terol), prové el cognom *Cedrelles*, documentat en Cocentaina en el segle XIII (*LCJC*), en València en 1306 i en Alcalà de Xivert en 1379 (*Fund.*), i conservat modernament en la variant

alterada **Segrelles**, portada per 614 valencians (84 en la Vila Joiosa, 82 en Albaida, 43 en Xàtiva, 33 en Montaverner, 24 en Ontinyent i 12 en Alcoi. *IVE*). La variant castellanitzada *Cedrilles*, que ja apareix en Alcoi en 1320 (*LCPP*), no s'ha conservat a les hores d'ara.

De **Vadiello** (en castellà *Vadillo*, despoblat del consell municipal de Loporzano, en la Plana d'Osca) prové el cognom documentat com a *Vahiello* en Ontinyent en 1314 (Terol 2005), com a *Vayello/Veyello* en 1381 en Teulada i en 1421 en Penàguila (*Fund.*) i, ja en la forma moderna, com a **Vaello** en Albaida en 1445 (Terol 2005) i en Alcoi en 1510. Porten el llinatge *Vaello* 703 valencians, dels quals 211 en la Vila Joiosa, 101 en Ontinyent, 58 en el Campello, 52 en Alcoi i 43 en Elx (i 400 persones en la resta d'Espanya). El cognom *Vaïllo*, que ja es documenta en Ontinyent en 1248 (*Fund.*) i a l'hora d'ara en terres valencianes (322 persones i 200 en la resta d'Espanya) és variant de l'anterior, amb la mateixa alternança vocàlica que hem vist en el cas de *Cedrelles/Cedrilles*. Però hem de tindre en compte que *Vaïllo* (i les variants *Vadillo* i *Badillo*) pot provindre també dels altres *Vadillos* existents en terres de Sòria, de Samora, d'Àvila i de Jaén (*INE, IVE*).

Provinent de **Visiedo** (comunitat de Terol) és el cognom documentat com a *Visiedo* en 1312 i 1421 en Sogorb, i en 1421 com a **Visedo/Vicedo** en Bocairent i en Alacant (*Fund.*). *Visiedo*, amb la s original, era el llinatge del prehistoriador alcoià Camil *Visedo* Moltó, i, a l'hora d'ara, és molt minoritari en terra valenciana (només el porten dèsset persones). *Vicedo*, variant alterada per ultracorrecció castellanitzant (s → z), era el llinatge de l'historiador alcoià Remigio *Vicedo* Sanfelipe, i és prou comú entre els valencians: el duen 3.252 persones, de les quals 318 en Agost, 240 en Alcoi, 179 en Elx, 168 en Petrer i 154 en Ibi, *IVE*).

3.2. REDUCCIÓ DEL DIFTONG UE A O OBERTA

D'**Alberuela** (d'Alberuela de Tubo, en la comarca dels Monegros, o d'Alberuela de la Liena, en la comarca del Somontano de Balbastro, les dos en Osca) deu provindre una part dels actuals **Alberoles**. Això es pot deduir del fet que trobem documentat en 1269 en Cocentaina un P. d'*Alberuela*, que és anomenat una miqueta després, en 1290, P. d'*Alberola* (*LCJC*). Com ell, pot ser que molts altres *Alberueles* passaren a

Alberoles, adaptant el cognom a la fonètica valenciana. Però és evident que molts dels *Alberoles* deuen provindre d'*Alberola*, localitat del municipi d'Os de Balaguer, en la comarca de la Noguera.

De **Suelves** (despoblat del municipi de Barcabo, en la comarca de Sobrarbe, Osca) prové el cognom **Solbes**, documentat ja en 1410 en Agullent, Ontinyent i Xàtiva (*Fund.*), i portat actualment per 1.268 valencians, dels quals 167 en Alcoi, 147 en Alacant, 118 en Callosa d'en Sarrià i 92 en la Vila Joiosa. La variant *Solves* és portada per 732 valencians, dels quals 52 en Canals, 34 en Villena i 24 en Gandia. La forma primitiva *Suelves*, portada a l'hora d'ara per uns quatre-cents aragonesos, també és el llinatge de 78 valencians, dels quals 19 en Polinyà del Xúquer, 18 en Sueca i 6 en Corbera (*INE, IVE*).

De **Teruel** procedix el llinatge *Terol*, ben documentat en una vintena de localitats valencianes entre els segles XIII-XV, entre les quals Alcoi (1263 i 1296, *Fund.*). A l'hora d'ara, 3.369 valencians s'anomenen **Terol**, entre els quals 365 en Alacant, 225 en Ontinyent, 199 en Alcoi, 174 en Xàtiva, 145 en la Llosa de Ranes, 138 en Montfort, 135 en el Campello i 122 en Elx. La forma originària *Teruel* és portada per 3.829 valencians, entre els quals 667 en València, 215 en Elx, 165 en Ibi, 159 en Alacant, 144 en Aiora, 129 en Oriola i 23 en Alcoi (*IVE*).

3.3. ELISIÓ DE LA -N FINAL

De **Bañón** (municipi de la comarca del Xiloca, Terol) són originaris els cognoms alcoians actuals *Bañó* i *Vañó*. En la variant *Vanyon* es documenta en 1370 en València, i, com a *Vanyó*, en 1379 en Vilafamés (*Fund.*). Encara queden 22 valencians que mantenen (prodigiosament) la grafia antiga *Vanyó*, entre els quals nou en Bocairent i cinc en Alfara. La grafia *Vañó* és la més estesa: la porten 3.268 valencians, entre els quals 516 en Bocairent, 452 en Alcoi, 353 en Banyeres, 158 en Ontinyent i 107 en Muro (*IVE*). *Bañó* és el cognom de 1.246 valencians, entre els quals 168 en Alacant, 106 en Elx, 62 en Énguera i 25 en Alcoi (un d'ells l'historiador Ricard *Bañó*). 2.193 valencians s'anomenen *Bañón*, entre els quals 242 en Elda, 235 en Elx, 227 en Villena, 215 en Alacant i 13 en Alcoi (a on ja el trobem en la guia de Martí de 1864: *IVE*). Caldria grafiar-los **Banyó** i *Vanyó*.

De **Montón** (comunitat de Calataiut, Saragossa) prové el cognom *Muntó*, documentat en València en 1354 al costat de la variant *Montó*, i *Montón* en Sogorb en 1421 (*Fund.*). A les hores d'ara porten el llinatge **Muntó** 170 valencians, entre els quals 49 en Alcoi, 43 en Elx i 33 en Alacant, *Muntó* vora 300 valencians i l'originari *Montón* un miler de valencians (2.500 en la resta d'Espanya (*INE, IVE*)).

D'**Obón** (comarca de las Cuencas Mineras, Terol) prové el cognom **Davó**, portat per 2.100 persones en tota Espanya, dels quals 1.585 en terra valenciana (361 en Crevillent, 191 en Alacant, 170 en Elx, 105 en la Vila, 75 en Novelda, 44 en Almoradí i 23 en Alcoi). En 1248 trobem documentats en Albaida *Dobón* i *Dovón*, i en 1300 en Alcoi *Ovó* i *Dovó*. A l'hora d'ara porten el llinatge *Obón* 1.100 espanyols (principalment en Terol, Saragossa, Osca) entre els quals trobem 146 valencians. Porten el llinatge *Debón*, l'intermediari entre *Dobón* i *Davó*, 476 valencians (i tres-cents persones més en Albacete, Terol i Conca. De *Debon*, per eliminació de la primera síl·laba (considerada preposició) es deu haver extret el llinatge *Bon*, portat per 760 espanyols, dels quals 239 valencians (cinc en Alcoi: *INE, IVE*)).

4. CANVIS PER CONTACTE DE LA PREPOSICIÓ DE AMB TOPÒNIMS COMENÇATS PER -A O E-: LLIN, INSA, VICENT (< HELLÍN, AÏNSA, AVICÉN)

De la mateixa forma que hem vist *Bon* extret de *Debon*, trobem el llinatge **Llin**, portat per 556 valencians, entre els quals 24 alcoians, extret d'**Hellín** (Albacete). La variant primitiva *Hellin* és el cognom de 2.400 espanyols, dels quals 293 valencians i huit alcoians. Igualment s'ha format el nom de l'alcoià *mas de Nyego*, primitivament *mas d'Enyego* (trobem documentat un alcoià anomenat *Enyego* Martí, pedrapiquer en la HA: *INE, IVE*)).

En català oriental, en què les *ee* i *aa* es pronuncien com a vocals neutres, es fàcil la confusió gràfica de *ee* i *aa* àtones: així s'explica el llinatge *Lins* documentat en Alzira en 1399 i portat a l'hora d'ara per un centenar de persones de les comarques barcelonines. La forma *Lins* s'ha extret a partir dels passos següents: *d'Alins* > *d'Elins* > *de Lins* > *Lins*. La variant primitiva *Alins* (provinent d'*Alins*, la Vall Ferrera, el Pallars Sobirà) és portada per 244 persones d'Osca, Lleida i Barcelona.

Igualment s'ha extret el llinatge **Insa**, ja documentat en 1354 en València (*Fund.*), a partir del mateix procés en el cas d'**Ainsa** (vila de la comarca de Sobrarbe, Osca): *d'Ainsa > d'Einsa < de Insa > Insa*. Porten el cognom *Insa* 3.000 espanyols (especialment aragonesos), dels quals 1.192 valencians (183 en Ontinyent, 148 en Onda, 91 en Cocentaina i 48 en Alcoi). La variant primitiva *Ainsa*, la porten 605 espanyols (sobretot aragonesos), entre els quals 52 valencians (*INE, IVE*).

El mateix fenomen fonètic, esta volta associat a l'etimologia popular, el trobem en el nom de la foia alcoiana dita de **Vicent**. En 1272 la trobem documentada en la forma primitiva *foia d'Avicén* en una donació de Jaume I als alcoians, encara que la sol·licitaven els hòmens de Castalla, de Serrella, de Banyeres i de Vinalopó:

Noverint universi quod nos Iacobus Dei gratia rex Aragonum, Maioricarum et Valencie, comes Barchinone et Urgelli ac dominus Montispesualni, per nos et nostros damus et concedimus vobis universis et singularis habitantibus de Alcoy, presentibus videlicet futuris, imperpetuum, locum illum qui dicitur *fovea d'Avicén*, totum integre uti erat de termino de Alcoy in tempore sarracenorum. Volentes et vobis nihilominus concedentes quod locus predictus de cetero sit de termino de Alcoy, non obstante petitionibus seu demandis quas homines de Castalla, de Sarriella, de Banyeres et de Benilopon faciunt de ipso loco. (Bañó 2014: 157)

Passant del llatí al castellà, cinc-cents anys després, en un document de 1749, encara trobem el topònim amb la forma primitiva:

otra heredad de tierra secana culta i inculta sita en termino de Onil, partida de *la Hoya de Avisén*, lindante con tierras de D. Damian Rico, con término de Bañeras, con la de Francisco Oller y con las de Antonio Navarro sujeta a un censo de cien libras (Ramon Molina 2022: 2)

Però ja de bona hora, en un document notarial de 1297, trobem el topònim alterat pel canvi *d'a > d'e > de* combinat amb l'etimologia popular:

dedisti mihi quoddam trocium terre in *Foya de Vicent*, termino de Alcoy versus Biar (Notal, r. 148; Torró 1992: 104)

La *foia de Vicent* és la forma que ha arribat fins a l'actualitat i que trobem documentada en els segles XVIII-XIX:

1715: «ítem la renta de la heredad de Gabriel Juan, vecino de dicha Villa de Onil que posee en el término de esta Villa, partida de la *Hoya de Vicent*, que fue estimada en dos mil y cuatrocientas libras, la reputaron en cien libras» (Ramon Molina 2022: 3)

1797: «*Hoya de Vicente*» (Cavanilles)

1864: la *Foya de Vicent* (en Banyeres i en Alcoi, Martí 1864, pp. 45 i 51)

5. ORTOGRAFIA I FONÈTICA: CANVIS EN ELS SONS SIBILANTS ALVEOLARS

Llàzer (del llatí bíblic LAZARUS) és nom i cognom valencià-català-balear que en l'Edat Mitjana apareix també en la variant *Llätzer*. Com a llinatge, documentem *Llàzer* en Alcoi en el cens de 1646; en la guia de Martí (1864) trobem tant *Llàzer* com la variant *Llàcer*, l'única portada en l'actualitat per valencians, catalans i balears (6.000 persones, *INE*). Dels 4.973 *Llàcers* valencians 463 són d'Alcàsser, 245 de Benifaió, 236 d'Alcoi i 208 d'Algemesí. Caldria recuperar la pronúncia amb sibilant alveolar sonora i la grafia tradicional *Llàzer* i, en cas de mantindre la grafia *Llàcer*, pronunciar-lo amb sibilant alveolar sorda i evitar la pronúncia amb z castellana.

Olzina, variant antiga d'*Alzina* ('carrasca'), que encara es documenta així al costat de la variant *Olsina* en Alcoi en el cens de 1646, ha esdevingut a les hores d'ara *Olcina*, però, al contrari de *Llàcer*, ha conservat amb vigor la pronúncia amb sibilant alveolar sonora. Convindria recuperar la grafia antiga *Olzina* i, en cas de mantindre la grafia *Olcina* evitar la pronúncia amb z castellana. Dels 2.878 *Olcines* que trobem en Espanya 2.215 són valencians: 450 alcoians, 273 de València, 145 d'Alacant, 130 d'Ontinyent, 82 de Cocentaina i 58 de Muro (*INE, IVE*).

Sañç, nom i cognom valencià-català-balear (del llatí *SANCTIUS*), encara es documenta així en Alcoi en el cens de 1510; en el cens de 1646 apareix en Alcoi com a *Sans*. A l'hora d'ara només queda en Alcoi la variant castellana *Sanz*, a on és el cognom de 309 persones (en tota Espanya s'anomenen *Sanz* 180.000 persones, entre les quals 21.400 valencians). Caldria recuperar la grafia i la pronúncia autòctona *Sans*, portada per 11.000 catalans i balears i per només 200 valencians (23 en Elda, 18 en Càlig i 11 en Petrer: *INE, IVE*).

Els llinatges d'origen patronímic navarroaragonés formats amb el sufix *-iç*, com ara *Gòmiç*, *Llòpiç* i *Sànchiç* (fill de *Gome*, *Lope* i *Sancho*) són habituals en la ciutat d'Alcoi grafats amb *-is*: **Gomis**, **Llopis** i **Sanchis**. *Ferràndiç* (fill de *Ferrando*) ha perviscut en la forma **Ferrandis**, però conviu amb la variant majoritària amb grafia castellanitzant *Ferràndiz*. El primitiu *Gàlbiç* (format possiblement sobre un germànic *Waldburg*) adopta en Alcoi la forma **Galbis**. Tots estos llinatges en *-is* (paral·lels als castellans *Fernández/Hernández*, *Gómez*, *Gómez*, *López* i *Sánchez*) són molt habituals entre els valencians: *Ferrandis* (3.834 valencians), *Ferràndiz* (4.483 valencians, 339 alcoians) *Galbis* (1.144 valencians, 54 alcoians), *Gomis* (6.282 valencians, 129 alcoians), *Llopis* (14.372 valencians, 486 alcoians) i *Sanchis* (24.397 valencians, 408 alcoians: *IVE*).

6. BUSCANT LA TRANSPARÈNCIA SEMÀNTICA: UN CAS D'ETIMOLOGIA POPULAR

El llatí *BELLUM VIDERE* 'bona vista' va donar el francès *Beauvoir*, l'italià *Belvedere* i en la nostra llengua **Bellver**. De *Bellver* de Cerdanya, prové el cognom *Bellver*, documentat en Alcoi en 1263 (*Fund.*) i portat a l'hora d'ara per 3.206 valencians, dels quals 164 en Xàtiva, 115 en Ontinyent i 21 en Alcoi. Una variant més antiga del llinatge és *Bellveser*, amb conservació arcaica de *s*, segurament dut a terra valenciana per immigrants occitans i portat per l'escriptor Ricard *Bellveser*, nat en València (1947). Una variant minoritària i moderna és **Bellvert**. Perduda la consciència del significat de *ver* (< *veer* < *VIDERE* 'vore'), amb l'epèntesi de *-t* (i el canvi del timbre de la *e* final de tancada a oberta) s'ha aconseguit fer-lo transparent semànticament: 'vell verd'. Porten el llinatge *Bellvert* 117 valencians, entre els quals 21 alcoians, i 54 barcelonins

(*INE, IVE*). No és impossible, però em sembla molt improbable que en esta variant haja influït el nom de lloc *Vallverd*, poble del municipi d'Ivars d'Urgell (com insinua el *DAE*), d'a on precedix un rar cognom *Vallvert*, que *AlcM* troba en Torrebesses (el Segrià).

Un cas del fenomen fonètic invers seria el del cognom **Montalt**, portat per 700 valencians i un centenar de catalans, amb variant *Muntalt*, portat per uns 40 catalans, dels quals procedixen, per pèrdua de la *t* final, els llinatges *Montal* (500 persones, sobretot en Catalunya, entre els quals 70 valencians) i *Muntal* (500 persones en Catalunya i alguna en Alcoi: *INE, IVE*).

7. DISSIMILACIÓ DE NASALS: UNS BONANATS QUE VAN PASSAR A BORONATS

Hi ha noms de persona que expressen bons auguris sobre les circumstàncies del naixement dels xiquets. Serien casos com ara *Benages* 'hages bé' (alterat a l'hora d'ara en *Menages/Menaches* (portat per 150 valencians, entre els quals 73 en Callosa d'en Sarrià), *Bonafós*, 'naixcut en bona hora', *Bonasies* 'sigues arribat en bona hora', *Bonafós* 'en bona hora hages naixcut', *Bonany*, *Bonastre*, *Bondia*, *Bonhora*, *Deulosal*, *Deulovol* o *Socies* (*Sausies* 'salv sigues'; Moll 1097). Del mateix origen és **Boronat**, alteració de l'antic *Bonanat* 'naixcut en bona hora'. Es documenta *Bonanat* com a llinatge en 1291 en Castelló de la Plana, en 1354 en València, en 1381 en Callosa d'en Sarrià (*Fund.*). Trobem *Bonanat* com a nom de pila en Alcoi en 1320 (amb variant *Bononat*, *LCPP*). Amb variant femenina, *Bonanada* es documenta com a nom d'una famosa comare jueva valenciana del segle XIV (vejau *Viquipèdia*). Com a cognom, trobem *Bonanat* en Alcoi el cens de 1510, en el llibre de la peita (segle XVII, registres 226, 412, 525) i en 1705 encara trobem un alcoià nomenat Antoni *Bonanat* (R. Sanchis 1995: 402). En el mateix llibre de la peita alcoià apareix la variant amb dissimilació de nasals *Boranat* (registres registres 506, 622, 667) i la variant moderna amb dissimilació vocàlica i consonàntica *Boronat* (registre 282). A l'hora d'ara *Boronat* és la variant quasi única, portada per 4.436 persones en tota Espanya (principalment en València i Catalunya), dels quals 2.219 valencians, 310 en la ciutat de València, 207 en Alcoi, 120 en Alacant i 99 en Gandia. La variant primitiva **Bononat**

encara és el llinatge de 30 valencians de les comarques centrals (*INE, IVE*).

La dissimilació de nasals que trobem en *Bonanat* > *Boronat* és la mateixa que trobem en el parlar popular alcoià (i de molts altres indrets) en el cas de *bona nit* > *bora nit*. La funció de les dissimilacions és, com es sap, aconseguir cadenes fòniques de més bon pronunciar, evitant les repeticions cacofòniques.

8. DISSIMILACIÓ DE LÍQUIDES

8.1. UN *ALBALADELLO* QUE HA PASSAT A *BARADELLO*

Troblem documentat entre 1296 i 1303 la partida alcoiana anomenada llavors **Albaladello** (de l'àrab *al-balat* 'el camí empedrat', amb sufix diminutiu mossàrab *-ello*):

Trocei terre que est in *Albaladelo*, termino de Alcoy [...]; trocium trerre quod habeo in (Mariola) *Albaladelo* [...]; unius troci terre [...] in *Albaladello* [...]; in *Albaladela* [sic] (*Notal*, registres 22, 70, 101 i 408)

En 1320 la documentem ja sense l'article àrab, **Baladello**: «un troç de terra de guaret, lo qual ell ha en *Baladello*, terme de Alcoy» (*LCPP*, registre 238).

En el llibre de la peita, de la segona mitat del segle XVII, la trobem en la forma antiga, ara ja amb article romànic: «partida **del Baladello**», «**lo Baladello**» (registres 54, 522).

La variant moderna, amb dissimilació de líquides, **el Baradello**, la trobem per primera volta a mitjant segle XIX: «el *Baradello*» (Martí 1864: 52), i és l'única que trobem a l'hora d'ara en tots els mapes, com ara en el mapa coordinat per Ximo Victoriano (2002a).

8.2. UNS *MARGARITS* QUE VAN PASSAR A *MARGALITS*

En el cens de 1510 trobem en Alcoi cinc persones amb cognom **Margarit** i cinc amb la variant amb dissimilació de líquides **Margalit**. A l'hora d'ara l'única variant viva és *Margarit*, portada per 2.222 persones en tota Espanya (sobretot en Catalunya, les Illes Balears i el País Valencià), entre les quals 480 valencians i sis alcoians.

8.3. UN *GERARD* QUE VA PASSAR A *GELAT*

Segons Vicent Cabanes i Joaquim Amorós (2007), «el nom de l'alcoià *mas del Gelat* fa pensar en la frescor de l'indret per la seua situació, atesa la proximitat dels Canalons. En el plànol d'Alcoi de 1925 apareix en plural, *mas dels Chelats*, probablement fent referència a la presència en l'heretat de més d'un edifici. Tot i això, en el Registre de la Propietat d'Alcoi, en la 3ª inscripció de 30-01-1899 d'aquesta finca, apareix com a la *Heredad la Ombria de Cherard*. També, en el mateix Registre, però ara relatiu a Heredad titulada Rincon de Buenaventura, quan fa la relació de les finques que hi fiten, la nostra hi torna a aparèixer, ara amb la denominació de *mas de Gelart*». Per tot això, suposen assenyadament que «el nom actual de *mas del Gelat* prové de la deformació de l'antropònim *Gerard*».

La recerca de Cabanes i Amorós mostra brillantment com la dissimilació de líquides (*Gerard* > *Gelard*) actua en combinació amb l'etimologia popular (*Gelard* > *Gelat*) per a aconseguir variants més eufòniques i transparents semànticament.

8.4. UN *SALELLES* QUE HA PASSAT A *SERELLES*

També devem a la recerca modèlica de Vicent Cabanes i Joaquim Amorós (2014) el descobriment de l'origen del topònim alcoià **Serelles**.

Sembla que varen trobar la pista orientadora en el treball de Francesc Jover i Juan Richart (2005) sobre la indústria hidràulica en Cocentaina. En eixe treball descobriren que l'anomenat en el terme de Cocentaina com a *molí de Serelles* era propietat d'un alcoià anomenat Pasqual **Salelles**, industrial mamprenedor que també posseïa un mas en l'actual partida de *Serelles*. Si en Cocentaina el cognom s'havia alterat per assimilació vocàlica i per dissimilació de líquides (*molí de Salelles* > *Selelles* > *Serelles*) era evident que el mateix canvi s'havia produït en el terme d'Alcoi, a on el *mas de Salelles* > *Selelles* > *Serelles*.

La documentació que aporten del molí contestà mostra de manera clara l'evolució fonètica:

1791: «Se hizo saber a Antonio Tort arrendador del molino de este término, partida de Foriñanes,

propio del Dr. Don Pasqual *Salles* de Alcoy con una tina...» (AMC, LOAC: 1791, p. 65)

1860: «Cocentaina [...] Molino de *Salles* [...] Fábrica de *Salles*» (NPA)

1888: «M^o *Salles*» (AMC, r. núm. 830, 1055)

1897: «lindante con el camino que de él conduce; por este, con el rio Alcoy y Penàguila; por sur, con tierras anexas al molino fábrica de papel nombrada *Salles*» (CEC: 2007, p. 407).

9. DE L'ANTIC BARRANC DEL CINT AL MODERN BARRANC DEL CINC

Tractarem tot seguit del topònim més emblemàtic de la ciutat del Serpis. Per a qui com jo ha passat els millors estius de la seua adolescència en el Mas Nou, a on anàvem amb el matxo carregat de quemenjar travessant el barranc del Cinc, parlar-ne és un exercici ple d'emoció.

9.1. DOCUMENTACIÓ DE BARRANC DEL CINT

La primera volta que apareix el topònim en la documentació alcoiana és en el llibre de la Cort del Justícia d'Alcoi. Gràcies a la transcripció de Sanchis Llorens (1970) podem llegir l'apuntament corresponent al 13 de setembre del 1356: «com a audiència de l'honorat en Guerau Doménech, Justícia de Alcoy, fos pervengut que un hom jahia mort en *lo barranch del Cint*, per ço lo dit Justícia anà personalment al dit loch». I la informació continua el dia 15 d'octubre del mateix any: «un hom era estat atrobat en *lo barranch del Cint* mort, lo qual tenia un colp en lo cap e [...] uns albiraven que era coltellada e altres que s'era espenat e que ja pud».

Hauran de passar més de sis-cents anys per a que tornem a trobar un text amb la mateixa grafia. És en un llibre sobre què diuen uns pobles valencians dels altres a on podem llegir: «els barrancs del Molinar, del Barxell i del *Cint* (o *dels Cinc*)» (Sanchis Guarnier 1965: 85). Quatre anys després ja el trobem en la *Gran enciclopèdia catalana*: «el riu de Polop [...] que entronca amb el Barxell, que, com *el barranc del Cint*, procedeixen dels contraforts de la Mariola» (GEC, volum 1, 1969, s.v. *Alcoi*, p. 463) i també «*barranc del Cint*: riera engorjada que fendeix els vessants orientals de la serra de Mariola

(Alcoià) i conflueix amb el riu d'Alcoi dins la ciutat d'Alcoi» (GEC, volum 5, 1973, s.v. *Cint*, p. 135). També en la *Gran enciclopedia de la región valenciana*: «los ríos Barxell y Molinar; el primero [...] recibiendo la aportación del río de Polop y del *barranco del Cint*» (GERV, volum 1, s.v. *Alcoy*, p. 129). També trobem *Cint* en la prosa d'Enric Valor: «a ponent lluien, color violeta, el Carrascal d'Alcoi, l'Ull del Moro i *el barranc del Cint*, i a migjorn i xaloc barraven l'horitzó les braves crestes de la Serrella, la carena rabassuda i dominant de l'Aitana i els negres lloms de la serra de Penàguila» (Enric Valor 1975: 82). I també *barranc del Cint* en Mansanet i altres (1982: 21, 81) i en el mapa coordinat per Ximo Victoriano (2002a).

Cint és la grafia més fidel a l'ètim llatí, CINTUS 'cenyit', participi del verb CINGERE 'cenyir', no documentat en la nostra llengua en sentit orogràfic. Només trobem *cint* com a adjectiu 'cenyit' («nostres perpunts vestits e les espases *cintes*», Jaume I) i com a substantiu 'cinyell' («que els damunt dits sien persones militars, no però de *cint* de cavalleria ennobleïts», *AlcM*). En castellà es troba *cinto* com a 'recinto murado' (*DRAE*) i en Cavanilles el trobem com a sinònim de *corte* 'tallat, penya-segat, cingle'.

El DNV definix *cingle* com a «paret de roca que forma precipici, en el cim o en el pendent d'una muntanya». Cavanilles, parlant de la Mola d'Ares diu: «por todas partes limitan su extensión *cortes* casi perpendiculares de quince y veinte pies de altura, que forman alrededor lo que llamo *cintos*; apóyanse estos *cintos* o murallas naturales sobre bancos que sobresalen algunas varas, cuyos bordes sirven de término hasta donde suben otros *cintos* inferiores que descansan sobre bancos de mayor diámetro; continúan así las graderías hacia abaxo sin parecerse unas a otras, hallándose algunas muy inmediatas entre sí, y de fácil acceso» (Cavanilles 1795: 75); i parlant d'Aitana: «como me hallaba en las cercanías de Aitana, cuya altura compite con la de Peñagolosa, y es mayor que la de los demás montes del reyno, quise examinarlo, y empecé a subir desde el castillo de Penàguila por el puerto de Todons; llegué a los primeros *cintos* o *cortes* en cinco quartos de hora, y aunque muy baxos, comparados con la cresta del monte es tal su altura, que desde ellos se descubre una extensión inmensa hacia poniente» (Cavanilles 1797: 199).

9.2. DOCUMENTACIÓ DE BARRANC DEL SINT

L'altra (mala) grafia antiga del topònim és *Sint*, que ja trobem en el segle XVII («*barranch del Sint*», *Peyta*, registre 679) i en segle XVIII («hoy espantoso *barranco dicho del Sint*» (Anònim de 1753). En el segle XX la trobem des de mitjant segle: «formaban lo que se llamó barrio de Sintia, con la puerta así denominada mirando al barranco del *Sinc* o *Sint*, como se llamaba entonces» (Bito 1957); «el *barranco del Sint*» (Camilo Visedo Moltó, *Alcoi. Geología. Prehistoria*, 1959); «*barranc del Sint*» (Rogelio Sanchis 1976, capítol 2).

Adrián Miró, malgrat encertar l'etimologia també preferix esta mala grafia: «el término *Sinc* (barranco del *Sinc*) es una ultracorrección de *Sint* (así aparece en el cronicón del P. Picher y en la guía anónima de Alcoy de 1753), del latín CINC-TU, participio del verbo CINGO, en el sentido de paso ceñido por las montañas» (Miró 1984: 80).

I l'historiador Ricard Bañó també s'hi apunta: «*barranc del Sint*» (Bañó, 1999: 28) i «*barranco del Sint*» (Bañó 2001: 74-5).

9.3. DOCUMENTACIÓ DE BARRANC DEL CINC

La forma etimològica *Cint* té un final consonàntic *-nt* inexistent en el parlar alcoià i en Catalunya, a on paraules com ara *vin*, *cent*, *sant* i *venint* es pronuncien *vin*, *cen*, *san* i *venín*. En el moment que es va produir esta pèrdua (segles XVII-XVIII) el nostre topònim esdevingué *Cin*, forma estranya que de seguida degué adoptar una *-k* per repercussió de la *-nk* de *barranc* i per la influència del parònim *cinc* '5'.

El canvi ja s'havia produït en el segle XVIII, perquè Cavanilles ja usa *Cinc*: «la cordillera de montes, [...] sigue hacia oriente como pegada a las faldas de Mariola, sin más intermedio que el *barranco del Cinc*, el cual es muy profundo» (Cavanilles 1797: 196).

Esta variant *Cinc* va ser àmpliament usada durant el segle passat. Així trobem una publicació titulada *Un enterament prehistòric al Barranc del Cinc (Alcoi)* (Visedo 1937). I la van usar els dos millor escriptors alcoians de l'època: Valls i Valor.

Escriu Joan Valls en el seu primer poemari, *La cançó de Mariola*: «i en Sant Cristòfol d'Alcoi / un esquelló sona trist, / mentre segueix udolant / el llop del *Barranc del Cinc*» (Valls

1947). El curador de la segona edició, E. Rodríguez Bernabeu, manté *Cinc*, Alacant, 1981, p. 21. Però en la tercera edició, València, 2007, p. 53, el curador, M. Rodríguez Castelló canvia, sense indicar-ho, *Cinc* per *Cint*.

Escriu Jordi Valor en les *Històries casolanes; narracions alcoianes*: «a la caiguda alta del *Barranc del Cinc* [...] cap al *Barranc del Cinc*» (Jordi Valor 1950: 10; canviat, sense indicar-ho, per «*barranc del Cint*» pels curadors de la tercera edició, E. Reig i V. Cabanes, Alcoi, 2008, pp. 18-19).

En *Els pobles valencians parlen els uns dels altres* usa Sanchis Guarnier una variant sorprenent, *dels Cinc* (¿de quins *cinc*?): «els barrancs del Molinar, del Barxell i del *Cint* (o *dels Cinc*) [...] diu que un alcoià intentà volar sobre el *barranc dels Cinc*, amb dos canyissos lligats a l'esquena» (Sanchis Guarnier 1965: 85 i 92).

També trobem *Cinc* en el monumental *Diccionari català-valencià-balear*: «Serpis, topon.: nom modern (posat pels erudits) del riu que neix a Alcoi per la confluència dels rierols *Cinc*, Barxell, Polop i Molinar, rep les aigües de Penàguila i les de l'Agres, passa pel congost de L'Orxa i desaiuga al Mediterrani prop de Gandia; popularment és anomenat riu d'Alcoi» (*AlcM*, 1969).

I és la forma que immortalitza el nostre Ovidi Montllor en els anys 80 en *El meu poble Alcoi* («té costeres i ponts, / música de telers; / té muntanyes voltant / que li donen frondor; [...] amb un cantó Pinyó / lloc de cita amb tothom; / amb el *barranc del Cinc* / com dos braços oberts») i en *Les meues vacances* («porteu-me a Alcoi, / que és el meu poble, / i allà on comença / el *barranc del Cinc* / prop d'un romer, / al seu costat, / deixeu-me ja»).

9.4. DOCUMENTACIÓ DE BARRANC DEL SINC

Paral·lelament a la mala grafia *Sint*, també trobem la mala grafia *Sinc* en els segles XIX i XX: «el *Barranco del Sinc*» (Martí 1864: 61 i 64); «también la calle de la Virgen María data de aquellos tiempos, así como Buida-oli. Estas, con otras que todavía perduran, formaban lo que se llamó barrio de Sintia, con la puerta así denominada mirando al barranco del *Sinc* o *Sint*, como se llamaba entonces» (Camilo Bito 1957); «tornant-nos-en [...] pel *Barranc del Sinc* a la nostra ciutat»

(Jordi Valor 1970: 23); «la Serra de Mariola, amb el *barranc del Sinc*» (Ricard Bañó 1988: 9 i 131-132).

10. CONCLUSIÓ: CAL RESPECTAR LA FORMA POPULAR MODERNA DELS ANTROPÒNIMS I DELS TOPÒNIMS

Faig meu el parer de Moll (1959: 93) quan diu que, «en definitiva, l'únic amo de cada cognom és la persona que el porta, i per tant, a ella pertany de decidir la reforma o el manteniment de la grafia considerada incorrecta; per dialectal i per bàrbara que siga l'escriptura d'un llinatge, el qui l'ha adoptada o l'ha rebuda dels seus avantpassats pot tenir motius ben respectables (quan no siguin més que d'orde sentimental) per a mantenir-la; la tasca de l'especialiste, en aquest cas, pot ser d'orientar i aconsellar, però no de declarar obligatòria la reforma en nom de cap perjudici gramatical».

Això vol dir que ningú està obligat a canviar el seu llinatge. Hem vist al llarg del nostre treball que és aconsellable escriure seguint la nostra ortografia els nostres cognoms (*Llàzer, Olzina, Castanyer, Ferrandis*), però ningú pensarà en recomanar que els *Boronats* es canvien el llinatge en l'etimològic *Bonanat*, ni els *Vaellos* pel primitiu *Vaiello*, ni els *Inses* per l'originari *Aïnsa*. Són les formes modernes i cal respectar-les.

El mateix cal fer amb els topònims. Ningú ha de pretendre canviar el modern *Baradello* pel primitiu *Baladello*, ni *Serelles* per l'originari *Salelles*, ni el *mas del Gelat* pel documentat *mas de Gerard*. I igualment cal respectar la forma *barranc del Cinc*, usada per tots els alcoians des del segle XVIII i associada emotivament als sentiments més íntims de la pròpia identitat. Els alcoians han de saber (això és cultura alcoiana) que originàriament el topònim era *barranc del Cint*, i que eixa grafia és la que explica el seu sentit de 'cingle', però poden continuar dient i escrivint la forma tradicional *barranc del Cinc*.

BIBLIOGRAFIA D'ONOMÀSTICA ALCOIANA

(Ampliada considerablement gràcies a la col·laboració inestimable de Josep Tormo.)

1510: vejau Valldecabres (2002)

1646: *Cens de 1646*, transcripció de la part d'Alcoi cedida amablement per Emili Casanova.

ABAD SEGURA, Rafael (1999): *Alcoi, sus calles y su historia*, Alcoi.

AGRUPACIÓ CONTRA INCENDIS FORESTALS (1995): *Índex topogràfic del terme municipal d'Alcoi*, Alcoi.

ALCM: ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1926-1968): *Diccionari català-valencià-balear*, deu volums, Palma de Mallorca: Moll.

ANÒNIM (1996): *Alcoy a mediados del siglo XVIII según un manuscrito de 1753*, introducció d'Adrian Miró, Alcoi.

ARXICONFRARIA DE LA MARE DE DÉU DELS LLIRIS (1988): «Documentación del milagroso hallazgo de los lirios del Carrascal, I, Información ante el magnífico justicia en lo civil y criminal de la villa de Alcoy (23 de agosto de 1653)», *Año Mariano, Alcoy 1988, Fiestas de la Virgen de los Lirios*, Alcoi, quatre pàgines sense numerar.

ASSOCIACIÓ CULTURAL DE L'ALCOIÀ-COMTAT (1999): *En defensa del topònim Alcoi*, Alcoi: Gràfiques El Cid.

BAÑÓ I ARMIÑANA, Ricard (1981): «Datació de topònims, II. Alcoi», *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, núm. 3, Barcelona, p. 22.

— (1982): «Pervivència de topònims medievals en Barxell i Polop», *Revista de Festes*, Alcoi, p. 90.

— (1988): *Rutes històriques i monumentals d'Alcoi*, Alcoi: Ajuntament & Centre de Professors d'Alcoi; versió castellana: *Siete paseos por la historia de Alcoy*, Alcoi: Ajuntament & Caixa d'Estalvis del Mediterrani, 2001.

— (1992): «El Barrio de Buidaoli», *Información*, Alacant, 27 de juny del 1992.

— (1996a): *Esborrany de la Cort del Justicia d'Alcoi dels anys 1263-1265. Estudi i transcripció*, Alcoi: Ajuntament & Institut de Cultura Juan Gil-Albert; segona edició, Alcoi: Centre Alcoià d'Estudis Històrics i Arqueològics, 2009.

— (1996b): «Els primers alcoians», *Revista de Festes*, Alcoi, pp. 110-111.

— (1997): «Els topònims alcoians al segle XIII», *Quart Col·loqui d'Onomàstica Valenciana*, Ontinyent, pp. 99-104; reproduït en la *Revista de Festes*, Alcoi, 1998, pp. 116-118.

— (1999a): *Manual de la història d'Alcoi*, Alcoi: Misèria i Companyia.

— (1999b): «Barxell i la seua toponímia», *Barchell*, Alcoi, 2 pàgines.

— (1999c): «Masos a Alcoi», *Revista de Festes*, Alcoi, pp. 130-132.

— (2002): «Alsamora: ni Alzamora ni tampoc Alçamora», *Ciudad*, Alcoi, 28 de maig del 2002, p.16.

— (2013): *Un notal alcoià dels anys 1296-1303*, Barcelona: Fundació Noguera.

— (2014): «Foia de Vicent», *Revista de Festes*, Alcoi, pp. 156-157.

BERENGUER BARCELÓ, Julio (1977): *Historia de Alcoy*, tres volums, Alcoi: Llorens.

— (1977): «El Cantó Pinyó y el Carrer[ó] de Don Simón», *Ciudad*, Alcoi, 6 de gener del 1977, p. 10.

BARCELÓ, Carme (1983): *Toponímia aràbiga del País Valencià. Alqueries i castells*, València: Universitat.

— (2010): *Noms aràbics de lloc*, Alzira: Bromera & Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.

- BITO LINARES, Camilo (1957): «Aquel Alcoy del siglo XIII», *Revista de Festes*, Alcoi, p. 70.
- (1969): «Carta abierta a un amigo sobre nuestro nomenclátor callejero», *Ciudad*, Alcoi, 3 de juny del 1969.
- CABANES FITOR, Vicent (1997): «Toponímia fronterera als termes de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida: qüestions de diversitat», *Quart Col·loqui d'Onomàstica Valenciana*, Ontinyent, pp. 223-225.
- CABANES, Vicent; AMORÓS, Joaquim (2004): «El topònim Alcoi: etimologia i grafia», *Revista de Festes*, Alcoi, pp. 148-150; també en *Fitxes de toponímia alcoiana*, Bloc de Vilaweb, 12 de març del 2012; i en la *Història d'Alcoi*, 2015.
- (2005) «Quatre hagiotopònims del Carrascal de la Font Roja», *Revista de Festes*, Alcoi, pp. 135-137.
- (2006): «Alguns fitotopònims del Carrascal de la Font Roja», *Revista de Festes*, Alcoi, pp. 136-138.
- (2010): «El barranc del Cint», *Revista de Festes*, Alcoi, pp. 125-127; també en *Fitxes de toponímia alcoiana*, Bloc de Vilaweb, 14 de febrer del 2012.
- (2012-2019): *Fitxes de toponímia alcoiana*: «Presentació», «La Uixola», «El Barranc del Cint», «Alcoi», «La cova de Sant Jordi», «Mariola», «L'Arsenal», «La Font Roja», «L'Assagador», «El Racó de Sant Bona Ventura», «el Carrascal», «Cotes», «Polop», «Barxell», «Riquer», «El Molinar», «Sant Benet», «Sant Antoni», «La Canal», «Les Llacunes», «El Safraner», «el Mas de l'Altet», Bloc de Vilaweb (algunes d'estes fitxes les citem a part; moltes s'han publicat en la *Revista de Festes*, Alcoi).
- (2013): «El Carrascal», en *Fitxes de toponímia alcoiana*, Bloc de Vilaweb, 8 d'abril del 2013.
- (2014): «Fitxes de toponímia alcoiana: el mas de Serelles», *Revista de Festes*, Alcoi, pp. 151-155; també en *Fitxes de toponímia alcoiana*, Bloc de Vilaweb, 7 d'abril del 2014.
- CABANES, Vicent; AMORÓS, Joaquim (coordinadors) (2007): «Recull toponímic del Parc Natural de la Serra de Mariola», *Eines*, 22, Alcoi, pp. 58-73.
- CABANES, Vicent; MONTER, Josep Pérez (1999): *Toponímia dels pobles valencians. Alcoi*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- CABANES, Vicent; SANTAMARIA, Vicent J. (2002): «Toponímia de Cocentaina», en E. Casanova i V. M. Rosselló (eds.), *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*, València: Universitat, pp. 209-217.
- CABANES, Vicent i altres (2003): «Aproximació a la toponímia del Carrascal de la Font Roja», *Iberis*, 2, Alcoi, Ajuntament, pp. 7-49; cite l'edició en línia.
- CALERO PICÓ, Antonio (1985): «La toponímia del Barranc del Cing», *Ciudad*, Alcoi, 16 de maig del 1985.
- (1986): «Nuestras montañas», *Revista de Festes*, Alcoi, pp. 98-99.
- (1994-1996): «Els Masos», *Ciudad*, Alcoi, més de cent col·laboracions d'una pàgina setmanal.
- CARBONELL, Vicente (1672): *Célebre centuria que consagró la ilustre y real villa de Alcoy a honor, y culto del Soberano Sacramento del Altar*, València: J. L. Cabrera; reedició facsímil, Alacant, 1976.
- CAVANILLES, Antonio Josef (1795-1797): *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*, dos volums, Madrid: Imprenta Real.
- CIUDAD DE ALCOY (redacció) (1995): «Ricard Bañó: los documentos más antiguos de Alcoy constatan las grafías 'Cint', 'Çint' i 'Sint'»; «Varias interpretaciones y una sola definición»; «Una historia iniciada por la Conselleria de Medi Ambient», *Ciudad*, Alcoi, 26 de febrer de 1995, p. 4.
- COLOMA PAYÀ, Rafael (1966): «El primer plano de Alcoy (callejones, calles, plazas, puertas y portillos)», *Lecturas Alcoyanas*, Alcoi, 1966. pp. 67-71.
- (1972): «Un tema a debate. ¿Rio Alcoy, Rio Serpis?», *Ciudad*, Alcoi, 28 de juliol del 1972, p. 5.
- (1972-1974): «Las calles de Alcoy», *Ciudad*, Alcoi, treball publicat per capítols setmanals.
- (1975): «Historiografia alcoyana. En torno al nombre y origen de Alcoy», en *l Cíclo de Historia Alcoyana*, Alcoi: Seminario de Estudios Alcoyanos, pp. 27-39.
- (1976): «Sobre el nombre y el pueblo de Alcoy», *Ciudad*, Alcoi, 12 de juny del 1976, pp. 8-9.
- COLOMINA, Jordi (2017): *El sufix -al/-ar amb valor col·lectiu, abundancial i augmentatiu. Un estudi de morfonologia lèxica iberoccitanoromànica*, Alacant: Universitat.
- (2021): *La llengua de sant Vicent Ferrer*, dos volums, *I. Estudi lingüístic*, *II. Diccionari integral*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- COLOMINA, Jordi; PONSODA, Joan J. (1995): «Català(ns) i aragonés(os) en contacte al sud del Regne de València segons els *Estravagants* (1263-1264) de l'Arxiu Municipal d'Alcoi», en J. Colomina (ed.), *Llengües en contacte als regnes de València i de Múrcia (segles XIII-XV)*, Alacant: Universitat, pp. 145-173.
- CTV: ACADEMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2009): *Corpus toponímic valencià*, volum I: ordenat per paraules, volum II: ordenat per municipis, València.
- DAE: Roberto Faure, María Asunción Ribes & Antonio García (2009): *Diccionario de apellidos españoles*, Madrid: Espasa.
- DAUZAT, Albert (1951): *Dictionnaire étimologique des noms de famille et prénoms de France*, París: Larousse.
- DÁVILA LINARES, Juan Manuel (1990): «El nacimiento de una villa», *Revista de Festes*, Alcoi, pp. 121-123.
- DIÉGUEZ SEGUÍ, M. Àngels (1997): «Antroponímia valenciana segons el *Llibre de la Cort del Justicia* (1279-1287)», *Quart Col·loqui d'Onomàstica Valenciana*, Ontinyent, pp. 335-354.

- DIÉGUEZ, Àngels; FERRAGUT, Concha (editores) (2011): *Llibre de la Cort del Justícia d'Alcoi (1263-1265)*, «Fonts Històriques Valencianes», 51, València: Universitat.
- DNV: ACADEMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2016 i en línia): *Diccionari normatiu valencià*, coordinat per Jordi Colomina, València.
- DRAE: REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (en línia): *Diccionario de la lengua española*, Madrid.
- FAUS BARBERÀ, Juan; CARDONA, Juan Faus (1973): *Toponimia alcoyana. El Barranc de Nocet*, Alcoi, mecanoscrit, 3 pàgines.
- (1988): *Entorno al topónimo Alcoy*. Alcoi, mecanoscrit, 3 pàgines.
- (1993): «Toponimia alcoyana: la *Font Roja*», *Ciudad*, Alcoi, 25 de juliol del 1993, p. 8.
- FAUS CARDONA, Juan
- (1970): «Toponimia alcoyana: el *Barranch del Sint*», *Ciudad*, Alcoi, 4 de setembre del 1970, p. 4.
- (1972): «El topónimo *Alcoy*», *Ciudad*, Alcoi, 9 de maig del 1972, p. 7.
- (1986): «Alcassares en la toponímia alcoyana», *Ciudad*, Alcoi, 1 de març del 1986.
- Fund.: vejam Guinot (1999)
- GEC: *Gran Enciclopèdia Catalana*, quinze volums, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1969-1980.
- GERV: *Gran enciclopedia de la región valenciana*, dotze volums, València, 1973-1977.
- GRAU, Jordi (1995): «Sinfonías y afonías: *Cintiéndolo*», *Ciudad*, Alcoi, 26 de febrer de 1995, p. 4.
- GRAU, Pau; VIVES, Miquel (2005): «El riu de la muntanya. El Serpis, vida de un territorio», *Ciudad*, Alcoi, 15 de maig del 2005, pp. 1-4.
- GUINOT, Enric (1991): *Cartes de poblament medievals valencianes*, València: Generalitat Valenciana.
- (1999): *Els fundadors del Regne de València. Repoblament, antroponímia i llengua a la València medieval*, dos volums, València: Tres i Quatre.
- (2000): «Dos models diferenciats d'antroponímia medieval: Catalunya i Aragó en el segle XIII», *Braçal*, 21-22, pp. 465-80.
- (2002a): *Sobre prenom i cognoms. L'antroponímia medieval, una eina d'anàlisi històrica*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2002b): «Colonització feudal i antroponímia. De Catalunya al País Valencià (segles XII-XIV)», en E. Casanova & V. M. Rosselló (eds.), *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*, València: Universitat, pp. 103-118.
- GUINOT, Enric; ARDIT, Manuel (2015-2017): *Cartes de poblament valencianes modernes (segles XVI-XVIII)*, tres volums, «Fonts Històriques Valencianes», 62^{A-B-C}, València: Universitat.
- GUINOT, E.; DIÉGUEZ, M. A.; FERRAGUT, C.; GREGORI, R. M.; GARCÍA MARSILLA, J. V.; PUJADES, R. J.; SILVESTRE, A. (2008): *Llibre de la Cort del Justícia de València (1280-1298)*, tres volums, «Fonts Històriques Valencianes», 38, València: Universitat.
- HA: vejam Santonja i Segura (cordinadors) (2006)
- HERRERO ALONSO, Abelardo (1990): «*Serpis*, un curioso hidrónimo», *La Vall de Bayrén*, gener del 1990, p. 33; febrer del 1990, p. 33; març del 1990, p. 20; abril del 1990, p. 29.
- (2004) «Entorn a l'hidrònim *Serpis*», *Revista de Filologia Valenciana*, 11, València, pp. 127-148.
- INE: INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (en línia) *Nombres y apellidos*.
- IVE: INSTITUT VALENCIÀ D'ESTADÍSTICA(en línia) *Noms i cognoms*.
- JORDÀ, Rafael (2002): «El tresor dels nostres noms de lloc: sobre Montes con Sol i Miradores con Sierra» [sobre els nous topònims Montesol i Mirasierra], *La Llançadora*, Alcoi, hivern del 2002, p. 11.
- JOVER, Francesc; RICHART, Juan (2005): *Els regs i la indústria hidràulica a Cocentaina*, Cocentaina: Ajuntament de Cocentaina.
- La Llançadora* (redacció) (2002): «Amb salutacions als guardians dels noms», *La Llançadora*, Alcoi, hivern del 2002, p. 10.
- LCJA: *Llibre de la Cort del Justícia d'Alcoi*: vejam Colomina & Ponsoda (1995), Bañó (1996a), Diéguez i Ferragut (2011) i Santonja i Cabanes (2021).
- LCJC: *Llibre de la Cort del Justícia de Cocentaina*: vejam Ponsoda (1996) i Torró (2009).
- LCJV: *Llibre de la Cort del Justícia de València*: vejam Guinot i altres (2008).
- LCPP: *Llibre de la Cort del Justícia Pere Penedés*: vejam Santonja & Cabanes (2021).
- Lliris*: vejam Arxiconfraria de la Mare de Déu dels Lliris.
- LLOBET Y VALL-LLOSERÀ, José Antonio (1885): *Apuntes históricos acerca de las fiestas que celebra cada año la ciudad de Alcoy a su patrón san Jorge, con referencias a la historia antigua de la misma ciudad en los tiempos de la reconquista sobre los árabes*, Alcoi: J. Martí; reedició facsímil, Alcoi: Misèria i Companyia, 1998.
- LR: *Llibre del Repartiment del Regne de València*, registre 6 de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, ed. A. Ferrando, València: Vicent Garcia Editores, 1979; ed. M. D. Cabanes i Ramon Ferrer, volum segon, Saragossa: Anubar Ediciones, 1979.
- MANSANET, C.; VIZCARRA, E.; CLIMENT, R.; LLORENS, J. (1982): *La Font Roja. Guia del Carrascal*, Alcoi: Ajuntament.
- Mapa d'Alcoi*: vejam Victoriano (2002a)
- MARTÍ CASANOVA, José (1864) *Guía del forastero en Alcoy*, Alcoi, J. Martí; reedició facsímil, València: Librerías París-Valencia, 1997.
- (1868) *Reseña documentada del robo y hallazgo del Santísimo Sacramento, publicada con motivo de las fiestas del Tercer Centenario en conmemoración de dicho suceso*, Alcoi: J. Martí.
- MARTÍN PASCUAL, Llúcia (1991): «Toponímia àrab d'Alcoi», *Segon Col·loqui d'Onomàstica Valenciana*, Alacant, pp. 653-56.
- MIRÓ, Adrián (1954): «El topónimo *Alcoy*, mozarabismo de origen latino», *Ciudad*, Alcoi, 20 de juliol del 1954. Alcoi, pp. 3-4.

- (1960a): «Sobre nomenclatura de calles alcoyanas», *Ciudad, Alcoi*, 9 d'agost del 1960, p. 5.
- (1960b): «Sobre antroponimia de Alcoy», *Ciudad, Alcoi*.
- (1960c): «Carta abierta a Jordi Valor sobre nomenclatura de calles alcoyanas», *Ciudad, Alcoi*, 3 d'agost del 1960.
- (1960-1961): «Toponimia de la comarca de Alcoy», *Ciudad, Alcoi*, diversos articles.
- (1961a): «Toponimia arabigo-alcoyana», *Ciudad, Alcoi*, 3 de gener del 1961.
- (1961b): «Mozarabismos alcoyanos», *Ciudad, Alcoi*, 24 de gener del 1961.
- (1961c): «Toponimia prerromànica de la comarca de Alcoy», *Ciudad, Alcoi*, 12 de setembre del 1961, p. 3.
- (1984): «Nociones de toponimia alcoyana», *Revista de Festes, Alcoi*, pp. 80-81.
- MOLINA, Ramon (2009): «Buidaoli: antigues activitats productives», *Revista de Festes, Alcoi*, pp. 133-135.
- (2022): «El mas de la Menora en la Foia d'Alvicén», *Revista de Festes, Alcoi*, pp. 2-5.
- MOLINA, Ramon; BAY, Francesc-X. (2010): «Els primers anys de la vida alcoiana segons l'Esberrany de la Cort del Justícia», *Revista de Festes, Alcoi*, pp.128-131.
- Molina, Ramon; Guillem, Gabriel (2019): «Del Genestar al Racó de Bonaventura», *Revista de Festes, Alcoi*, pp. 214-216.
- MOLL, Francesc de B. (1959): *Els llinatges catalans (Catalunya, País Valencià, Illes Balears). Assaig de divulgació lingüística*, Palma de Mallorca: Moll; quarta edició, Mallorca, Moll, 1987.
- MOLTÓ, Sofia (1986): «Els malnoms d'Alcoi», *Primer Col·loqui d'Onomàstica Valenciana*, València, pp. 382-392.
- MOYA MOYA, José (1992): «Apellidos alcoyanos del siglo xv», *El Libro de Oro de la Ciudad de Alcoy*, volum II, pp. 79-80.
- (1992): «Partidas rurales en el siglo xv», *El Libro de Oro de la Ciudad de Alcoy*, volum II, pp. 84-91.
- NADAL CERDÀ, Víctor (2021): «Catàstrofes a la Baixa Edat Mitjana: Alcoi, entre guerres, pestes i violència», *Eines, Alcoi*, pp. 4-13).
- NTC (2003): *Nomenclàtor oficial de la toponímia major de Catalunya. Índex toponímic A-Z*, Barcelona: Generalitat de Catalunya & Institut d'Estudis Catalans; segona edició, 2009.
- Nota*: vejau Bañó (2013)
- OnCat* = Joan Coromines (1989-1997): *Onomasticon Cataloniae*, huit volums, Barcelona, Curial; use l'edició en línia.
- PB*: Telefónica de España (2011-2012): *Alacant. Pàgines blanques. Guia alfabètica de particulars i empreses*; els llinatges d'Alcoi ocupen les pàgines 119-141.
- Peita*: vejau Santonja (2015)
- PONSODA SANMARTÍN, Joan J. (1996): *El català i l'aragonés en els inicis del Regne de València segons el Llibre de Cort de Justícia de Centaina (1269-1295)*, Alcoi: Marfil.
- REIG, Eugeni S. (2008): «Carrascal», en el seu llibre *Les nostres paraules*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, pp. 80-83.
- (2015): «Penella», en el seu llibre *El valencià de sempre*, Alzira: Bromera, pp. 595-596.
- ROMÁN DEL CERRO, Juan Luis; EPALZA, Mikel de (1983): *Toponímia mayor y menor de la provincia de Alicante. Listado por municipios*, Alacant: Caixa d'Estalvis Provincial.
- ROSSELLÓ I VERGER, Vicenç M. (1995): «La designació dels grans rius valencians. 4.2. El riu Saetabis i Serpis», en V. M. Rosselló & E. Casanova (eds.), *Materials de Toponímia, II (Mestratge de Toponímia, 1990-1991)*, València: Universitat & Generalitat Valenciana, pp. 905-906.
- RUBIERA I MATA, Maria Jesús (1991): «Els camins àrabs de la muntanya i la marina alacantines i una hipòtesi sobre el nom d'Alcoi», *Segon Col·loqui d'Onomàstica Valenciana*, Alacant, pp. 671-672.
- RUBIO VELA, Agustín; RODRIGO LIZONDO, Mateu (1997): *Antoponímia valenciana del segle XIV*, València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- SANCHIS LLORENS, Rogelio (1970): «El barranch del Cint», *Revista de Festes, Alcoi*, pp. 66-67.
- (1976): *Alcoy: tu pueblo*, Alcoi: Monte de Piedad y Caja de Ahorros.
- (1995): *Obras escogidas sobre Alcoy*, dos volums, Alcoi.
- SANTONJA, Josep Lluís (2015): *Llibre de la peita de la vila d'Alcoi (1669-1783). Estudi i transcripció*, «Fons Antiqua», 1, Alcoi: Arxiu Municipal, Ajuntament d'Alcoi.
- SANTONJA, Josep Lluís; CABANES, Vicent (2021): *Llibre de la Cort del Justícia Pere Penedés (Alcoi, 1320). Estudi i transcripció*, «Fons Antiqua», 2, Alcoi: Arxiu Municipal, Ajuntament d'Alcoi.
- Santonja, Josep Lluís; Segura, Josep M. (coordinadors) (2006): *Història d'Alcoi*, Alcoi, Ed. Marfil / Ajuntament d'Alcoi / Centre Alcoià d'Estudis Històrics i Arqueològics.
- SEGURA MARTÍ, Josep M. (1996): *Les activitats tradicionals al Carrascar de la Font Roja*, Alcoi, Ajuntament.
- SEMPERE, Joan Antoni (1997): «L'iberisme del nom d'Alcoi», *Quart Col·loqui d'Onomàstica Valenciana*, Ontinyent, pp. 1067-1076.
- (2000): «Origen ibèric del nom d'Alcoi». *Revista de Festes, Alcoi*, pp. 110-112.
- (2002): «Com el riu d'Alcoi va passar a dir-se Serpis», en E. Casanova & V. M. Rosselló (eds.), *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*, València: Universitat, pp. 1003-1009.
- (2003): «Alberri: ¿arabismo o iberismo? (con un inciso en la Beniata)», *Revista de Festes, Alcoi*, pp. 164-165.
- (2012): «Alcassares: el raval de les regadores», *Revista de Festes, Alcoi*, pp. 156-157.
- TEROL I REIG, Vicent (2005): «Dels Pirineus d'Aragó a Ontinyent: els Vaello, uns cavallers al servei dels monarques de la Corona

- d'Aragó (segles XIII-XVI)», en *Almaig. Estudis i documents*, 21, Ontinyent, pp. 104-116.
- TORMO COLOMINA, Josep (1989): «Materials per a l'estudi del parlar d'Alcoi (iv). Toponímia alcoiana. El nom del nostre poble», *Revista de Festes*, Alcoi, pp. 166-168.
- (1991a): «Mil malnoms alcoians (1850-1950)», *Segon Col·loqui d'Onomàstica Valenciana*, Alacant, pp. 232-251.
- (1991b): «Toponímia urbana d'Alcoi», *De bona tinta*, Alcoi: Associació Cultural l'Alcoià-Comtat, pp. 8-9.
- (1995): *El llenguatge tèxtil alcoià. La influència de la indústria tèxtil en la parla, la toponímia i la cançó popular alcoiana*, Alcoi: Ajuntament & Institut de Cultura Juan Gil Albert.
- (1996): «La influència religiosa en la parla i la toponímia alcoiana (iii)», *Lilia. Revista de las Fiestas a la Patrona de Alcoy*, Alcoi, pp. 76-77.
- (1997): «Origen dels modismes antroponímics alcoians», *Quart Col·loqui d'Onomàstica Valenciana*, Ontinyent, pp. 1173-1197.
- (1998): «Cent anys després de perdre Cuba (1898-1998). La influència de les guerres colonials en la parla i la toponímia alcoiana», *Ciudad Semanal*. Alcoi, 5 de desembre del 1998, pp. 30-33.
- (1999): «Una curiosa cançó popular: la Font del Mirador», *Extra Ciudad Sant Jordi*, Alcoi, abril del 1999, pp. 168-170.
- (2015): «L'avifauna del Carrascal de la Font Roja i de la Serra de Mariola en la cultura popular alcoiana», *Lilia. Revista de las Fiestas a la Patrona de Alcoy*, Alcoi, pp. 67-72.
- (2018a): «Materials per a l'estudi del parlar d'Alcoi (vii). La curiosa denominació de les finques rústiques alcoianes segons la partida rural on s'ubiquen», *Revista de Festes*, Alcoi, pp. 204-207.
- (2018b): «Curiositats del lèxic alcoià en els topònims urbans», *Lilia. Revista de las Fiestas a la Patrona de Alcoy*, Alcoi, pp. 60-64.
- (2019): «El Beni-Saidó d'Alcoi i el Beni-Said del Marroc» (dins l'article «Serendepity»: 'troballes afortunades'). *Extra La Nostre Festa. El Nostre Ciutat*. Alcoi, abril, pp. 73-74.
- (2021): «La penella alcoiana: una veu patrimonial del subdialecte xeu», i «La penella, protagonista en les obres de Valls i Santa-creu», *El Nostre Ciutat. El Nostre Finde*, Alcoi, 30 de gener i 6 de febrer del 2021, pp. 42-43 i 34-35.
- (2022): «Un topònim en perill d'extinció: la Placeta dels Polits», *El Nostre Ciutat. El Nostre Finde*, Alcoi, 12 de febrer del 2022, pp. 34-35.
- TORRÓ ABAD, Josep (1982): «Las alquerías musulmanas de Alcoy en la conquista cristiana», *Revista de Festes*, Alcoi, pp. 88-89.
- (1987): «Quan Alcoi era Alquy», *Revista de Festes*, Alcoi, pp. 84-85.
- (1992): *La formació d'un espai feudal. Alcoi de 1245 a 1305*, València, Diputació.
- (2009): *El llibre de la Cort del Justícia de Cocentina (1269-1295)*, dos volums, «Fonts Històriques Valencianes», 43, València: Universitat.
- VALLDECABRES RODRIGO, Rafael (2002): *El cens de 1510. Relació dels focs valencians ordenada per les Corts de Montsó*, «Fonts Històriques Valencianes», 6, València: Universitat.
- VALLS JORDÀ, Joan (1947): *La Cançó de Mariola*, Alcoi: Imprenta Hispania; segona edició, a cura d'E. Rodríguez Bernabeu, en *Obra poètica*, Alacant: Institut d'Estudis Alacantins, 1981, pp. 1-31; tercera edició, a cura de M. Rodríguez Castelló, València: Dene, 2007.
- VALOR, Enric (1975): «El Castell del Sol», en *Obra literària completa*, volum I, València: Gorg, pp. 79-118.
- VALOR I SERRA, Jordi (1950): *Històries casolanes (Narracions alcoianes)*, València, Lletres Valencianes; segona edició, reescrita [és suposició meua] per M. Sanchis Guarner [ell diu que l'obra ha sigut «reelaborada»], en *De la muntanya i de vora mar (Estampes d'Alcoi i de la Marina)*, València: l'Estel, 1975; tercera edició, a cura de V. Cabanes i E. Sempere, Alcoi: Ajuntament, 2008
- (1960): «Consideraciones acerca de nuestro nomenclátor callejero», *Ciudad*, Alcoi, 2 d'agost del 1960, pp. 3 i 6.
- (1970): *La nostra Serra de Mariola i la seva llegenda bimil·lenària*, Alcoi.
- VICEDO SANFELIPE, Remigio (1923): *Historia de Alcoy y su región. Época ibérica*, tom segon, Alcoi; sobre el riu Serpis: pp. 140-155.
- (1925): *Guía de Alcoy*, Alcoi: Imprenta El Serpis.
- VILAPLANA GISBERT, José (1903): *Historia religiosa de Alcoy*, Alcoi: Imprenta Payà.
- VISEDO MOLTÓ, Camil (1937): *Un enterrament prehistòric al Barranc del Cinc (Alcoi)*, València, Institut d'Estudis Valencians.
- VISEDO MOLTÓ, Camilo (1959): *Alcoy. Geología. Prehistoria*, Alcoi.
- VICTORIANO I LAVINYA, Ximo (1995): «Barranc del Cint: a propòsit d'un topònim», *Ciudad*, Alcoi, 26 de febrer de 1995, p. 3.
- VICTORIANO LAVINYA, Joaquim (coordinador) (2002a): *Mapa toponímic del terme municipal d'Alcoi (escala 1: 25.000)*, Ajuntament.
- (2002b): *Mapa toponímic [de la ciutat] d'Alcoi (escala 1: 26.660)*, Ajuntament.

ANTROPONÍMIA I TOPONÍMIA DE LA VALL DE PERPUTXENT A PRINCIPI DEL SEGLE XVII

Francesc Ferre Domínguez

ANTROPONÍMIA

Perputxent és una vall de la comarca del Comtat, travessada pel riu Serpis o d'Alcoi, entre el Benicadell i la serra d'Albureca, entre les valls d'Albaida i de Gallinera. Després de la conquesta cristiana en el segle XIII del Regne de València la població musulmana, hereva del llegendari Al-Azraq, va continuar vivint a Perputxent en virtut de l'esperit pactista de Jaume I recollit en la legislació foral. Cap a l'any 1525 la conversió forçosa dels musulmans al cristianisme els va obligar a canviar-se el nom per un de cristià, de forma que *Abraham*, *Mahomat* o *Azmet*, *Amira* o *Aisha*, passaren a dir-se *Pere*, *Guillem* o *Joan*, *Maria* o *Àngela*. En relació amb els seus cognoms, algunes famílies de la vall de Perputxent van mantindre els originaris, com és el cas dels *Alfaquí*, dels *Faraig*, dels *Asquer*, dels *Alafarach* o dels *Alachdar*, però la majoria van adoptar els mateixos cognoms que feien servir els cristians, o paraules tan familiars entre nosaltres com *Pardalet*, *Garbí*, *Cuquet*, *Rabosa* o *Morrudet*, que possiblement eren malnoms, van passar a ser els seus nous cognoms.

L'any 1609 un decret reial d'expulsió obligava la població morisca a abandonar les cases i terres on havien viscut durant generacions i marxar cap als ports de Dènia i Xàbia per a embarcar-se en un futur incert cap a una terra estranya del nord d'Àfrica. En aquell moment la vall de Perputxent estava poblada per dues-centes famílies, totes elles morisques, repartides entre els quatre llocs que la constituïen: Beniarrés, Benillup (de Perputxent), Canèssia i l'Orxa. Amb l'expulsió, els pocs cognoms moriscos que encara es conservaven a Perput-

xent desapareixien per sempre, i la vall quedava deshabitada durant més de dos anys.

L'Orde de Montesa era el senyor de Perputxent, i a final de l'any 1611, després de moltes gestions, aconseguia que la vall tornara de nou a estar habitada, ara per famílies cristianes vingudes majoritàriament de pobles i comarques veïnes, així com per una part significativa de famílies mallorquines. Lògicament, el canvi d'una població morisca a una cristiana va comportar un canvi onomàstic. Per a conèixer els noms de persona d'aquests nous pobladors, comptem, en primer lloc, amb una font de gran importància com són les cartes de poblament de cadascun dels quatre llocs que formaven la vall de Perputxent, les quals es conserven a l'Arxiu de Protocols del Col·legi de Corpus Christi (el Patriarca) de València.¹ Les cartes de poblament de 1611 ens aporten els noms dels 96 primers repobladors de la vall, 30 d'ells són els que consten en la carta pobla de l'Orxa del 30 de novembre, 36 en la carta pobla de Beniarrés de l'1 de desembre i en les cartes pobles del 2 de desembre de Benillup i Canèssia, 16 i 14 repobladors respectivament.² Com sol ser habitual en aquest tipus de cartes, no s'indica el lloc de procedència dels nous pobladors, i és per això que he hagut de recórrer a l'estudi de diferents fonts, entre les quals destaquen els protocols notarials, els registres

1. Arxiu del Patriarca. Protocols notarials de Francesc Martí (1611), signatura 8.935.

2. Francesc Ferre Domínguez (2022): *La vall de Perputxent. Les cartes de poblament de 1611*, Universitat d'Alacant.

parroquials i els morabatins. En alguns casos, la confirmació del lloc de procedència de determinats pobladors és absoluta, però en altres casos no ho he pogut precisar d'una manera totalment fidedigna perquè hi ha en la documentació consultada persones amb el mateix nom i cognom, però de llocs diferents, sense poder saber si es tractava de la mateixa persona o de persones diferents. Per altra banda, d'alguna de les famílies, per més que he rebuscat, no he trobat cap indici del seu origen, com per exemple els Flores de l'Orxa o Canèssia, si bé es tracta de famílies que en tots els casos van estar a la vall durant molt poc de temps.

Fins a l'expulsió morisca, l'Orxa havia sigut el cap i lloc principal de la vall, des d'on el senyor a través dels seus representants —procuradors generals o batlles— dirigia i administrava Perputxent. Era el lloc més poblat i tenia una extensa horta de més de 400 fanecades; en canvi, l'horta de Beniarrés no arribava a les 40. És per això que fou la destinació més demanada, però, com hem vist, finalment no va ser el lloc on més famílies es van establir, i açò podia deure's al fet que, a conseqüència de la demanda, era el lloc on es sol·licitaven els censos més elevats per les terres establides. Així tenim que, a l'Orxa, s'havien de pagar 4 diners per cafissada d'horta i 2 diners per cafissada en les terres de secà, mentre que a la resta de llocs de la vall s'havia de pagar exactament la meitat, és a dir, 2 diners per cafissada d'horta i 1 diner per cafissada de secà. La major part de les noves famílies que van arribar a l'Orxa eren valencianes; de fet, únicament n'he localitzat un parell que no ho eren: la família Rodríguez, procedent d'Andalusia, concretament de Granada, i la família Castejón, originària de Múrcia, que va anar a l'Orxa després de passar per Oriola, si bé tant els Rodríguez com els Castejón van viure durant molt poc de temps a la vall. Entre les famílies valencianes destaquen les alcoianes, sense dubte el grup de repobladors majoritari i més important de l'Orxa, i és per això que els cognoms més habituals en aquell moment eren *Valor*, *Reig*, *Montllor* (*Monllor*) o *Jordà*.

Beniarrés, després de l'Orxa, va ser l'altre lloc més sol·licitat. Entre les famílies que s'hi van instal·lar, originàries de pobles o comarques veïnes, destaquen per la seua proximitat els repobladors procedents de Planes, amb cognoms com *Oltra*, *Calbo* (o *Calbó*) o *Cebrià*. De l'altra banda del Benicadell,

de la Pobla del Duc, arribaren els *Jàfer* i els *Giner*, i de més enllà de la serra de Mariola, concretament de Biar, els *Richart*, *Melons* o *Perler*, als quals acompanyaven una gran varietat de persones amb cognoms com *Mira*, *Pareja*, *Marrahí*, *Salvador*, *Moltó*, *Pérez*, *Candela*, *Llopis*, *Lloret*, *Vidal*, *Esteve* o *Espí* arribats de diverses poblacions valencianes, entre les quals Xixona, Énguera, Teulada, Cocontaina, Alcoi, Agres o Sant Joan d'Alacant.

A diferència de l'Orxa i Beniarrés, la base del repoblament de Benillup i Canèssia fou d'origen mallorquí. L'emigració mallorquina al Regne de València va ser impulsada pel valencià Joan de Vilaragut, virrei de Mallorca i senyor d'Olocau, i Carles Borja Centelles, duc de Gandia. El primer necessitava alleugerir la càrrega demogràfica de l'illa, una població en augment i empobrida que havia provocat una situació social crítica a Mallorca provocada per una economia basada en una agricultura concentrada en molt poques mans. Mentre que el segon, el duc de Gandia, necessitava urgentment mà d'obra per a ocupar el buit deixat pels moriscos en els seus extensos dominis. La solució acordada que beneficiava els dos fou portar a terres valencianes centenars de famílies mallorquines per a repoblar les terres abandonades per les famílies morisques. Els mallorquins tenien alguns cognoms que compartien amb els valencians, però gran part dels seus cognoms eren nous o molt poc habituals a terres valencianes, i és per això que aportaran una gran riquesa antroponímica.

Benillup i Canèssia eren els dos llocs més menuts i amb pitjors condicions d'habitabilitat, fet que es va traduir en el pagament d'uns censos molt més reduïts per les cases, més ajustats al poder adquisitiu de la majoria dels mallorquins nousvinguts. Així, mentre que l'Orxa i Beniarrés pagaven 25 sous anuals per cada casa, a Canèssia i Benillup n'havien de pagar 5, és a dir, una cinquena part. Entre la trentena dels nous pobladors d'aquests dos llocs, a Benillup destacaven les famílies mallorquines dels *Socies*, acompanyats dels *Comelles*, *Moll*, *Montaner*, *Mulet*, *Gostantí* o *Femenia*, i a Canèssia, els *Ballester*, *Mas*, *Pellicer*, *Pallarés*, *Gilabert*, *Joan* o *Moner*. Junt amb aquestes famílies mallorquines convivien algunes de valencianes com els *Medina* d'Aiora o els *Gosalbes* de Mutxamel.

La primera persona de la qual hi ha constància que naix a la vall de Perputxent després de la signatura de les cartes de poblament fou precisament una mallorquina de Beni-llup. El 4 de desembre de 1611 naixia Bàrbara Joana, filla de Mateu Mulet i Caterina Barceló, assistida en el part per na Socies, una comare mallorquina que va intervindre en aquella època en diferents parts de famílies repobladores de la vall.

En el procés repoblador dels antics llocs moriscos era habitual que els primers anys hi haguera una gran mobilitat: famílies que venien i d'altres que se n'anaven en no veure complides les seues expectatives, principalment per la duresa de les condicions imposades pels senyors. És per això que els canvis antroponímics durant aquella època a Perputxent són constants i no podem parlar d'una estabilització significativa de cognoms fins a la dècada dels quaranta del segle XVII. Entre els moviments familiars dels primers anys destaca la marxa de Beniarrés d'un dels llinatges més nombrosos, els *Jàfer*, cognom representat per tres famílies, les quals van decidir tornar a travessar el Benicadell i repoblar l'antic lloc morisc de Salem. A Beni-llup i Canèssia cal posar en relleu l'arribada de dues famílies *Pocoví* i sobretot de les set amb el cognom *Nadal*, segurament totes elles amb lligams familiars. Aquesta arribada va suposar que els habitants d'origen mallorquí en aquests dos llocs arribaren a superar el noranta per cent de la seua població.

A partir de 1620 una important crisi sanitària i econòmica va provocar el despoblament de Canèssia i Beni-llup, i la vall va veure reduïts els seus habitants a la meitat, de 96 a 48 famílies, distribuïdes entre les 25 de l'Orxa i les 23 de Beniarrés. La crisi originarà un canvi important en l'antroponímia de l'Orxa provocat per la marxa de la majoria de les famílies valencianes, sobretot les alcoianes, i l'arribada de famílies mallorquines, algunes provinents de Canèssia com els Nadal i els Montaner, i d'altres com els Roca, Palmer, Seguí, Fluxà, Isern, Oliver o Ramis de les valls pròximes, com la vall de Gallinera, d'Ebo, de Laguar o d'Alcalà. Cal destacar que els càrrecs municipals foren exercits durant molts anys, pràcticament en exclusiva, per membres del llinatge que s'havia convertit en el més important d'aquella època a l'Orxa: els Nadal. A Beniarrés es mantenen algunes de les famílies valencianes inicials com ara els Marrahí, Calbo, Espí o Giner, a les quals s'afegirien

els Gosalbes o les mallorquines dels Pocoví i dels Gostantí, totes tres provinents de Beni-llup, i algunes de noves com els Sempere, possiblement d'Alcoi, o els Miquel i els Brotons, de la Pobla del Duc i Xixona, respectivament.

L'any 1628 marcava un punt d'inflexió en la crisi de la vall de Perputxent. Aquell any el senyor, per a superar la crisi demogràfica, feia la que es coneix com a *carta pobla de 1628*, si bé no és una carta pobla pròpiament dita, sinó una concòrdia amb una sèrie de capítols. La finalitat d'aquesta concòrdia era millorar les condicions dels vassalls, sobretot en qüestions com la partició de les collites, per tal d'atraure nous pobladors a la vall i evitar que se n'anaren els que encara hi vivien. La mesura va tindre el seu efecte i pocs mesos després hi havia 30 famílies més a la vall, d'elles 43 a Beniarrés, un increment important al qual havien contribuït les noves famílies dels Capsir, Guerola, Tomàs, Castelló, Oller, Enguix o Miralles, de Planes, Énguera, Agres, Bocairent, Teulada, Ontinyent i Onil, a més d'un grup de famílies alcoianes que de nou tornen a la vall de Perputxent, com és el cas dels Valor i els Jordà: una població formada per més d'un 90% d'origen valencià i la resta d'origen mallorquí. Al contrari que a l'Orxa, on de les 35 famílies que l'habitaven només un parell eren valencianes i la resta d'origen mallorquí, entre les quals hi havia els Pocoví, que arribaven des de Beniarrés, i d'altres provinents, com era habitual, de les valls veïnes. Aquest fou el cas dels Estrelles, Ribes, Bennàsser, Gallur o Mir, i poc després dels Cloquell, Bonet, Catany/Castany o Mulet.

Com hem vist, a la primera meitat del segle XVII s'havia dut a terme a l'Orxa un procés de mallorquinització, fet que comportarà una renovació total en l'antroponímia. S'havia passat d'un primer període, entre 1611 i 1619, en què el poble estava habitat per famílies valencianes, a una segona etapa, a partir de 1620, en la qual comencen a arribar les famílies mallorquines per a ser, en pocs mesos, majoritàries i esdevindre, en els anys immediats, les úniques que l'habitaven, com es pot comprovar en les 30 famílies del cens de 1646,³ per això no és estrany que als habitants de l'Orxa els seus veïns de Beniarrés els hagen conegut tradicionalment fins a l'actualitat com a

3. Arxiu del Regne de València. Generalitat núm. 4825 (1646). Cens de l'Orxa, fol. 178r-179v.

«els mallorquins». De tota manera, de famílies mallorquines també n'hi havia a Beniarrés, com és el cas de la formada per Jaume Cloquell i Antònia Ballester o per la de Miquel Monjo i Antònia Femenia; de fet, si anem al cens de 1646, podem comprovar que, de les 47 famílies que hi havia a Beniarrés,⁴ com a mínim sis caps de família eren d'origen mallorquí, i la resta, valencians. També podia donar-se el cas que hi haguera alguna família mixta, encara que no era habitual. En resum, a la vall de Perputxent considere que la població estava formada en aquella època per 41 caps de família valencians i 36 mallorquins, fora d'aquests dos grups no n'he identificat cap altre, ja que l'existència d'alguna família castellana al principi del repoblament fou efímera i no va tindre continuïtat.

Un aspecte a destacar és que en alguns casos les famílies mallorquines que van arribar a la vall de Perputxent, després d'un temps, se'n van anar cap a altres comarques, sobretot a la Safor: Gandia i la seua horta es va convertir en la destinació preferida dels mallorquins de Perputxent. Entre els primers repobladors tenim diversos exemples, com ara els Socies, que els trobem repartits entre Piles i Gandia; els Gostantí, a Palma de Gandia, o el cas d'Andreu Moll, que en gener de 1615 es casava a Beniarjó amb la també mallorquina Isabel Serra, filla de Pere.⁵ Bertomeu Moner va passar els últims anys de la seua vida a Gandia, on també havien anat a parar la seua filla Pereta i el seu marit Gabriel Seguí, que, en morir Pereta, es tornava a casar a Gandia amb la també mallorquina Mariana Moguet Benimeli.

Molts d'aquells valencians i mallorquins que en la primera meitat del segle XVII van repoblar la vall han transmés de generació en generació els seus cognoms fins a l'actualitat i són la base dels actuals cognoms de Perputxent. A Beniarrés encara trobem cognoms de repobladors valencians, com ara *Jordà*, *Tomàs*, *Sanchis*, *Giner*, *Gosalbes*, *Llopis*, *Calbo*, *Guerola* o *Miquel*, així com de repobladors mallorquins vinguts directament a Beniarrés de fora de la vall, com ara *Monjo*, o procedents de l'Orxa, com *Nadal*, *Cloquell* o *Montaner*. A l'Orxa els cognoms d'origen mallorquí dels primers repobladors són

clarament majoritaris, entre els quals *Cloquell*, *Bonet*, *Joan*, *Nadal*, *Mas*, *Pellicer*, *Palmer*, *Seguí* o *Calafat*.⁶

De fet, en l'actualitat els principals cognoms de la vall de Perputxent són els d'aquells repobladors de la primera meitat del segle XVII. Segons les últimes dades de l'Institut Valencià d'Estadística, referides a l'any 2021, els tres principals cognoms de Beniarrés són, per aquest ordre, *Monjo* (*Moncho*), amb 157 persones (14,50% de la població), *Jordà*, amb 155 (14,31%), i *Tomàs*, amb 138 (12,74%). Els tres principals cognoms de l'Orxa són *Cloquell*, amb 84 persones (14,38%), *Bonet*, amb 83 (14,21%), i *Joan* (*Juan*), amb 73 (12,50%), seguits immediatament a continuació per quatre cognoms més d'origen mallorquí: *Nadal*, *Calafat*, *Palmer* i *Mas*. És a dir, en l'actualitat els set cognoms de l'Orxa més nombrosos tenen el seu origen en les famílies mallorquines que la van repoblar en la primera meitat del segle XVII.

TOPONÍMIA

Per a estudiar la toponímia de la vall de Perputxent d'aquella època comptem amb una font primària directa, uns documents d'extraordinari valor: els establiments de l'any 1611, és a dir, els manuscrits notariais on figura el repartiment entre els nous pobladors cristians de les cases i terres dels anteriors vassalls moriscos. L'orde religiós i militar de Montesa com a senyor de Perputxent es va encarregar de fer el corresponent repartiment, i de la mà de Francesc Martí, notari de la ciutat de València, van ser redactats els manuscrits, els quals actualment es conserven junt amb les cartes de poblament a l'Arxiu de Protocols del Col·legi de Corpus Christi (el Patriarca) de València.⁷

L'interés dels documents per a la toponímia està en el fet que en els establiments se'ns detalla la localització precisa dels béns adjudicats. De cada casa es diu el carrer o la plaça on està situada i amb les propietats que fita, i de les terres, el nom concret de la partida, però a més també s'indica, amb les seues respectives denominacions, les referències geogràfiques

4. Arxiu del Regne de València. Generalitat núm. 4829 (1646). Cens de Beniarrés, fol. 365r-366v.

5. Andreu Moll als registres parroquials de Beniarjó figura com a «mallorquí de Perputxent».

6. Per qüestions de pronúncia, així com pels efectes de la castellanització, els cognoms Monjo i Joan s'han transmés i figuren actualment en tots els casos amb les formes de *Moncho* i *Juan*.

7. Arxiu del Patriarca. Protocols notariais de Francesc Martí (1611). Signatura 8.935.

amb les quals delimiten: camins, sendes, muntanyes, séquies, tossals, tolls o barrancs. Aquesta excel·lent base documental m'ha permès recollir un total de 160 topònims, que són els que hi havia en el moment de l'arribada dels nous pobladors cristians, topònims repartits entre els 50 de Beniarrés, 15 de Benillup, 15 de Canèssia i, sobretot, els 80 de l'Orxa, tots ells en la relació del final del present estudi.⁸

Als establiments puc confirmar que apareix la pràctica totalitat dels topònims, si bé he constatat que no hi són tots: ho demostra el fet que entre final de segle XVI i principi del XVII m'he trobat, en alguns documents, topònims que no figuren als establiments, com és el cas de la *partida de les Eres* o la *partida del Riu* en la part del castell, tots dos de l'Orxa. A Benillup la *partida de les Fonts*, que indica que confrontava amb la muntanya, i a Beniarrés la *séquia dels Carrascals* i la *partida dels Bancals Llarguers*.

En la toponímia urbana hem vist com el nom de places i carrers de pobles i ciutats ha canviat sovint al llarg de la història degut a diferents circumstàncies. En el cas de la vall de Perputxent la trama urbana de Beniarrés a principi del segle XVII estava configurada bàsicament pel carrer de l'Església i la Plaça, denominacions que actualment no es mantenen, si bé els canvis cal entendre'ls dins del paper de funcionalitat i utilitat dels topònims. El carrer de l'Església de Beniarrés —actual carrer dels Dolors— era el lloc on hi havia l'antiga església fins a final del segle XVII, en què se'n feu una de nova a la Plaça, de forma que en bona lògica el carrer deixava de dir-se *de l'Església*, mentre que la Plaça es convertia en *plaça de l'Església*, nom que encara té actualment.

A l'Orxa és interessant destacar la pervivència dels topònims urbans que configuraven el nucli antic de la vila, de forma que l'eix central format pel carrer Major, el del Pou o el de les Eres conserven els mateixos noms senzills i tradicionals de fa més de quatre-cents anys. En canvi, l'antiga plaça principal se la coneix ara amb el nom de *plaça del Carrer Major* pel fet d'estar integrada dins d'aquest carrer. Les reduïdes dimensions de la plaça, coneguda, de fet, com a *placeta*, i la pèrdua del protagonisme històric que tingué mentre hi hagué la

desapareguda casa de la senyoria, van donar lloc uns quants metres més enllà a una nova plaça major i molt més àmplia, l'actual plaça de l'Església.

La toponímia rural, aplicada sobre una major extensió territorial, sempre resulta ser més rica i variada que la urbana, la proliferació d'elements geogràfics i naturals com ara barrancs, séquies, sendes o tossals possibiliten més diversitat toponímica. Les reduïdes dimensions de l'àrea urbana dels quatre llocs que conformaven la vall fan també que l'aportació de la toponímia rural de Perputxent siga clarament superior; de fet, del total de 160 topònims únicament n'hi ha 14 de toponímia urbana, la resta són rurals. Tot i això, els pobles actuals van fent-se grans, i a l'integrar en l'entramat urbà les zones rurals més pròximes pot donar-se el cas que algun topònim rural s'incorpore al nomenclàtor urbà en forma de carrer o plaça.

Un altre fet molt comú en la toponímia és l'estreta relació que s'ha donat sempre entre topònims i antropònims i que ha donat lloc a la formació de noms de persona a partir de topònims, així com a l'inrevés, topònims a partir de noms de persona. Per citar-ne alguns dels actuals, entre els quals uns quants d'antigues famílies de repobladors, tindriem a l'Orxa l'exemple del *pla de Ribes*, el *tossal de Martí*, el *barranc de Catany* o la *partida de la Castellona*. A Beniarrés també tenim l'exemple dels *plans de Senabre*, el *barranc de Nofre*, el *racó de Blai* o la *serra de Marrahí*, que porta el nom del llinatge d'un dels primers repobladors de 1611.

Del total dels 160 topònims que he recollit del moment de les cartes de poblament, en l'actualitat a penes se'n conserven una quarta part: els que han aconseguit sobreviure mitjançant la transmissió de generació en generació i que continuen formant part de la nostra memòria col·lectiva. Entre els topònims rurals que s'han conservat hi ha, en bona lògica, els noms de les principals vies de comunicació, és a dir, els camins convertits majoritàriament en carreteres, com és el cas a Beniarrés del *camí de Cocentaina* o el *camí de Planes*, i a l'Orxa del *camí de Gandia* o el *camí de la Vall de Gallinera*. Altres que han perdurat són els de partides la importància de les quals ha ajudat a la seua conservació, com és el cas a l'Orxa de les extenses partides del *Pla de Canèssia* o la *Devesa* (o *les Deveses*), i a Beniarrés les partides de la *Portella* (o *les*

8. Entre els topònims llistats pot donar-se el cas que un mateix topònim figure amb les seues diferents variants.

Portelles) i de *Forinyent* (o dels *Forinyents*).⁹ Hem de remarcar que algunes de les partides que a principi del segle XVII tenien la seua denominació en singular, actualment són conegudes amb el mateix nom però en plural. Caldria estudiar a què respon aquest canvi tan habitual.

Entre els topònims que han perdurat trobem alguns noms de moriscos, antropònims de persones que van ser forçades a anar-se'n però de les quals han quedat d'una manera testimonial algun dels seus cognoms, conservats al llarg dels segles com un patrimoni cultural propi que ens aporta una major riquesa toponímica. És el cas de *Faraig*, un topònim ben viu en l'actualitat que té el seu origen en una de les famílies morisques més importants de la vall de Perputxent i que van ocupar diferents càrrecs municipals com a justícies o jurats, entre ells Jeroni Faraig de l'Orxa o Miquel Faraig de Beniarres. El topònim dona nom a un conegut barranc de l'Orxa i a la mateixa població també dona nom a la comparsa mora de les festes de moros i cristians.¹⁰ També es conserva el topònim *toll de Maldecap* (o *Maldecabet*), l'origen del qual considere que és la família morisca de l'Orxa del mateix nom, si bé també he pogut llegir la teoria que el nom és degut al fet que el soroll de l'aigua en caure al toll provocava maldecap. En relació a aquest topònim en la documentació estudiada, he observat que, de vegades, es feia servir el nom en diminutiu, és a dir, *Maldecabet*. El mateix passava amb un topònim ja desaparegut, *el tossal del Turquet*, que consta també com a *del Turc*, l'origen del qual considere que pot vindre de Gaspar Aldau, un morisc de Beniarres que era conegut amb el malnom de *el Turc*, o també és molt més probable que, en tractar-se d'un tossal, prenguera el nom de Jeroni Capità, àlies *el Turquet*, un destacat bandoler morisc de la Safor que rondava per la vall de Perputxent.

Com hem vist, alguns dels topònims han perviscut, però puc confirmar que la majoria dels que feien referència a persones morisques han desaparegut. És el cas de *Malpel*, nom d'una antiga partida amb un nom tan suggerent com *Blancor de Malpel*, que prenia el nom d'una família morisca

9. En la documentació estudiada la partida de Forinyent també figura amb altres variants com *Forunyent* o *Furinyent*.

10. Considere que l'elecció del nom per a la comparsa és molt encertada, no així la grafia que fan servir habitualment: *farach*.

de l'Orxa. A Beniarres hi havia els Asquer (o Àsquer), una de les famílies més importants, que van donar nom a diferents topònims, com una senda o camí i un terreny d'horta, i que al llarg dels anys tingueren entre els seus membres càrrecs destacats com el justícia Jeroni Asquer. Petricli i Castilli, encara que semblen noms llatins, eren també dos topònims moriscos de l'Orxa, el primer donava nom a un corral i el segon a una coneguda rambla, nom que possiblement prendria de Martí Castilli, un destacat justícia de l'època.

Entre altres topònims que han desaparegut hi ha els de diferents partides, com ara *l'Almasir*, amb clares reminiscències àrabs, un nom tan insòlit com la *costera Blava* o curiosos com el *Llavador de les Dones*. Resulta interessant que conste documentalment una partida de l'època dels moriscos amb aquest nom. Entre els que s'han conservat hi ha topònims orogràfics com el *port de Salem* i hidrogràfics com la *séquia de l'Horta* (o *de les Hortes*) a Beniarres, i la *séquia de la Llacuna* o la *Palafanga de les Hortes* a l'Orxa, on també s'han conservat la *partida de la Cova* i la *partida de les Files*. En aquesta mateixa població tenim el cas dels actuals topònims de la *partida de l'Ombria* o de la *font de l'Ombria*, que tindrien relació amb el *camí de l'Ombria* que consta als establiments, i que tot fa indicar que estarien referits en tots els casos a la *serra de l'Ombria*. Un cas semblant és el de l'actual *partida de la Barcella*, que guardaria relació amb el *camí de la Barcella* que consta als establiments de l'antiga Canèssia i que arribaria fins al *castell* o *castellet de la Barcella* a dalt de la serra de Benicadell. També hi ha en l'actualitat un topònim que és *l'estret de l'Infern*, que possiblement té la seua correspondència amb la *partida de l'Estret* que consta als establiments. Un altre topònim que ha tingut la seua particular evolució és l'antiga *partida de l'Orxa* coneguda amb el nom d'*Arenales* o *Arenales*, ja que als establiments consta indistintament de les dues formes, i que tindria la seua correspondència amb la que es coneix actualment com a *partida dels Arenals*.

En definitiva, com hem pogut observar, la toponímia està en constant evolució i per diverses circumstàncies els antics topònims deixen pas a altres de nous, si bé sempre n'hi ha alguns que mostren més resistència i es mantenen durant segles; és el cas, com hem vist, de la major part dels carrers del nucli antic de l'Orxa o de les partides i vies de comunica-

ció més importants de la vall de Perputxent, un procés on la tradició oral i la memòria col·lectiva tenen un paper fonamental. Amb la pervivència després de més de quatre-cents anys de topònims moriscos es posa de manifest que cada cultura també deixa la seua empremta reflectida en la toponímia, la qual passa a formar part i a incorporar-se en la nova cultura com un bé patrimonial compartit.

ANNEX

RELACIÓ DE TOPÒNIMS DELS ESTABLIMENTS DE 1611

Beniarrés

TOPONÍMIA URBANA

Carrer de l'Església
La Plaça

TOPONÍMIA RURAL

Barranc de Gaianes
Barranc prop al Pla de Gaianes
Camí de Benillup
Camí de Cocentaina
Camí de l'Horta d'Asquer
Camí de l'Orxa
Camí de la Bassa
Camí de la Font del Port
Camí de Planes
Camí del Molí
Camí del Port
Camí del Port de Salem
Camí que va a la Font de Salem
Camí Reial de Cocentaina
Camí Reial del Port
Corral de Petricli
Foia de Salem
Font del Port
Partida damunt les Eres
Partida damunt lo Camí de Planes
Partida de Forinyent
Partida de Forinyent en lo clot
Partida de l'Assagador que va a la Font

Partida de l'Assagador que va al Camí
Partida de la Portella
Partida de la Senda que va a l'Horteta d'Asquer
Partida del Pla de Gaianes
Partida del Port
Senda de l'Horta
Senda de l'Horta d'Asquer
Senda de l'Horteta d'Asquer
Senda de la Bassa
Senda de la Font
Senda de les Eres
Senda de les Vinyes
Senda del Corral d'Asquer
Senda del Molí
Séquia de Benillup
Séquia de l'Horta
Séquia de l'Horta o de l'Horteta d'Asquer
Séquia de la Bassa
Séquia de la Llacuna
Séquia de les Basses
Séquia de les Hortetes
Torrent de Gaianes
Torrent del Port
Torrent que baixa de la Font del Port
Tossal del Turquet

Benillup

TOPONÍMIA URBANA

Carrer del Forn
Carrer Major
Plaça de l'Església

TOPONÍMIA RURAL

Barranc de les Moreres
Camí de Beniarrés
Camí de Benillup
Camí de l'Orxa
Camí de les Eres
Camí del Molí
Camí del Riu
Partida de la Foia

Senda de l'Orxa
Senda del Molí
Séquia de l'Orxa
Séquia del Molí

Canèssia

TOPONÍMIA URBANA

Carrer darrere l'Església
Plaça de l'Església

TOPONÍMIA RURAL

Camí de Canèssia
Camí de l'Orxa
Camí de la Barcel·la
Camí de la Devesa
Camí de la Fonteta
Camí que baixa a l'Horta
Camí que baixa a les Eres
Camí que baixa al Riu
Partida del costat de la Séquia
Senda de la Devesa
Senda de les Vinyes
Séquia de Canèssia
Séquia de l'Orxa

L'Orxa

TOPONÍMIA URBANA

Carrer de l'Església
Carrer de les Eres
Carrer de los Castellanos
Carrer del Pou
Carrer Major
Plaça
Placeta del Pou

TOPONÍMIA RURAL

Assagador de Canèssia
Barranc de Faraig
Camí de Benillup
Camí de Canèssia
Camí de Cocentina

Camí de Gallinera
Camí de Gandia
Camí de l'Horta
Camí de l'Horta del Senyor
Camí de l'Ombria
Camí de la Cova
Camí de la Font
Camí de la Fonteta
Camí de les Eres
Camí de les Vinyes
Camí de Planes
Camí Reial
Camí Reial de Canèssia
Costera del Castell
Damunt del lloc a les Basses
Dellà lo riu entre lo riu i Canèssia
Lloma de les Barraques
Palafanga de les Hortes
Partida d'Almasir
Partida d'Arnales o Arenales
Partida damunt de l'Horta
Partida damunt de les Bassetes
Partida damunt del Barranc de Faraig
Partida davall de l'Estret
Partida davall de les Bassetes
Partida de Canèssia
Partida de l'Estret
Partida de l'Horta de la Senyoria
Partida de l'Horta de les Basses
Partida de l'Horta del Racó
Partida de la Blancor de Malpèl
Partida de la Cava
Partida de la Costera Blava
Partida de la Cova
Partida de la Creu
Partida de la Devesa
Partida de la Font
Partida de la Gallinera
Partida de la Marjal
Partida de la Riba-roja
Partida de la Serra

Partida de les Basses
Partida de les Files
Partida de Millares
Partida del Barranc
Partida del Barranc de Faraig
Partida del Camí de la Cova
Partida del Llavador de les Dones
Partida del Molló de Canèssia
Partida del Pla de Gata
Partida del Pontet
Partida del Racó
Partida del Racó de Canèssia
Partida del Toll de Maldecap
Partida dels Corralets
Partida dels Olivars
Partida dels Pradets
Rambla de Castilli
Senda de l'Horta
Senda de la Devesa
Senda de la Fila
Senda de la Llacuna
Senda de les Vinyes
Séquia de l'Orxa
Séquia de la Fonteta
Séquia Major
Torrent de Faraig
Volta de Canèssia

EL CAS DEL CIM PENYAGOLOSA XODOS LA TOPONÍMIA TRADICIONAL POSADA EN VALOR DES DELS CLUBS ESPORTIUS DE MUNTANYA

Cèsar Mateu i Beltran

INTRODUCCIÓ

El CIM Penyagolosa Xodos és un club nascut l'any 2012 amb la idea de promocionar els esports de muntanya entre els xodencs que viuen al poble o en la diàspora.¹ Amb uns seixanta socis, el club va sobreviure a la pandèmia, i enguany ha començat a reorganitzar-se per a reprendre unes activitats ben diverses: senderisme, escalada, eixides botàniques, rutes gastronòmiques, passejades nocturnes, organització de carreres, etc.

Una de les activitats més importants que realitza el CIM Penyagolosa Xodos és la rehabilitació i la senyalització dels camins tradicionals que discorren pel terme municipal. La idea va sorgir l'any 2013 com una necessitat i una obligació, després d'observar que al terme només es mantenien el camí dels Pelegrins de les Useres (també anomenat *el camí de la Processó, la senda de la Lluna Plena i la GR-33*) i alguns camins veïnals. Calia mostrar el ric patrimoni etnogràfic de Xodos (camins reials, masos, fonts, etc.) amb la recuperació de la xarxa de camins ancestrals. D'altra banda, la directiva del club no entenia aquesta recuperació si no es posava en valor la toponímia local: l'ús dels topònims tradicionals no només suposa el manteniment del patrimoni cultural immaterial, sinó que també ajuda a la geolocalització dels excursionistes i evita l'extensió de noms inventats recentment.

1. Sobre l'inici de la diàspora dels xodencs, podeu consultar-ne els motius socioeconòmics en el volum d'Escrig i Aparici (2022: 574-579 i 697-752).

Figura 1. Vista de Xodos, amb la roca Penyanposos, a la dreta en primer pla, i la lloma Bernat i la roca Noguera, a la dreta al fons.

Els treballs inicials es van desenvolupar entre 2013 i 2015 amb l'obertura de huit rutes senyalitzades sobre el terreny i amb indicacions toponímiques i marcatge homologable, a més de tres plafons ceràmics amb les rutes destacades sobre el plànol del terme i una edició especial del mapa de Xodos, realitzada per El Tossal Cartografies.

El deteriorament de les plaques originals, realitzades pels usuaris de la Fundació Ateneu Castelló Dany Cerebral Adquirir i distribuïdes per tot el terme municipal per un grup de socis del club, va dur a una segona edició, l'any 2021, en què la directiva va aprofitar per a completar el recull toponímic.

Aquest article remarca l'activitat dels clubs esportius de muntanya en els pobles més menuts i estudia les 148 inscripcions toponímiques col·locades sobre els rètols l'any 2021, amb la base de 48 topònims (més 3 variants) i referències a

Figura 2. Un dels plafons, amb les rutes circulars, i el Marinet al fons.

la fitonímia, l'oronímia, l'habitatge, els usos religiosos, etc. A més, inclou una anàlisi al·lusiva a dos topònims, *l'Argivello* i *els Posos*, retolats d'una altra manera per les administracions públiques, d'acord amb el Nomenclàtor Toponímic Valencià, un fet que ha sorprès els veïns de Xodos. L'article proposa una nova interpretació sobre aquests topònims que podria dur a la modificació de les actuals versions oficials i restituir les formes tradicionals esmentades.

Vull agrair especialment la lectura crítica i els consells dels doctors Francesc Bernat i Baltrons i Jesús Bernat Agut, mestres i amics.

LA SENYALITZACIÓ DE 2013

El CIM Penyagolosa Xodos havia programat i dut a terme diverses activitats i excursions només nàixer, entre les quals una passejada al pla de la Creu per les Coronetes, l'excursió a Vistabella i la primera eixida botànica. Ben aviat va quedar palés que calia potenciar la toponímia local per a evitar usos incorrectes i la introducció de neotopònims sense cap tradició ni relació amb l'entorn.²

Així, durant uns mesos, la junta directiva va establir uns recorreguts, sempre per camins públics, no *de veïns*, que va anomenar amb els topònims de la zona per on recorrien i els va adjudicar un codi distintiu únic, numerat, amb un simple criteri cronològic. Així, per exemple, la ruta que circula-

2. Un exemple ben sagnant és «la Mona Lisa», aplicat per alguns ciclistes que practiquen descens en bicicleta de muntanya a un segment del camí de Vistabella, entre el Recuenco i els Pinarejos.

va pel mas de Montoliu i la Noguereta va rebre aquest nom, mentre que el codi identificatiu *SL-X 05* que li van adjudicar corresponia a la senda local de Xodos (SL-X) núm. 5, perquè era la cinquena que el club netejava i deixava llesta per a passar-hi. Diverses colles de socis i simpatitzants del club, a la manera dels antics jornals de vila, van netejar i preparar els camins i passos per on circulaven les rutes.

Amb la col·laboració d'empreses en què treballaven alguns socis, o de les quals eren propietaris, es van dur a terme les tasques complementàries. Així, El Tossal Cartografies va proporcionar l'accés al mapa del terme de Xodos que havia elaborat per a la Comissió de Festes, toponímia inclosa,³ i va preparar una nova versió que incorporava les rutes marcades. L'empresa ceràmica Onix va fabricar tres plafons que reproduïen fidelment els nous mapes d'El Tossal amb les rutes, que va instal·lar el ferrer de Xodos. Els rètols indicadors, fixats per una colla de socis jubilats amb una extraordinària experiència en l'extensió de xarxes telefòniques de fil, eren fruit de la col·laboració de l'empresa de transformació de la fusta Natural Palets pel que fa al suport, i dels usuaris de la Fundació Ateneu Castelló Dany Cerebral Adquirit pel que fa a l'execució dels treballs de gravat. No va haver-hi cap col·laboració institucional per a les despeses del condicionament dels camins, ni per a les marques reglamentàries de sender local SL (una línia blanca sobre una altra verda), ni per a la confecció i fixació dels pals amb els rètols de fusta. No obstant això, uns mesos després, l'alcalde va aconseguir que la impremta de la Diputació de Castelló editara uns tríptics amb el mapa d'El Tossal amb les rutes, del qual hi hagué una segona edició de major qualitat uns anys després.

Aquells primers rètols ja incloïen la pràctica totalitat de la toponímia analitzada en aquest estudi i seguien els criteris següents:

- 1) les rutes, sempre circulars, es poden recórrer tant en un sentit com en el contrari, un fet que imposava la doble indicació toponímica;
- 2) els topònims seleccionats corresponen als masos, fonts, etc., situats en la ruta o en alguna zona immediata;

3. Realitzada a partir dels estudis de Jesús Bernat Agut.

- 3) també s'inclouen els noms dels llocs remarcables que, tot i trobar-se més allunyats, constitueixen una possible destinació si es vol allargar l'excursió;
- 4) la situació dels rètols, sempre sobre pals disposats amb aquesta finalitat, correspon al lloc més proper a l'espai indicat o a l'enllaç en què podia haver-hi dubtes.

La conseqüència del primer criteri és que trobarem topònims que apareixen duplicats, de manera que, per exemple, hi ha indicacions cap al mas de Vela abans d'arribar-hi i després de sobrepassar-lo. Pel que fa al segon criteri, trobem llocs, com ara les Fontetes, als quals s'arriba des d'una desviació de la ruta principal. Quant als llocs remarcables, hi ha rètols amb enllaços cap a Penyagolosa, Lluçena, etc., que s'indiquen per a poder continuar la ruta cap a aquests llocs. Pel que fa a l'últim criteri, resulta evident que, en els llocs on es bifurquen les rutes, cal indicar quines són i cap on es dirigeixen.

Les rutes establertes el 2013 i remarcades el 2021 són les següents:

- SL-X 01. La Selleta i les Fontetes
- SL-X 02. La llima Bernat
- SL-X 03. El mas de Vela i el Recuenco
- SL-X 04. El barranc del Molí
- SL-X 05. El mas de Montoliu i la Noguereta
- SL-X 06. Penyagolosa per la moleta de Gargant
- SL-X 07. El Pi de la Fontassa
- SL-X 08. La Canaleja.

ELS RÈTOLS DE 2021

La fusta que constituïa el suport de la senyalització de 2013 es va enfosquir progressivament, de manera que ja no permetia la lectura del gravat amb els topònims. Així, alguns socis es van dedicar a buscar nous materials i tècniques d'impressió per a reposar els rètols que hi havia sobre el terreny. Finalment, es va optar per un material fabricat amb components de fusta, juntament amb resines, premats de manera que s'obté una alta durabilitat; la retolació no és impresa, sinó que s'ha rebaixat amb un pantògraf, de manera que l'interior del material, de color fosc, ressalta sobre la superfície blanca, un fet que evita el manteniment de la retolació.

Figura 3. Les noves plaques, acabades de retolar, preparades per a ser transportades a Xodos.

La directiva va aprofitar el moment per a corregir xicotets errors quant a la disposició d'algun element i va ajustar el catàleg amb diversos topònims que també considerava necessaris, tot i que no va arribar a fer-ho completament, com veurem més endavant. Així, el nombre total de plaques va quedar establert en 112, amb 148 indicacions que feien referència a 48 topònims i 3 variants.⁴

ELS 48 TOPÒNIMS

La llista de topònims, amb el nombre d'aparicions en el total dels 148 senyals, és la següent: amb 23 rètols, *Xodos* és el topònim més repetit; amb 9, *la llima Bernat*; 7 vegades trobem tant *la Selleta* com *Vistabella*; 5 vegades apareix *la moleta de Gargant*. Els topònims *les Fontetes*, *el mas de Montoliu*, *el mas de Vela*, *el peiró de la Vega*, *el Pi de la Fontassa*, *la pista de la Solana* i *el Pla de la Creu* apareixen 4 vegades, mentre que *els Albagés* (el mas), *Lluçena*, *el mas de Felipe*, *el mas de Llamba*, *el mas de Miravet*, *el mas de Paulo* (més 1 vegada

4. Al final d'aquest treball, com a annex, oferim la llista de topònims.

Figura 4. Un dels pals amb la nova senyalització, just en la bifurcació de diverses rutes

la variant *mas de Paulo*, sense article), *el mas del Sord*, *la Noguereta*, *Penyagolosa* i [la] *SL-X 03* es repeteixen 3 vegades. Amb 2 rètols, trobem *el Collet*, *el Fontanal*, [la] *GR-33*, *la pista de St. Joan*, *el pou de l'Assor*, *el pou de la Canaleja* (amb la variant *pou de la Canaleja*, sense l'article, també 2 vegades),⁵ *el pou del Llop*, [la] *SL-X 07* i *les Solanilles*. Finalment, només apareixen 1 vegada *l'Albagés* (l'orònim), *el barranc del Molí*, [el] *camí d'Atzeneta*, *el Fontanal de Dalt*, *el mas d'Arminyà*, *el mas de la Carrasca*, [el] *mas de la Lloma*, *el mas de Morratges*, *el mas de St. Cristòfol*, *el Molí de Xodos* (amb la variant *el*

5. *La Canaleja*, pronunciada [kana'leʒa] o [kana'leđʒa] segons els parlants.

Molí, també 1 vegada), *la Nevera*, *el pou Pardo*, *el Recuenco*, *les Roques Llises*, [la] *SL-X 02*, [la] *SL-X 05* i [la] *SL-X 06*.

La gran quantitat de rètols amb la indicació *Xodos*, 23, s'explica per si sola: totes les rutes són circulars i poden ser recorregudes en ambdós sentits; a més, fan referència constant al cap de la ruta. Els altres topònims amb més aparicions deuen aquest major pes a la distància de la ruta i a les interconnexions amb altres camins.

Pel que fa als pobles pròxims, *Vistabella*, amb set aparicions, és el primer, mentre que *Llucena* en registra tres i *Atzeneta* només una, com a *camí d'Atzeneta*; no trobem *Benafigos*, ni *Villahermosa*, ni *el Castillo*, ni tampoc algun poble més amb el qual hi ha fortes relacions, com ara *el Puerto*.⁶ El nombre més gran d'aparicions de *Vistabella* s'explica per les múltiples relacions comercials, familiars, etc., que hi ha amb aquest municipi. Això mateix succeeix amb *Atzeneta*, però les rutes preexistents (senders de mitjà recorregut) han determinat que el club no n'haja marcat més, ni haja incorporat més retolacions. El cas de *Benafigos* és una mica diferent: durant anys, el club va intentar recuperar el camí tradicional, i ara ja s'ha assolit aquest objectiu, però no s'han afegit nous rètols als enllaços de continuació cap a *Benafigos*. El club de muntanya de *Llucena* ha senyalitzat els camins que uneixen la part del terme de *Xodos* que hi confronta i no ha calgut posar-ne més. Pel que fa a *Villahermosa* i *el Castillo*, encara no s'han senyalitzat els enllaços que hi comuniquen, i queda com a faena pendent. El cas del *Puerto* és especial: tot i el contacte que hi ha amb el poble (s'hi fan anualment excursions, tant a peu com en bicicleta; les rondalles es reuneixen de tant en tant, etc.), la situació estratègica de l'ermita de *Sant Joan* com a punt de pas intermedi (dintre del terme de *Vistabella*) fa que no s'haja plantejat la necessitat de senyalitzar el camí cap al *Puerto*. Alguna actuació futura l'hauria d'incloure.

La tipologia dels topònims presenta 9 casos sobre un total de 48 topònims. El grup més nombrós correspon a habitatges, o grups de cases, amb 14 topònims: *els Albagés*, *el mas d'Arminyà*, *el mas de Felipe*, *el mas de la Carrasca*, *el mas de Llamba*, *el mas de la Lloma*, *el mas de Miravet*, *el mas*

6. Emprem les formes dels topònims majors usades a *Xodos*.

de Montoliu, el mas de Morratges, el mas de Paulo, el mas de St. Cristòfol, el mas de Vela, el mas del Sord i la Noguereta. Pel que fa als hodònims, en trobem 9: *el camí d'Atzeneta*, la GR 33, *la pista de la Solana*, *la pista de St. Joan* i les SL-X 02, SL-X 03, SL-X 05, SL-X 06 i SL-X 07. Quant als hidrònims, n'hi ha 8: *el pou de l'Assor*, *el pou de la Canaleja*, *el Fontanal*, *el Fontanal de Dalt*, *les Fontetes*, *el pou del Llop*, *el barranc del Molí* i *el pou Pardo*. També trobem 8 orònims: *l'Albagés*, *el Collet*, *la moleta de Gargant*, *Penyagolosa*, *el Pla de la Creu*, *el Recuenco* i *les Roques Llises*. Ja en menor quantitat, trobem 3 topònims majors (*Llucena*, *Xodos* i *Vistabella*), 2 de paratges (*la Selleta* i *les Solanilles*), 2 de serveis (*el Molí* i *la Nevera*), 1 fitònim (*el Pi de la Fontassa*) i 1 element religiós (*el peiró de la Vega*).

Com a curiositat, podem comentar que hem pres la forma *Morratges* del mapa d'El Tossal Cartografies, tot i que no coincideix amb la toponímia oficial actual perquè és present també en altres referències escrites, com la placa metàl·lica situada a la vora del mas (a la pista de la Xaparra), el nom retolat a la casa dels amos del mas al poble i en la publicació dedicada a Xodos,⁷ dintre de la col·lecció *Toponímia dels Pobles Valencians* editada per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua; a més, volíem evitar la lectura acastellanada del topònim, amb la fricativa velar sorda [x]. Aquest fet explica també la preferència per la retolació referida al *Recuenco*, davant dels *Pinarejos*.⁸ El pi de la Fontassa s'ha retolat amb la forma en majúscula *Pi* perquè, l'any 2013, semblava que el pi havia de morir imminentment i el mot quedaria com una forma fossilitzada dintre del topònim; sortosament, el pi ha sobreviscut a la infecció que patia. Un altre cas especial ha sigut l'elecció del topònim *la Selleta*: en realitat, la ruta SL-X 01 (la Selleta i les Fontetes) només s'aproxima a la Selleta, ja en terme d'Atzeneta; l'extrem d'aquesta ruta fa cap a la bassa de la Nevera, un possible neotopònim que no es va voler emprar l'any 2013 i no s'ha utilitzat tampoc el 2021.⁹

7. Bernat (2004).

8. La ruta SL-X 03 (el mas de Vela i el Recuenco) travessa la base dels Pinarejos i discorre per la part alta del Recuenco en el mateix tram.

9. No es descarta substituir, en el futur, la referència a *la Selleta* i emprar *la bassa de la Nevera*.

Figura 5. Rètols del parc natural amb les controvertides indicacions que fan referència a les fonts de l'Argivello i els Posos.

ELS CASOS DE L'ARGIVELLO I ELS POSOS

La col·locació dels rètols de 2021 va coincidir en el temps amb l'aparició sobre el terreny d'uns altres instal·lats per l'Administració pública valenciana,¹⁰ que reflectien els topònims *l'Arxivello* i *els Possos*, escrits d'acord amb el Nomenclàtor Toponímic Valencià. Aquest fet va sorprendre els veïns de Xodos, especialment pel que fa als *Posos*, pronunciat tradicionalment amb la esse sonora, i no sorda com indica el rètol.

1. L'ARGIVELLO

Es tracta d'una de les fonts més conegudes del poble. Amèlia Cervera i Josep Lluís Viciano, en l'article «Els masos de Xodos a finals del segle XVIII»,¹¹ indicaven que l'origen d'aquest nom podia ser una evolució de *l'Adcevello*, citat per Cavanilles com la font d'*Adsebecho*. Coromines intentà explicar l'origen del nom en l'atzabeja, «car és sabut que sovint negregen molt les terres calcàries». I, com afirmen Cervera i Viciano, «el document [el padró de Xodos de 1799] clarament diu *Adcevello*, que la parla popular ha convertit, en menys de dos segles, en *Argivello*».

10. En la zona hi actuen brigades de treball que depenen del Parc Natural de Penyagolosa i del manteniment de l'ens Camí dels Pelegrins, relacionades amb la Generalitat Valenciana. També hi ha interessos de la Diputació de Castelló, amb la figura dels Camins de Penyagolosa.

11. Cervera i Viciano (2008: 12).

Figura 6. Els dos brolladors de la font de l'Argivello situats a cada costat de la imatge.

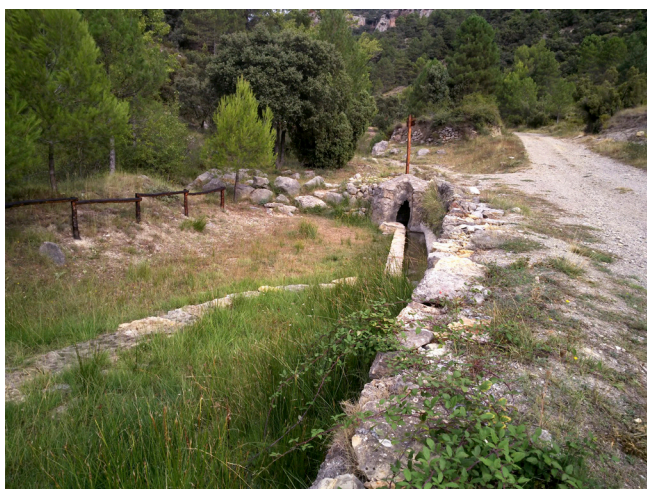

Figura 7. La font dels Posos, amb el bassi davant.

D'altra banda, també apareix la forma *Arxivello*, que Jesús Bernat il·lustra molt bé en la seua tesi doctoral,¹² quan indica que «la grafia *Arxivello*, que no respon a la parla de Xodos, creiem que es tracta de la transcripció feta a partir de la castellanització d'*Argivello*, *Archivello*».¹³

És cert que, amb la prohibició de l'ús oficial d'altres llengües no castelles sobrevinguda a partir de la Guerra de Successió (1707-1715), tots els noms propis van ser castellanitzats. No hem d'oblidar que la Reial Ordre de 24 de febrer de 1860¹⁴ establia que «Se procurará que en las capitales y poblaciones donde se conserve todavía el uso de algunos dialectos, se reduzcan todos los nombres de las calles á lengua castellana» (*sic*). Una ordre reblada pel Reial Decret de 26 de desembre de 1923, relatiu a treballs referits al Mapa Nacional, que dictava que «Todas las publicaciones hechas en adelante por entidades oficiales o particulares subvencionadas, deberán roturarse necesariamente en el idioma español, y de ellas se remitirá un ejemplar al Registro general de Cartografía» (*sic*).¹⁵

Així, van començar a traduir-se sistemàticament al castellà els genèrics i les parts específiques de tots els topònims tradicionals. Si no hi havia traducció, o si no se'n sabia el significat, com era el cas de *l'Argivello*, es feia una mera adaptació ortogràfica al castellà.¹⁶ D'aquesta manera, a partir de la pronúncia original [arzi'βelo] (o [ar̄dzi'βelo], segons els parlants), es va establir la grafia *ch* castellana i va quedar *Archivello* com a forma oficial del topònim.

Amb la recuperació de l'ús oficial del valencià, algú va pensar que calia escriure *Arxivello*, reproduint el so castellà i sense atendre la pronúncia original que es feia a Xodos. Així hem arribat a les retolacions oficials en què el nom de la font

12. Bernat (2015: 258).

13. Tot i que en el recull toponímic dedicat a Xodos, publicat per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, Jesús Bernat (2004) incloïa entre els topònims *l'Arxivello*, amb *x*; en la seua tesi, en canvi, reconeix haver recollit la forma sonora, amb *g*, en les enquestes de 1993 i 1994 (Bernat 2015: 257).

14. Reial Ordre de 24 de febrer de 1860, per a aprovar les regles per a la retolació de carrers (art. 17).

15. Reial Decret de 26 de desembre de 1923, relatiu a treballs referits al Mapa Nacional (art. 10).

16. Izu (2010: 279) indica «El estricto monolingüismo seguido hasta 1978 en el uso de los topónimos, que en realidad en muchos casos significaba la castellanización ortográfica de los originados en las demás lenguas españolas».

de l'Argivello apareix amb una *x* que falseja la pronúncia tradicional encara viva, amb [ʒ] o [dʒ], segons els parlants, i no mai amb [tʃ]. Finalment, també caldria plantejar-se si cal escriure l'Argivello amb *b*, tant si acceptem l'etimologia proposada per Bernat (2015: 258), a partir d'un diminutiu del mot *atzabar*, com si preferim la proposta de Coromines,¹⁷ a partir de l'atzabeja.¹⁸

2. Els Posos

El cas del nom dels Posos (amb una pronúncia ben clara de la *esse* sonora en els parlants de Xodos de totes les edats), retolat amb dues *esses* (pronúncia sorda) va sobtar especialment els veïns de la població. Jesús Bernat reconeix la pronúncia sonora entre els seus informants, però estableix en la seua tesi doctoral que el topònim deriva d'uns «*pozos* aragonés, que van adaptar a la nostra fonètica [...] amb la sonora [pózos]», només amb la base del veïnatge de llengües amb l'Aragó.¹⁹

A l'article «Frontera permeable i pont toponímic. Entre el Penyagolosa i la Menadella»,²⁰ Bernat i Guardiola informen sobre l'existència de la torre del Posso a Morella i la font dels Possos a Vistabella, i afegeixen «els Posos, l'artiga del Posos, ombria dels Posos i horts dels Posos, tots quatre recollits amb [z], els situem al terme de Xodos». Sempre grafats amb una sola *esse*, com també apareixia en el llibret dedicat a Xodos dintre de la col·lecció *Toponímia dels Pobles Valencians*.²¹ D'altra banda, Bernat i Guardiola relacionen tots els casos com a «derivats del *PUTEUM* llatí, que també presenta aquesta evolució i que Coromines, com en molts altres casos, atribueix al mossàrab».

Com veiem, el nostre topònim sempre se cita relacionat amb uns pous i amb la influència de l'aragonés, el castellà o un suposat mossàrab que, en altres llocs de la contornada,

Figura 8. Interior de la font dels Posos: la profunditat de l'aigua, només uns centímetres, ens mostra que no és cap pou.

produeix una variant sorda, la *torre del Posso* a Morella i la *font dels Possos* a Vistabella (fins i tot una partida *Puçol*, a Portell, i el *mas* i la *font del Possuelo*, a Vilafranca, en el mateix article de Bernat i Guardiola), mentre que a Xodos misteriosament produeix una variant sonora, *els Posos*. Cal tenir en compte que en la zona només hi ha la font dels Posos (una única font, singular, no una pluralitat de pous) i el mas dels Posos, amb una artiga, una zona d'ombria i uns horts que reben la part específica del topònim. Potser la diferència rau en una explicació divergent i no en uns inexistents pous.

Ens sembla conclouent el fet que, en el lloc on es troba la font dels Posos, tots els anys hi ha un *pos*, un descans, un repòs:²² és el lloc on els pelegrins de les Useres, segons la consuetud, paren a berenar cada any, possiblement sense canvis des

17. El qual cita expressament l'Argivello a l'*Onomasticon Cataloniae* (volum II, pàg. 145, col. b, línia 45), com es pot comprovar en <https://oncat.iec.cat/veuredoc.asp?id=3661>.

18. Cal agrair expressament, en aquest punt, l'observació del doctor Francesc Bernat i Baltrons.

19. Bernat (2015: 853).

20. Bernat i Guardiola (2014: 26).

21. Bernat (2004).

22. Vegeu *pos* i *posa* al *Diccionari català-valencià-balear* i al *Vocabulari de la llengua catalana medieval* de Lluís Faraudo. Tot i que sembla que el llenguatge culte reserva *pos* per a usos al voltant de la defunció i *posa* per a la resta, sabem que aquesta diferència de gènere no és decisiva en el llenguatge popular.

Figura 9. Observem, d'esquerra a dreta, la Roca, la roca Noguera, la roca Penyanposos i la cova Negra.

del segle XIV.²³ És a dir, tots els anys, des de fa segles, els *posos* dels pelegrins es produeixen en la font que rep justament aquest nom, *els Posos*. A més, localitzem topònims amb la forma relacionada, *posa*, a les Poses (partida en el terme de Fórnoles, l'Alt Urgell), *coll de Posa* (en el terme de Meranges, la Cerdanya), *coll de Poses* (prop de Sant Quirze de Safaja) i *Collsaposa* (prop de Sant Martí de Llèmena), tots citats a l'entrada *posa* del DCVB.

D'altra banda, resulta curiós el topònim aplicat a una elevació rocosa del terreny, molt a la vora del poble, identificada popularment com a *roca* en la contornada, situada a 930 m de distància en línia recta de la font dels Posos i 1.260 m si seguim els camins actuals. Es tracta de la roca Penyanposos,²⁴ un topònim que podia respondre a l'aglutinació *Penya-en-Posos*, o *Penya (dels) Posos*, amb una ene paragògica.²⁵

El cas és que, relativament lluny dels *posos* que ens ocupen, i en una altra vessant, trobem també aquesta denominació aplicada a una elevació. Un fet que podria fer-nos

23. Com afirmen, pel que fa a l'antiguitat, el Decret 53/2016, de 29 d'abril, del Consell, pel qual es declaren Bé d'Interès Cultural Immaterial els pelegrinatges de les Useres i Culla al santuari de Sant Joan de Penyagolosa, i el Decret 40/2007, de 13 d'abril, del Consell, pel qual es declara el Camí dels Pelegrins de les Useres com a Monument Natural.

24. Fonèticament [pejan'pozos] o [pijan'pozo], segons els parlants.

25. Agraïsc aquest segon suggeriment, *Penya (dels) Posos*, amb una ene paragògica, a Francesc Bernat i Baltrons.

plantejar la hipòtesi que el topònim derive precisament del llatí *PŌDIU*: com indica el DCVB, «significava pròpiament 'pedestal, suport', però que en el llatí vulgar de la Gàl·lia prengué el sentit de 'monticle, elevació del terreny' (cf. el fr. *puy*, prov. *pog*, *puei*, it. *poggio*). En la toponímia els derivats de *podiu* arriben fins a Aragó (*Poyo*, *Pueyo*)». Així, podem preguntar-nos si una evolució fonètica del llatí *PŌDIUM* podia estar relacionada d'alguna manera amb la [z] dels Posos, de manera que no podríem excloure l'origen del topònim en el lloc on se situa el mas: una zona amb diverses elevacions sobre el terreny circumdant, dintre del barranc del Molí.

Alguns estudis de toponímia en diverses llengües romàniques de la península Ibèrica diferents del valencià mostren aquesta possibilitat. Així, Robert Pocklington (2010: 142), quan explica l'origen del topònim *Vicorto* (a Elche de la Sierra), indica que «figura en la documentació bajomedieval como "Bueycorto" (1243), "Boycorto" (1273) y "Buecuerdo" (1274), lo que nos permite deducir que remonta al latín *PŌDIUM CŪRTUM* "cerro truncado", quizás referido al cerro amesetado que domina la rambla [...]. Teniendo en cuenta que resulta imposible saber por las formas documentadas si la ð diptongó, el desarrollo fonético sería: *PŌDIUM CŪRTUM* > mozár. *Poğ-Pueğ Corto > ár. *Pūy-Puwayy Qurtuh >

cast. Boicorto-Bueycorto, Vicorto».²⁶ Una hipòtesi seria que la prepalatal africada sonora,²⁷ citada per Pocklington per al cas de **Poǵ* [poǵ̃], podia haver donat lloc a la fricativa alveolar sonora present a [ˈpozos]. Pel que fa a la desaparició de la iod, Xose Lluís García, en *Toponimia asturiana: el porqué de los nombres de nuestros pueblos*,²⁸ relaciona els topònims *Poxos* i *Po* amb el llatí *PŌDIUM*, juntament amb l'asturià *Puexu*, que localitza com a part de més de 40 topònims en un article anterior.²⁹ De tota manera, no disposem de prou informació per a confirmar amb seguretat l'ètim *PŌDIUM* per als Posos.

Sembla assenyat plantejar que, en el cas que el topònim *els Posos* derivara del llatí *PŌDIUM*, seria la zona alta on es troba el mas la que donaria nom a la font; mentre que si el topònim deriva dels posos que realitzen cada any els pelegrins, seria la font la que donaria el nom a la zona on es troba. O simplement es tracta d'una confluència de tots dos factors.

3. DISCUSSIÓ

Pel que fa a *l'Argivello*, sembla que hi ha una clara interposició lingüística, amb la grafia castellana *ch* substituïda després per una *x*, en comptes de restituir la *g* corresponent. En el cas del topònim *els Posos*, s'aplica actualment una grafia que correspon a altres topònims més o menys llunyans (*la font dels Possos*, a Vistabella, entre altres) que no s'adiu amb la pronúncia local (també els parlants originaris de Vistabella i coneixedors de les dues fonts, a Xodos i Vistabella, diferencien fonèticament els dos topònims, amb [z] i [s] respectivament), ni amb la grafia (amb l'absència de pous).

Així, pensem que el problema exposat amb els topònims *l'Argivello* i *els Posos*, suposa un cas de «noms geogràfics l'ús dels quals no és uniforme», d'acord amb la nomenclatura del *Manual para la normalización nacional de los nombres geográficos* del Grup d'Experts de les Nacions Unides,³⁰ perquè:

26. Unes consideracions de Pocklington que també afectarien topònims vistabellans com *el Boi*, que trobem resolt en Bernat (2015: 313-314) d'una manera diferent.

27. També anomenada africada palatoalveolar sonora.

28. García (2005), <https://mas.lne.es/toponimia/index.php?palabra=poxos>.

29. García (1991: 71-72).

30. Grup d'Experts de les Nacions Unides en Noms Geogràfics (2007: 45).

Figura 10. El mas dels Posos, situat sobre una elevació, amb la font dels Posos que es troba just davall.

- a) hi ha discrepàncies locals sobre la grafia d'un topònim;
- b) els mapes utilitzen topònims o grafies diferents de l'ús o dels registres locals;
- c) els mapes apliquen un topònim a un accident en forma diferent de l'ús local, i
- d) els mapes difereixen sobre la grafia d'un topònim.

Aquests desacords gràfics indueixen a una pronúncia incorrecta dels topònims que du a la substitució de les formes tradicionals per unes altres d'alienes. Fins i tot la Llei 10/2015, de 26 de maig, per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial, reconeix la prioritat de les formes tradicionals en l'article 2, que indica que «tindran la consideració de béns del patrimoni cultural immaterial [...] en particular: a) tradicions i expressions orals [...]; així com la toponímia tradicional com a instrument per a la concreció de la denominació geogràfica dels territoris».

La proposta d'aquest article a les autoritats geogràfiques valencianes és justament restituir la grafia concorde amb la pronúncia dels topònims tradicionals per als casos de la *font de l'Argivello* i la *font dels Posos* (a més de *l'hort dels Posos*, *l'ombria dels Posos*, el *mas dels Posos* i el paratge anomenat *els Posos*) i, en conseqüència, instar les autoritats corresponents a canviar les indicacions sobre el terreny (els rètols), els mapes i els plànols.³¹ Caldria plantejar també la possibilitat d'establir el topònim *l'Argibello*, amb *b* i no amb *v*.

31. A més, convindria estudiar la possibilitat d'incloure els mots *pos* i *posa* al *Diccionari normatiu valencià*.

Figura 11. Xodos, amb el Piló i els Pinarejos al fons.

CONCLUSIONS

El CIM Penyagolosa Xodos, entre 2013 i 2015, va senyalitzar amb mapes i rètols les rutes circulars per a la pràctica del senderisme i els esports de muntanya, amb els objectius de potenciar la toponímia local i evitar els usos incorrectes i la introducció de neotopònims sense cap tradició ni relació amb l'entorn.

El deteriorament de les plaques originals va dur a fer-ne una segona edició, l'any 2021, amb materials més moderns i duradors, substitució que la directiva va aprofitar per a corregir xicotets errors quant a la disposició d'algun element i per a ajustar el catàleg amb diversos topònims que també considerava necessaris. Així, el nombre total de plaques va quedar establert en 112, amb 148 indicacions que feien referència a 48 topònims i 3 variants, amb referències a la fitonímia, l'oronímia, l'habitatge, els usos religiosos, etc. Hem observat, però, algunes mancances entre els topònims presents en les plaques, només atribuïbles al mateix club de muntanya, que caldrà resoldre en les actuacions futures sobre aquesta retolació.

Ens sembla fonamental el manteniment de la toponímia tradicional realitzada pels clubs de muntanya per mitjà de la retolació *in situ*, els plànols, els croquis, la cartelleria de les seues activitats, etc., per l'enorme repercussió

social que s'hi obté, de manera que es preserva el patrimoni cultural immaterial.

Pel que fa als casos concrets dels topònims *l'Argivello* i *els Posos*, hem pogut comprovar que difereixen de la versió oficial trobada al Nomenclàtor Toponímic Valencià. Considerem que el cas de *l'Argivello*, que presenta la forma oficial *l'Arxivello*, respon a la castellanització del topònim i un posterior retorn al valencià que no respecta la fonètica original; sense descartar la possibilitat d'una grafia amb una be etimològica, *l'Argibello*. D'altra banda, veiem injustificada la relació del topònim *els Posos* amb uns *pozos* en llengua castellana o aragonesa, que no es troben en el lloc i sense que s'aporte cap documentació que ho sostinga. Trobem molt evident la relació amb els *posos*, els descansos, que realitzen tots els anys els pelegrins de les Useres; d'altra banda, caldria estudiar amb deteniment la relació amb un possible ètim llatí *PŌDĪUM*.

Així, proposem l'oficialització de les formes tradicionals, amb la restitució de la *g* per al cas de *l'Argivello* i de la *s* per a *els Posos*, de manera que la lectura dels topònims correspondrà a la forma oral tradicional, a més de l'estudi de la possible inclusió dels mots *pos* i *posa* en el *Diccionari normatiu valencià*.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de Borja (2003): *Diccionari català-valencià-balear* [en línia], editorial Moll i IEC, amb el suport de la Generalitat de Catalunya, el Govern de les Illes Balears i el Govern d'Andorra; darrera consulta 5/9/2022, <https://dcvb.iec.cat/>.
- BERNAT AGUT, Jesús (2015): *Toponímia de Vistabella del Maestrat*, tesi doctoral dirigida per Emili Casanova Herrero, València: Universitat de València. Es pot descarregar des de la URL <https://roderic.uv.es/handle/10550/50760>.
- (2004): *Xodos*, col·lecció «Toponímia dels Pobles Valencians», valència: Acadèmia Valenciana de la Llengua. Es pot descarregar des de la URL <http://www.avl.gva.es/documentos/31987/58697/XODOS>.
- BERNAT, Jesús; GUARDIOLA, Ferran (2014): «Frontera permeable i pont toponímic. Entre el Penyagolosa i la Menadella», *Actes de la VII Jornada d'Onomàstica, Xèrica 2013*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua. Es pot descarregar des de la URL http://www.avl.gva.es/documentos/31987/54305/Actes_12/.
- CERVERA, Amèlia; VICIANO, Josep Lluís (2008): «Els masos de Xodos a finals del segle XVIII», *La Roca*, núm. 0, Xodos, Associació Cultural l'Arxivello. Es pot descarregar des de la URL repositori.uji.es/xmlui/bitstream/handle/10234/166198/la-roca-0.pdf.
- COROMINES, Joan (1989): *Onomasticon Cataloniae: els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*, Barcelona: Curial. Edició en línia disponible en la URL <https://oncat.iec.cat/entrada.asp>; darrera consulta: 12/11/2022.
- ESCRIG, Joaquim; APARICI, Artur (2022): *Xodos, un poble de Penyagolosa. Dels orígens a la nova ruralitat*. Castelló: Universitat Jaume I.
- FARAUDO DE SAINT-GERMAIN, Lluís (s/d): *Vocabulari de la llengua catalana medieval*, projecte a cura Germà Colón Domènech, web de l'Institut d'Estudis Catalans; darrera consulta 5/9/2022, <http://www.iec.cat/faraudo>.
- GARCÍA ARIAS, Xose Lluís (1991): «De toponímia tebergana (xiv): Les elevaciones», *Lletres asturianes: Boletín Oficial de l'Academia de la Llingua Asturiana*, núm. 41. Es pot descarregar des de <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3338776>.
- (2005): *Toponímia asturiana: el porqué de los nombres de nuestros pueblos*, versió web, Editorial Prensa Asturiana - *La Nueva España*; darrera consulta 5/9/2022, <https://mas.lne.es/toponimia/>.
- GRUP D'EXPERTS DE LES NACIONS UNIDES EN NOMS GEOGRÀFICS (2007): *Manual para la normalización nacional de los nombres geográficos*, Nova York: Nacions Unides. Es pot descarregar des de la URL https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_88s.pdf.
- IZU, Miguel José (2010): «La toponímia urbana en el derecho español», *Revista de Administración Pública*, núm. 181, Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, <https://recyt.fecyt.es/index.php/RAP/article/view/45774>.
- POCKLINGTON, Robert (2010): «Toponímia ibérica, latina y árabe de la provincia de Albacete», en *Al-Basit, Revista de Estudios Albacetenses*, núm. 55, Albacete: Instituto de Estudios Albacetenses Don Juan Manuel, <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/3776914.pdf>.

LEGISLACIÓ CITADA

- Decret 40/2007, de 13 d'abril, del Consell, pel qual es declara el Camí dels Pelegrins de les Useres com a Monument Natural. Es pot descarregar des de la URL <https://dogv.gva.es/es/eli/es-vc/d/2007/04/13/40/dof/vci-spa/pdf>.
- Decret 53/2016, de 29 d'abril, del Consell, pel qual es declaren Bé d'Interès Cultural Immaterial els pelegrinatges de les Useres i Culla al santuari de Sant Joan de Penyagolosa, <https://dogv.gva.es/es/eli/es-vc/d/2016/04/29/53/dof/vci-spa/pdf>.
- Llei 10/2015, de 26 de maig, per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial, <https://www.boe.es/buscar/pdf/2015/BOE-A-2015-5794-consolidado.pdf>.
- Reial Decret de 26 de desembre de 1923, relatiu a treballs referits al Mapa Nacional, <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1923/362/A01435-01437.pdf>.
- Reial Ordre de 24 de febrer de 1860, per a aprovar les regles per a la retolació de carrers, <https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1860/059/A00001-00002.pdf>.

AUTORIA DE LES IMATGES

Totes les imatges són propietat de l'autor del treball, Cèsar Mateu, excepte la figura 3, d'autoria desconeguda.

ANNEX

Llista alfabètica dels topònims

- 1 Albagés, els**
habitatge, 3 aparicions
- 2 Albagés, l'**
orònim, 1 aparició
- 3 barranc del Molí, el**
hidrònim, 1 aparició
- 4 camí d'Atzeneta**
hodònim, 1 aparició
- 5 Collet, el**
orònim, 2 aparicions
- 6 Fontanal de Dalt, el**
hidrònim, 1 aparició

7 Fontanal, el

hidrònim, 2 aparicions

8 Fontetes, les

hidrònim, 4 aparicions

9 GR 33

hodònim, 2 aparicions

10 llima Bernat, la

orònim, 9 aparicions

11 Llcena

topònim major, 3 aparicions

12 mas d'Arminyà, el

habitatge, 1 aparició

13 mas de Felipe, el

habitatge, 3 aparicions

14 mas de la Carrasca, el

habitatge, 1 aparició

15 mas de la Llima

habitatge, 1 aparició

16 mas de Llamba, el

habitatge, 3 aparicions

17 mas de Miravet, el

habitatge, 3 aparicions

18 mas de Montoliu, el

habitatge, 4 aparicions

19 mas de Morratges, el

habitatge, 1 aparició

20 mas de Paulo, el

habitatge, 3 aparicions

mas de Paulo

1 aparició

21 mas de St. Cristòfol, el

habitatge, 1 aparició

22 mas de Vela, el

habitatge, 4 aparicions

23 mas del Sord, el

habitatge, 3 aparicions

24 moleta de Gargant, la

orònim, 5 aparicions

25 Molí de Xodos, el

serveis, 1 aparició

Molí, el

1 aparició

26 Nevera, la

serveis, 1 aparició

27 Noguetera, la

habitatge, 3 aparicions

28 peiró de la Vega, el

religiós, 4 aparicions

29 Penyagolosa

orònim, 3 aparicions

30 Pi de la Fontassa, el

fitònim, 4 aparicions

31 pista de la Solana, la

hodònim, 4 aparicions

32 pista de St. Joan, la

hodònim, 2 aparicions

33 Pla de la Creu, el

orònim, 4 aparicions

34 pou de l'Assor, el

hidrònim, 2 aparicions

35 pou de la Canaleja, el

hidrònim, 2 aparicions

pou de la Canaleja

2 aparicions

36 pou del Llop, el

hidrònim, 2 aparicions

37 pou Pardo, el

hidrònim, 1 aparició

38 Recuenco, el

orònim, 1 aparició

39 Roques Llises, les

orònim, 1 aparició

40 Selleta, la

paratge, 7 aparicions

41 SL-X 02

hodònim, 1 aparició

42 SL-X 03

hodònim, 3 aparicions

43 SL-X 05

hodònim, 1 aparició

44 SL-X 06

hodònim, 1 aparició

45 SL-X 07

hodònim, 2 aparicions

46 Solanilles, les

paratge, 2 aparicions

47 Vistabella

topònim major, 7 aparicions

48 Xodos

topònim major, 23 aparicions

TERRITORI, UNA APP PER A EXPLORAR LA TOPONÍMIA I GEOGRAFIA DEL PAÍS VALENCIÀ A TRAVÉS DELS MAPES

Esteve Ribera Torró
[Panograma Labs]

1. INTRODUCCIÓ

La toponímia és una part essencial del patrimoni cultural immaterial i un recurs valuós per a la preservació de la llengua, la memòria col·lectiva i la identitat d'un territori. Però, per damunt de tot, és un coneixement viu i orgànic que vincula les persones amb el seu propi paisatge de forma afectiva, i cohesiona una comunitat humana que coneix i estima els seus racons, i per tant, coneix i estima els noms que els identifiquen.

Més enllà de la investigació i l'àmbit acadèmic, i de la seua anàlisi com a vestigi fòssil o museogràfic, la toponímia és un ésser viu que existeix (o persisteix) en la mesura en què s'utilitza en la vida quotidiana, i esdevé útil i necessària en les seues funcions. En aquest context, durant la XV Jornada d'Onomàstica de l'AVL dedicada a la toponímia i l'excursionisme realitzada a la ciutat d'Alcoi, vam realitzar un taller en el qual vam presentar l'aplicació mòbil Territori v2.0, una eina pràctica que permet als usuaris conèixer i explorar el paisatge, la toponímia i la geografia valenciana (especialment de l'entorn immediat a la posició de l'usuari) mitjançant l'ús de mapes i dades actualitzades i rigoroses. Podem descarregar l'app de forma gratuïta al següent enllaç:

<https://play.google.com/store/apps/details?id=com.panograma.territori>

En aquest article explicarem les motivacions i objectius de l'aplicació, les seues característiques i funcionalitats, el desenvolupament i les perspectives de futur per a aquesta

eina, i destacarem la importància de l'ús de dades obertes i programari lliure.

2. MOTIVACIÓ I OBJECTIUS

«Si estimeu la vostra terra, i teniu un esperit afinat i curiós, sentireu una necessitat de conèixer el nom de totes les coses que exalten i ornem el vostre paisatge...». Aquestes paraules del poeta i dramaturg català Josep M. de Sagarra capten l'essència i la motivació darrere de la creació de l'aplicació Territori v2.0: conèixer els noms genuïns dels elements que conformen el paisatge.

L'aventura va començar en juny de 2021 com un projecte per al Màster d'Arts Visuals i Multimèdia de la Universitat Politècnica de València (UPV), on l'autor va desenvolupar un primer prototip d'aplicació. Després de veure el potencial del projecte i constatar que les seues inquietuds personals eren compartides per molts altres, va sorgir la idea de transformar aquest treball en un producte de qualitat accessible a tothom.

Estem avesats a trobar contínuament indicacions o mapes amb noms incorrectes o distorsionats, sovint castellnitzats, especialment en el món digital. Aquesta problemàtica va impulsar el desenvolupament d'una eina que pogués oferir informació rigorosa i precisa sobre la toponímia i la geografia del territori, basada en fonts rigoroses com l'Institut Cartogràfic Valencià i el Nomenclàtor Toponímic Valencià, un projecte conjunt de l'ICV i l'AVL.

Figura 1. Interfície de l'app amb codi QR per a la seua descàrrega al Google Play Store (Android)

L'aplicació Territori v2.0 destaca la importància de conèixer i explorar el paisatge pròxim per a fomentar una relació més profunda entre les persones i el seu entorn. Amb aquesta eina es pretén facilitar l'accés a informació toponímica rigorosa i actualitzada, promoure el patrimoni cultural i natural valencià, estimular l'interès per la geografia i incentivar a descobrir llocs d'interès nous, propers a la nostra ubicació geogràfica. D'aquesta manera, l'aplicació es converteix en una plataforma accessible i pràctica per als usuaris que volen conèixer millor el seu territori, especialment per als aficionats a les passejades per la natura o l'excursionisme.

3. CARACTERÍSTIQUES I FUNCIONS

L'aplicació Territori v2.0 és una aplicació de mapes que presenta una interfície d'usuari senzilla i intuïtiva. El disseny de la interfície facilita la navegació i permet als usuaris accedir a les funcionalitats de l'aplicació de forma directa, sense necessitat de tenir grans coneixements digitals. La major part de la pantalla l'ocupa el mapa en actiu, sobre el qual hi ha marcada la nostra ubicació actual amb un punt, on també s'indica la nostra orientació respecte al nord cardinal.

Per altra banda, la interfície d'usuari mostra set botons, que ens permetran executar totes les funcions de l'aplicació.

A la part superior dreta, trobem els botons per a seleccionar el tipus de mapa i els marcadors toponímics. A la part inferior, disposats en una barra horitzontal, trobem la resta de botons: GPS, senders, comparador històric, captura de pantalla i crèdits. A continuació passem a descriure les seues funcions.

3.1. LOCALITZACIÓ I ORIENTACIÓ (GPS)

Aquesta funció permet als usuaris determinar la seua posició actual a través del GPS del dispositiu i la seua orientació mitjançant la brúixola que duu incorporada.

Quan pitgem aquest botó, després d'acceptar els permisos corresponents per a l'ús del GPS, es carregarà el mapa sobre la nostra ubicació actual, a una escala 1:70.000.

3.2. SELECCIÓ DE MAPA ACTIU

Els usuaris poden escollir entre diferents tipus de mapes a mostrar en pantalla (figura 2), que inclouen mapes topogràfics (figura 4), ortofotos actuals i històriques, mapes de relleu generats a partir de dades Lidar (figura 6), i mapes de l'Open Street Map (figura 7). L'aplicació ha estat possible gràcies a les polítiques públiques de dades obertes i la publicació de contingut digital amb llicències de lliure ús, com el CC BY 4.0, que permet la difusió i generació d'obres derivades.

3.3. SELECCIÓ DE MARCADORS TOPONÍMICS

Aquesta funció permet als usuaris visualitzar marcadors toponímics sobre el mapa, que han estat obtinguts a partir de la base de dades del Nomenclàtor Toponímic Valencià (NTV). Els marcadors estan classificats en deu categories diferents (figura 3): arbres singulars, masos, elements hidràulics, llocs per a pernoctar, elements historicoculturals, paratges, ponts, elements industrials, cavitats i relleu.

3.4. VISUALITZACIÓ DE SENDERS

L'aplicació permet als usuaris visualitzar senders de tipus GR, PR i SL per a facilitar la planificació d'excursions i recorreguts.

3.5. COMPARADOR HISTÒRIC

Aquesta funció (figura 5) permet als usuaris comparar de forma interactiva la transformació del territori entre 1956

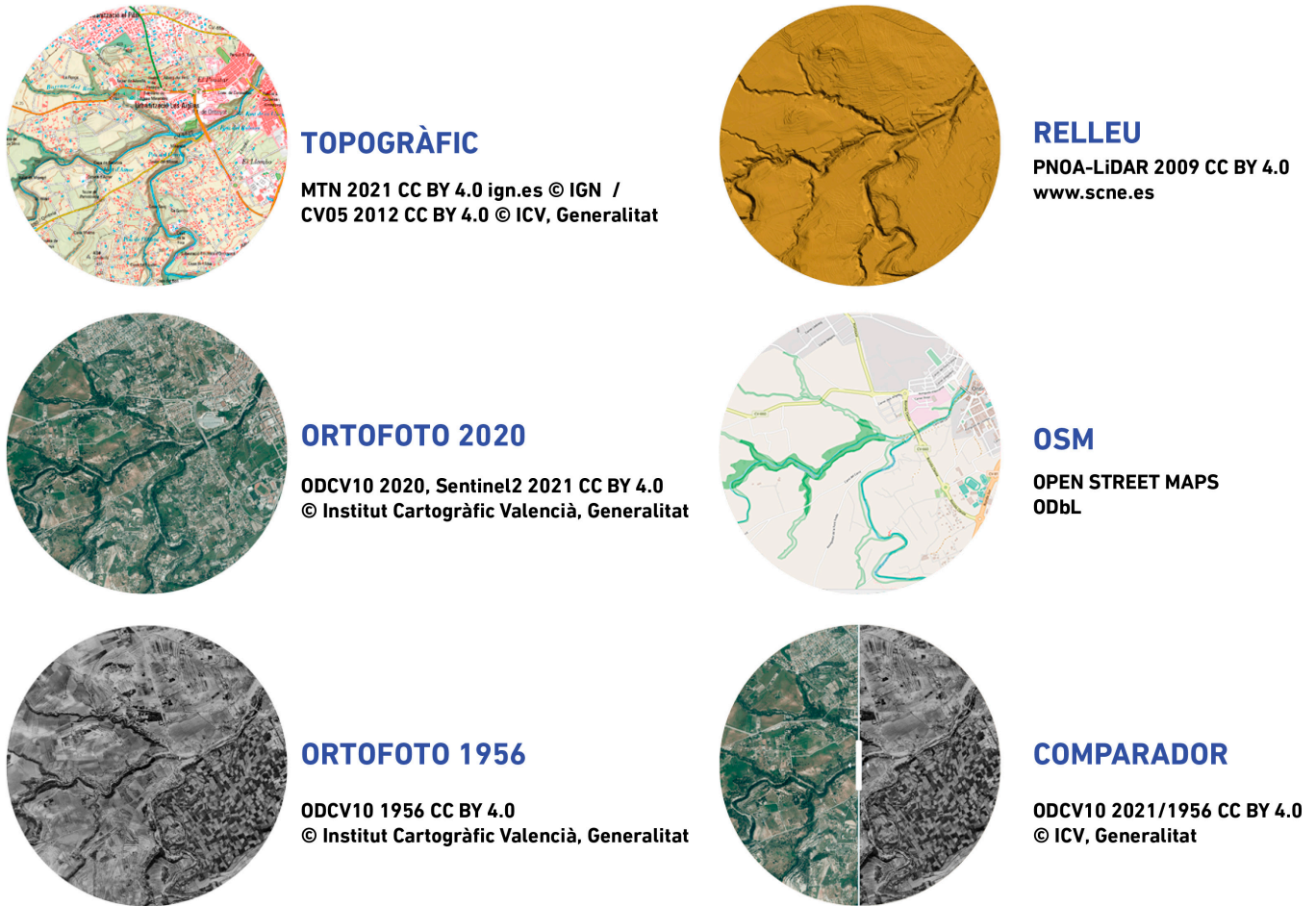

Figura 2. Tipus de mapes que es poden carregar a Territori, amb les atribucions corresponents

i l'actualitat, mitjançant una juxtaposició de capes que controlarem amb una barra lliscant.

3.6. CAPTURA DE PANTALLA I COMPARTICIÓ DE CONTINGUT

Els usuaris poden realitzar una captura de pantalla per guardar-la al propi dispositiu, enviar-la per correu o compar-tir-la en xarxes socials.

3.7. CRÈDITS

Aquesta secció mostra els crèdits de l'aplicació i les fonts de dades utilitzades, així com les llicències sota les quals es distribueixen.

Figura 3. Marcadors toponímics de l'aplicació

Figura 4. Vista topogràfica

Figura 5. Vista del comparador històric

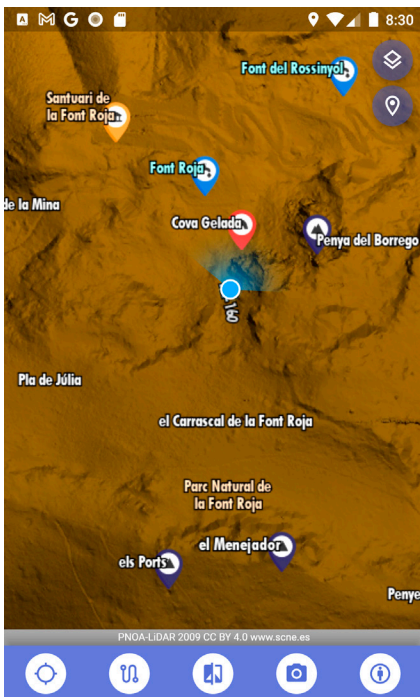

Figura 6. Vista de relleu amb marcadors

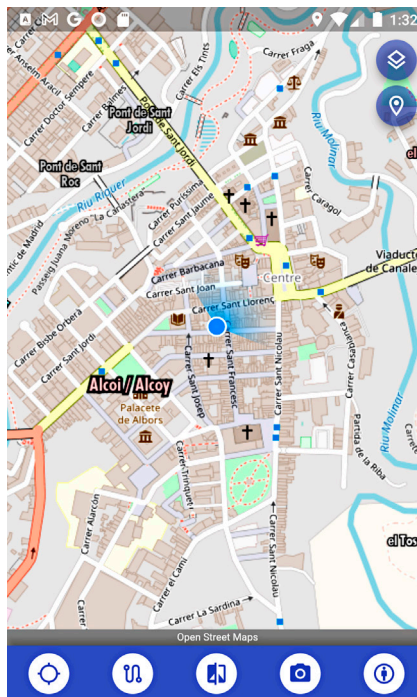

Figura 7. Vista de l'Open Street Map

4. DESENVOLUPAMENT

4.1. DADES OBERTES

Una de les claus del projecte Territori és l'ús de fonts de dades fiables i actualitzades provinents d'institucions públiques. En aquest sentit, la capa de marcadors topogràfics està basada en el Nomenclàtor Toponímic Valencià, que és la base de dades de noms geogràfics de la Generalitat Valenciana, i proporciona informació detallada i precisa sobre la toponímia del territori valencià.

Per als mapes base, Territori utilitza principalment dades de l'Institut Cartogràfic Valencià (ICV) i en algun cas de l'Institut Geogràfic Nacional (IGN), per mitjà del servei WMS. Aquestes dades estan subjectes a llicències lliures que permeten la seua utilització i redistribució, i que garanteixen la disponibilitat i accessibilitat d'aquestes fonts d'informació geoespacial.

A més a més, l'aplicació incorpora dades provinents d'OpenStreetMap (OSM), un projecte col·laboratiu de codi obert. OSM ofereix dades geoespacionals generades per una comunitat activa de voluntaris, i està subjecte a una llicència Open Data Commons Open Database License (ODbL), que permet l'ús, redistribució i modificació de les dades.

La importància de les polítiques públiques de dades obertes és fonamental per al desenvolupament de projectes com el nostre. Aquestes polítiques promouen la transparència, la col·laboració i la innovació, a més de permetre l'accés, l'ús i la redistribució d'informació pública de manera lliure i sense restriccions.

Aquest tipus de polítiques públiques de dades obertes fomenten la creació de noves solucions i serveis que beneficien a la societat en conjunt, a més d'impulsar la col·laboració entre l'administració pública, la ciutadania i el sector privat.

4.2. PROGRAMARI LLIURE

L'aplicació Territori s'ha desenvolupat utilitzant l'editor Visual Studio Code, un entorn de desenvolupament integrat (IDE) de codi obert i gratuït que proporciona suport a múltiples llenguatges de programació.

Per a la creació de l'aplicació mòbil s'ha optat pel *framework* Flutter, també de codi obert, dissenyat per a desen-

volupar aplicacions mòbils per a diversos sistemes operatius amb un únic codi base.

Dins del marc de Flutter, s'ha utilitzat la llibreria *Flutter_Map*, que permet als desenvolupadors crear aplicacions basades en mapes de forma eficient i personalitzada. Els mapes es carreguen des de geoservidors a través d'internet, mitjançant el protocol de comunicació *Word Map Service (WMS)*, que facilita l'accés a mapes georeferenciats de diverses fonts.

Per a la gestió i visualització de la informació toponímica, s'ha creat un sistema d'informació geogràfica (SIG) propi, basat en el Nomenclàtor Toponímic Valencià (NTV). Aquest SIG s'ha elaborat amb *QGIS*, un programari de codi obert i gratuït per a la creació, edició i anàlisi de dades geoespacionals. Finalment, aquest SIG s'ha allotjat en el geoservidor *GISQUICK*, que proporciona un servei ràpid i eficient per a la distribució de dades geoespacionals per internet.

L'ús de programari de codi obert, *copyleft* i llicències lliures en el desenvolupament de l'aplicació Territori reflecteix una filosofia que valora la transparència, la col·laboració i l'accessibilitat. Aquest enfocament fomenta la participació de la comunitat en el desenvolupament i millora del programari, cosa que permet una evolució més ràpida i adaptativa. A més, redueix els costos associats al desenvolupament i manteniment de l'aplicació i facilita la seua difusió i utilització per part dels usuaris.

4.3. PROCÉS

L'aplicació Territori ha tingut un procés de desenvolupament continu des de la publicació de la primera versió al *Google Play Store* al març del 2022. Durant el taller realitzat en la *XV Jornada d'Onomàstica* s'ha presentat la versió 2.0, on s'ha actualitzat la GUI (interfície de l'usuari) i s'han afegit algunes funcionalitats noves, com ara la de visualitzar els senders GR, PR i SL, i s'ha actualitzat el paquet *Flutter_Map* a la versió 3.0.

La creació d'aquesta aplicació no ha estat exempta de dificultats, especialment en la programació, i ha requerit un esforç en temps i dedicació considerables. Cal tenir present que aquest desenvolupament ha sigut una tasca voluntària i no remunerada, que no ha comptat amb cap tipus de finançament econòmic per part d'institucions públiques o privades.

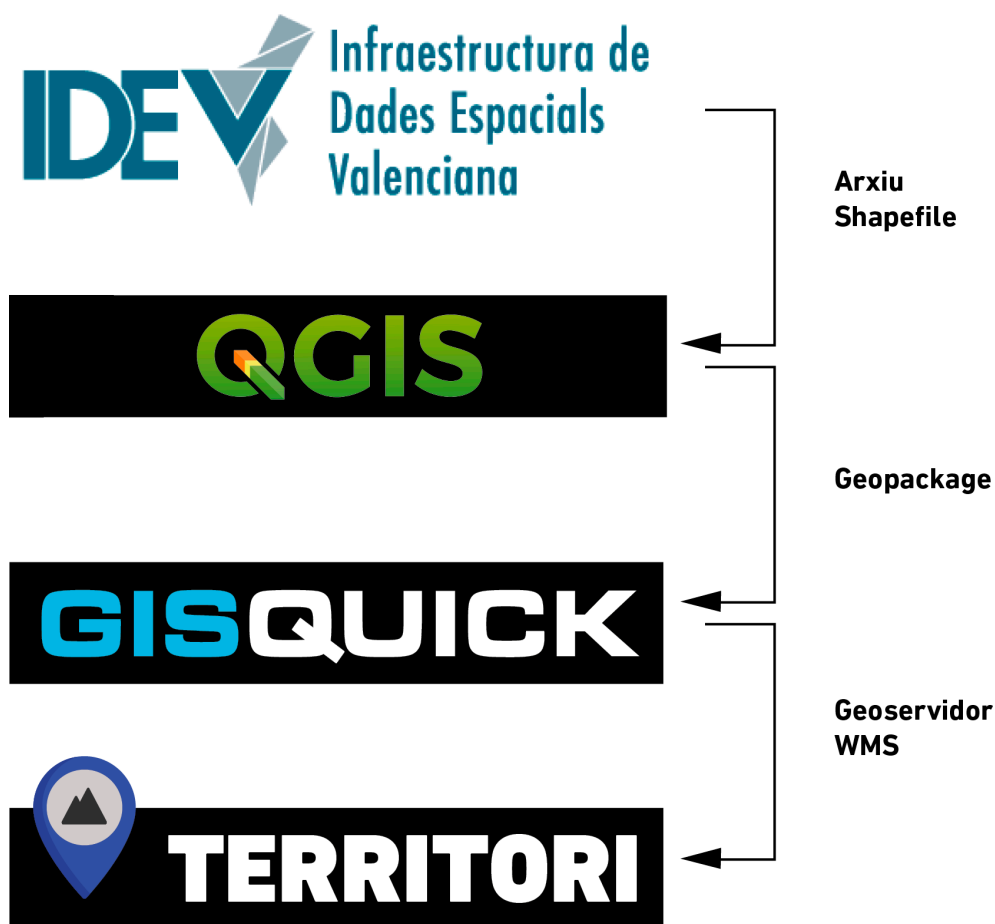

Figura 8. Procés per configurar i les capes d'un SIG propi (marcadors) a l'app

En termes generals, el desenvolupament de l'app ha consistit primerament en el disseny de l'experiència d'usuari (UX), disseny d'interfície (UI) i programació. És a dir, en definir en primera instància què volíem mostrar, com anava a interactuar l'usuari i finalment quines eines informàtiques anàvem a utilitzar per a fer-ho possible.

Una de les parts que ha resultat de major dificultat ha estat el desenvolupament de la funcionalitat que permet mostrar i filtrar els marcadors toponímics al mapa segons les deu categories que hem definit. En aquest procés, com hem dit adés, s'ha elaborat un SIG propi a partir del Nomenclàtor Toponímic Valencià. El NTV és un projecte de molt de nivell, que conté més de 120.000 topònims referits a entitats geomètriques representades per punts, línies i polígons en un

sistema de informació geogràfica (SIG). D'aquests topònims, l'app n'utilitza aproximadament 52.000.

En primera instància hem importat el NTV al programari QGIS de forma local mitjançant un arxiu de tipus *shapefile* descarregat de la Infraestructura de Dades Espacials Valenciana (ICV). QGIS ens ha permès filtrar els topònims per a eliminar aquells que no ens interessaven per a l'aplicació, i convertir les 300 classes de topònims a les deu classes que finalment hem utilitzat.

Finalment, hem publicat el nostre SIG amb els marcadors toponímics a Gisquick, un geoservidor gratuït, que ens ha permès carregar i filtrar les capes d'interès a l'aplicació per mitjà del protocol WMS.

5. CONCLUSIONS I PERSPECTIVES DE FUTUR

L'aplicació Territori v2.0 representa una eina innovadora i útil per a facilitar la difusió, coneixement i preservació de la toponímia i geografia del País Valencià. Aquesta aplicació no només potencia l'interès per la geografia i el patrimoni cultural i natural valencià, sinó que també fomenta la relació més profunda entre les persones i el seu entorn, alhora que promou l'excursionisme i el descobriment de racons desconeguts.

Per al perfeccionament de l'aplicació, en desenvolupament continu, es plantegen diverses perspectives de futur que poden millorar i ampliar les funcionalitats de l'eina:

- Publicació de l'aplicació per a IOS i web, per a aquells usuaris que no disposen d'Android o prefereixen accedir-hi des d'un navegador.
- Ampliació de l'àmbit geogràfic al conjunt dels Països Catalans, combinant diferents bases de dades dels respectius instituts cartogràfics.
- Creació d'una comunitat d'usuaris actius per convertir l'aplicació en una plataforma col·laborativa i dinàmica.
- Creació d'una versió *offline* de l'aplicació per poder-la utilitzar allà on no és possible la connexió a internet.
- Addició d'una funcionalitat que permeta la generació de mapes personalitzats en PDF per a la seua impressió.
- Addició d'una funcionalitat de realitat augmentada per a poder visualitzar topònims sobre una vista de la càmera del dispositiu.
- Promoció de l'aplicació en àmbits acadèmics i d'investigació: establir col·laboracions amb institucions educatives i de recerca per fomentar l'ús de l'aplicació com a eina pedagògica i investigadora.

En conclusió, l'aplicació mòbil presentada en aquest article representa una eina útil i innovadora per a aquells que s'estimen la terra i tenen un esperit afinat i curiós, per als usuaris que volen conèixer millor el seu territori, especialment per als aficionats a les passejades per la natura o l'excursionisme.

6. BIBLIOGRAFIA

- Flutter (n. d.): «Flutter: Beautiful native apps in record time», obtingut de <https://flutter.dev/>.
- Flutter_Map (n. d.): «Flutter_Map: A Flutter map widget inspired by Leaflet», obtingut de https://pub.dev/packages/flutter_map.
- GISQUICK (n. d.): «GISQUICK: Publish your QGIS projects on the web», obtingut de <https://gisquick.org/>.
- (n. d.): «Territori App SIG - Demo», obtingut de <https://demo.gisquick.org/?PROJECT=esteveribera/territoriapp>.
- (n. d.): «Territori Print SIG», obtingut de https://demo.gisquick.org/index.html?PROJECT=esteveribera/territori_print.
- INSTITUT CARTOGRAFIC VALENCIÀ (ICV) (n. d.): «Infraestructura de Dades Espacials Valenciana», obtingut de <https://www.icv.gva.es/visor-idev/>.
- (n. d.): «Isohipsas», obtingut de <https://terramapas.icv.gva.es/isohipsas?>.
- (n. d.): «Mapa Topogràfic Base», obtingut de http://terramapas.icv.gva.es/mapa_topografico_base?.
- (n. d.): «Nomenclator Toponímic Valencià», obtingut de <https://www.icv.gva.es/nomenclator/>.
- (n. d.): «ODCV10_ETRS89H30_1956», obtingut de https://terramapas.icv.gva.es/odcv10_etr89h30_1956?.
- (n. d.): Servei WMS de l'ICV. Obtingut de <https://www.icv.gva.es/serveis/wms>.
- (n. d.): «TM Medio Ambiente - Forestal WMS», obtingut de http://carto.icv.gva.es/arcgis/services/tm_medio_ambiente/forestal/MapServer/WmsServer?.
- (n. d.): «0202_1956AMSB0050», obtingut de https://terramapas.icv.gva.es/0202_1956AMSB0050?.
- (n. d.): «Centro de descargas del CNIG», obtingut de <https://centrodedescargas.cnig.es/CentroDescargas/>.
- (n. d.): WMS INSPIRE Mapa Raster, obtingut de <https://www.ign.es/wms-inspire/mapa-raster?>.
- (n. d.): «WMS INSPIRE PNOA-MA», obtingut de <https://www.ign.es/wms-inspire/pnoa-ma?>.
- OPENSTREETMAP (OSM) (n.d.): «OpenStreetMap», obtingut de <https://www.openstreetmap.org/>.
- (n. d.): «OpenStreetMap Tiles», obtingut de <https://s.tile.openstreetmap.org/{z}/{x}/{y}.png>.
- PANOGRAMA (n.d.): Territori: App Android al Google Play Store, obtingut de <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.panograma.territori>.
- QGIS (n. d.): «QGIS: A Free and Open Source Geographic Information System», obtingut de <https://www.qgis.org/>.
- SEGARRA, Josep Maria (2018): *Café, copa i puro*, Barcelona: Editorial Barcino.
- VISUAL STUDIO CODE (n. d.): «Visual Studio Code: Code editing. Redefined», obtingut de <https://code.visualstudio.com/>

COL·LECCIÓ ACTES, 25

© dels textos i de les fotografies: els autors
© de l'edició: ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA

Edita: Publicacions de l'ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA
Avinguda de la Constitució, 284. 46019 València
avl@gva.es - www.avl.gva.es

Disseny i maquetació: Espirelius
Fotografia: Xavi Terol

ISBN: 978-84-482-6899-2
Depòsit legal: V-2841-2023